

ankara

HBM

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**MİLLİ KÜTÜPHANE Yz A 9216/2'DE KAYITLI İLM-İ BELÂGAT ADLI
ESERİN İNŞÂ KİTABI, MÜNŞEÂT VE İLM-İ BELÂGAT KISIMLARI
(TRANSKRİPSİYON VE İNCELEME)**

Fatma AYDIN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ayşe YILDIZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

TEMMUZ 2019

**MİLLİ KÜTÜPHANE Yz A 9216/2'DE KAYITLI İLM-İ BELÂGAT ADLI
ESERİN İNŞÂ KİTABI, MÜNŞEÂT VE İLM-İ BELÂGAT KISIMLARI
(TRANSKRİPSİYON VE İNCELEME)**

Fatma AYDIN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2019

Fatma AYDIN tarafından hazırlanan “Milli Kütüphane Yz A 9216/2’de Kayıtlı İlm-i Belâgat Adlı Eserin İnşâ Kitabı, Münşeât ve İlm-i Belâgat Kısımları (Transkripsiyon ve İnceleme)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Ayşe YILDIZ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Doç. Dr. Tuba İşımsu İSEN DURMUŞ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, TOBB Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. Fatih SAKALLI

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 08/07/2019

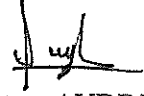
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAI F

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Fatma AYDIN

08.07.2019

Milli Kütüphane Yz A 9216/2’de Kayıtlı İlm-i Belâgat Adlı Eserin
İnşâ Kitabı, Münşeât ve İlm-i Belâgat Kısımları
(Transkripsiyon ve İnceleme)
(Yüksek Lisans Tezi)

Fatma AYDIN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2019

ÖZET

Tanzimat’la birlikte gelen yeniden yapılanma arayışlarının sonucunda, eğitim sisteminin yenilenmesine yönelik girişimlerde bulunulmuş ve modern anlamda eğitim kurumları açılmıştır. Bu okulların ders programlarına dil bilgisi ve yazışma konularının öğretilmesi amacıyla usûl-i kitâbet ve inşâ ile belâgat dersleri de alınmıştır. Bu derslerin okutulabilmesi için yeni kitaplara ihtiyaç duyulmuş ve bu sebeple birçok ders kitabı kaleme alınmıştır. Çalışmamıza konu olan eser de bu çalışmaların ürünüdür. XIX. yüzyılda kaleme alınan İnşâ Kitabı ve İlm-i Belâgat, Milli Kütüphane’de bulunan bir eserin içinde yer almaktadır. Eserde yazarın kimliğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. İnşâ Kitabı resmî ve özel yazışmalarda kullanılması gereken unvan ve hitap sözleri, çeşitli yazışma tür ve şekilleri ve bunların yazım esaslarına dair kuramsal bilgileri içermektedir. Eserde verilen bilgilerin uygulanmasına yönelik olarak da çeşitli yazışma örnekleri bulunmaktadır. İlm-i Belâgat ise belâgati üç şubesiyle ele alan bir eserdir. Eserde belâgat terimleri, soru-cevap yöntemi kullanılarak açıklanıp örneklendirilmiştir. Her iki eser de dönemin eğitim kurumlarında okutulmak üzere hazırlanmış ders notlarından oluşmaktadır. Bu çalışmada İnşâ Kitabı ve İlm-i Belâgat’in transkripsiyon alfabesine aktarımı yapılmış ve içerikleri incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda varlığı daha önce bilinmeyen İnşâ Kitabı ve İlm-i Belâgat’in edebiyat dünyasına tanıtılması amaçlanmaktadır.

Bilim Kodu : 31402
Anahtar Kelimeler : İnşâ, münşeât, belâgat, İnşâ Kitabı, İlm-i Belâgat
Sayfa Adedi : 195
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ayşe YILDIZ

The Sections İnşâ Kitabı, Münşeât and İlm-i Belâgat of the Work Entitled İlm-i Belâgat

Registered in the National Library of Turkey with the Number of Yz A 9216/2

(Transcription and Review)

(M. Sc. Thesis)

Fatma AYDIN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE FOR GRADUATE EDUCATION

July 2019

ABSTRACT

As a result of the reconstructive activities during the Tanzimat Reform Era, steps were taken to bring innovations to the educational system and modern education institutions were opened. The syllabi of these schools began to include rhetoric as well as lessons such as literary composition style and writing composition with the aim of teaching grammar and correspondence. New books were required to be able to teach the said lessons and various schoolbooks were prepared with this purpose. The subject matter of our study is a result of these attempts, as well. İnşâ Kitabı (Composition Book) and İlm-i Belâgat (The Art of Rhetoric) were written in the 19th century and are now included in a book registered with the National Library. There is no reference to the identity of the author in the book. İnşâ Kitabı includes phrases of salutation to be used in private and official texts, styles and types of correspondence as well as theoretical information regarding their spelling principles. The book covers various samples of correspondence using the information given in it. On the other hand, İlm-i Belâgat studies rhetoric in its three branches. The book describes and exemplifies rhetorical terms using the method of questioning and answering. Both books include lecture notes prepared to be studied in the educational institutions of the said period. This work transcribes İnşâ Kitabı and İlm-i Belâgat to the transcription alphabet and examines their content. The aim is to introduce İnşâ Kitabı and İlm-i Belâgat, the presence of which were unknown before, to the world of literature.

Science Code : 31402, Classical Turkish Literature of Ottoman Field
Key Words : Composition, writings, rhetoric, İnşâ Kitabı, İlm-i Belâgat
Page Number : 195
Supervisor : Assoc. Prof. Ayşe YILDIZ

TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesinde ve tezimin hazırlanma sürecinde değerli yardım ve katkılarında yararlanđım tez danıőmanım, değerli hocam Doç. Dr. Ayşe YILDIZ'a; Arapça ifadelerin çevirisinde bana yardımcı olan değerli hocam Narges CHALEŐHİR ile Emine DİREKLER'e ve her daim bana güç ve umut veren yegâne varlığım, nûriaynım Annem'e teőekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

İNŞÂ VE BELÂGATE DAİR GENEL BİR DEĞERLENDİRME

1.1. İnşâ.....	3
1.1.1. Münşeât.....	4
1.1.2. Mektup	6
1.1.2.1. Mektupların bölümleri.....	6
1.1.2.2. Mektup türleri.....	8
1.1.3. İnşânın Tarihî Gelişimi.....	10
1.1.3.1. Arap edebiyatında inşâ	10
1.1.3.2. Fars edebiyatında inşâ	13
1.1.3.3. Türk edebiyatında inşâ.....	15
1.2. Belâgat	19
1.2.1. Belâgatın Tarihî Gelişimi	22
1.2.1.1. Arap edebiyatında belâgat	22

1.2.1.2. Fars edebiyatında belâgat	24
1.2.1.3. Türk edebiyatında belâgat	24

2. BÖLÜM

İNŞÂ KİTABI VE İLM-İ BELÂGAT'İN İNCELENMESİ

2.1. İnşâ Kitabı.....	31
2.1.1. İnşâ Kitabı'nın İçeriği	31
2.1.1.1. Arz-ı hâl.....	34
2.1.1.2. Râbîta.....	35
2.1.1.3. Mektup.....	37
2.1.1.3.1. Husûs.....	39
2.1.1.3.2. Teşekkür.....	39
2.1.1.3.3. Tebrîk.....	40
2.1.1.3.3.1. Rütbe ve mansıb tebriki.....	40
2.1.1.3.3.2. Tebrik-i kudûm.....	41
2.1.1.3.3.3. Tebrik-i zaman	42
2.1.1.3.4. Tavsiye	42
2.1.1.3.5. Hulûs	43
2.1.1.3.6. Taziye.....	44
2.1.1.3.7. Akraba mektupları	44
2.1.1.4. Münşeat	45
2.1.2. Mektupların Dili ve Üslubu.....	46
2.1.3. Mektupların İçeriği.....	47
2.2. İlm-i Belâgat	51
2.2.1. İlm-i Belâgat'in Tertibi ve İçeriği	51

2.2.2. İlm-i Belâgat'in Türk Edebiyatındaki Yeri	57
--	----

3. BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

3.1. Nüsha Tavsifi.....	59
3.2. Metnin Kuruluşunda İzlenen Yöntem.....	61
3.3. Transkripsiyon Alfabeti.....	62
3.4. Metin.....	63
3.4.1. İnşâ Kitâbıdır	63
3.4.1.1. Arz-ı hâl	65
3.4.1.2. [Râbıta]	71
3.4.1.2.1. Râbıta-i muṭlaqa.....	71
3.4.1.2.2. Râbıta-i sebebiyye.....	72
3.4.1.2.3. Râbıta-i vaktiyye	72
3.4.1.2.4. Râbıta-i hâliyye	72
3.4.1.2.5. Râbıta-i şartiyye.....	73
3.4.1.2.6. Râbıta-i temsiliyye	73
3.4.1.2.7. Râbıta-i 'ilâve ve terakki.....	74
3.4.1.3. Mektûb.....	74
3.4.1.3.1. Aḳsâm-ı mektûbdan biri ḥuşuş idi.....	76
3.4.1.3.2. Teşekkür.....	83
3.4.1.3.3. Tebrîk.....	89

3.4.1.3.3.1. [Rütbe ve mansıb tebriki].....	89
3.4.1.3.3.2. Tebrîk-i kudüm.....	92
3.4.1.3.3.3. Tebrîk-i Ramazân	94
3.4.1.3.4. Tavşiyе	97
3.4.1.3.5. Hülûş	100
3.4.1.3.6. Ta‘ziye	106
3.4.1.3.7. Akrabâ mektûbu hakkındaır	110
3.4.1.4. İbtidâ-i Münşe‘ât	119
3.4.2. ‘İlm-i Belâgat.....	150
3.4.2.1. [Fenn-i Beyân]	150
3.4.2.1.1. Teşbîh.....	151
3.4.2.1.2. Mecâz	155
3.4.2.1.3. İsti‘âre	159
3.4.2.1.4. Kinâye	162
3.4.2.1.5. Ta‘rîz	163
3.4.2.2. Fenn-i Bedî‘	164
3.4.2.3. ‘İlm-i Me‘ânî	178
SONUÇ.....	187
KAYNAKLAR	191
ÖZGEÇMİŞ	195

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklama
A.G.E.	Adı Geçen Eser
A.G.M.	Adı Geçen Makale
A.G.T.	Adı Geçen Tez
AKM	Atatürk Kültür Merkezi
AÜ	Ankara Üniversitesi
BK.	Bakınız
C.	Cilt
ÇEV.	Çeviren
ÇÜ	Çukurova Üniversitesi
DBY	Dün Bugün Yarın Yayınları
DT.	Doktora Tezi
HAZ.	Hazırlayan
İK	İnşâ Kitabı
İÜ	İnönü Üniversitesi
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
M.	Miladî
S.	Sayfa
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
UÜ	Uludağ Üniversitesi
VB.	Ve Benzeri
VD.	Ve Diğerleri
YAY.	Yayınları
YY.	Yüzyıl

GİRİŞ

XIX. yüzyılda Tanzimat ile birlikte gelen yeniden yapılanma çabalarının sonucunda Osmanlı eğitim kurumlarına yönelik olarak yenilik arayışlarına girilmiş ve bu amaçla ortaöğretim kurumları ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır.¹ Eğitim kurumlarında yaşanan bu değişim, edebiyat bilgisi veren eserlerde de belirgin bir şekilde gözlemlenmiş ve buna paralel olarak ortaya konan eserlerin yazımı hız kazanmıştır.

Tanzimat Dönemi'nde yeni açılan okulların ders programlarına, dil bilgisi ve yazışma konularının öğretilmesi amacıyla usûl-i kitâbet ve inşâ adında bir ders konulmasının ardından, bu ders için çeşitli seviyelerde kitaplar yazıldığı bilinmektedir. Doğrudan doğruya yazı derslerinde okutulmak üzere hazırlanan, yazışma usul ve yöntemleriyle örnek metinlerini içeren bu kitaplara genellikle inşâ, kitâbet ya da münşeât kitapları adı verilmiştir.²

Eğitim kurumlarının müfredatlarına usûl-i kitâbet ve inşâ dersinin yanı sıra belâgat dersinin de alınmasıyla birlikte, Türkçe belâgat kitabı yazımı alanında ciddi çalışmalar başlatılmıştır. Nitekim Tanzimat Dönemi'ne kadar Arapça asıllardan okutulan belâgat kitapları, bu dönemin öğrencilerinin ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Bunun temel sebebi ise dönemin öğrencilerinin belâgati asıllardan okuyabilecek derecede Arapçaya hâkim olamamasıdır. Hem eğitim kurumlarının müfredatlarında yaşanan değişiklik hem de belâgat kitaplarını Arapça asıllardan okuyamayan dönemin öğrencilerine belâgati öğretebilme ihtiyacı gibi sebepler, Türkçe belâgat kitaplarının yazımına ivme kazandırmış ve bu dönemde çok sayıda belâgat kitabı kaleme alınmıştır.³

Çalışmamıza konu olan eser de bu çabaların bir ürünü olup XIX. yüzyılda, inşâ ve belâgat sahalarında kaleme alınmıştır. Bu çalışmada kayıtlarda “*İlm-i Belâgat*” adıyla yer alan bir eserin *İnşâ Kitabı* ve *İlm-i Belâgat* başlıklarını taşıyan kısımları ele alınarak

¹ Berkes, N. (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. (4. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yay., 230-231.

² Uzun, M. (2006). Münşeât. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: TDV Yay., 19.

³ Yetiş, K. (1996). *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyâtı Sâhasında Getirdiği Yenilikler*. Ankara: AKM Yay., 2.

incelenecektir. Hem *İnşâ Kitabı* hem de *İlm-i Belâgat*'te yazılış sebeplerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak içerik ve üslupları göz önüne alındığında, dönemin eğitim kurumlarında okutulmak üzere hazırlanmış ders kitapları olduklarını söylemek mümkündür.

İnşâ Kitabı inşâ sanatı hakkında bilgi veren kuramsal eserler arasında yer almaktadır. Eserde resmî ve özel yazışmalarda çeşitli makamlara hitaben kullanılacak unvan ve hitap sözleri, çeşitli yazışma tür ve şekilleri ve bunların kurallarının öğretilmesine dair teorik bilgiler verilmektedir. Söz konusu bilgileri uygulamaya yönelik olarak da 74 adet temsîlî yazı örneği bulunmaktadır.

İlm-i Belâgat ise belâgatın beyân, bedî ve meânî konularını muhtasar düzeyde ele alan bir eserdir. Eser klasik belâgat geleneğini devam ettiren ve belâgati üç şubesiyle veren eserler arasındadır. Fenn-i Beyân, Fenn-i Bedî' ve İlm-i Meânî olmak üzere üç bölüm hâlinde tertip edilen eserde, soru-cevap yöntemi kullanılarak belâgat terimleri kısaca açıklanmış ve örneklerle desteklenmiştir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde inşâ ve inşâ ile ilgili olan kavramlar ile belâgat kuramına dair genel bir değerlendirme yapıp bunların tarihî gelişimleri verilmiştir.

İkinci bölüm *İnşâ Kitabı* ile *İlm-i Belâgat*'in incelenmesine ayrılmıştır. Bu bölümde eserlerin içeriği hakkında bilgi verilmiş ve değerlendirme yapılmıştır.

Üçüncü bölümde *İnşâ Kitabı* ile *İlm-i Belâgat*'in transkripsiyonlu metni verilmiştir.

Bu çalışmanın sonucunda daha önce varlığı bilinmeyen *İnşâ Kitabı* ile *İlm-i Belâgat*'in tanıtılması ve Türk edebiyatındaki inşâ ve belâgat çalışmalarına katkı sunması amaçlanmaktadır.

1. BÖLÜM

İNŞÂ VE BELÂGATE DAİR GENEL BİR DEĞERLENDİRME

1.1. İnşâ

Başlangıçta “ortaya çıkarmak, icat ve ihdas etmek, yaratmak” manalarına gelen inşâ kelimesi, sonradan “kurmak, üretmek ve yazmak” gibi anlamlar kazanmıştır.⁴ Kelimenin ikinci kullanımından hareketle inşâ, bir çeşit kompozisyon tekniği ve güzel yazma sanatı olarak da anlaşılmıştır. İnşâ bu anlamlarının yanı sıra dil biliminin söz dizimi kurallarına uygun olarak kelimelerin cümle içindeki sıralanışını da ifade eder.⁵

Bir edebiyat terimi olarak inşâ, resmî ve hususî yazışmaların belirli kurallar çerçevesinde ele alınmasının inceliklerini, mektup vb. türlerin yanı sıra her türlü estetik yazı yazma sanatını konu edinen bir disiplindir.⁶ Dolayısıyla inşâ hem resmî ve özel yazışmaları, hem mektup vb. türleri, hem de estetik değer taşıyan her türlü düzyazıyı ve bunlara dair üslup ve kuralların öğretilmesini ifade etmektedir.

İNŞÂ yüksek estetik değer taşıyan bir üsluba sahiptir. Konuya ve okuyucunun bilgi düzeyine göre zorluk derecesi değişiklik göstermekle birlikte, mensur yazıların çoğundan daha zor ve karmaşıktır. Bir inşâ eserinde çoğunlukla estetik değer taşıyan kelimeler, secî ve kafiye, zincirleme tamlamalarla kurulu uzun cümleler kullanılmaktadır.⁷

İNŞÂda esas olan, sözün belâgate uygun bir biçimde söylenmesi, makama uygun olarak kullanılması gereken hitap ve ifadelerde uyulması gereken kurallar ve bunlara dair

⁴ Durmuş, İ. (2000). İnşâ: Arap Edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 22. İstanbul: TDV Yay., 334.

⁵ Uzun, M. (2000). İnşâ: Türk Edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 22. İstanbul: TDV Yay., 338.

⁶ Gültekin, H. (2015). *Türk Edebiyatında İnşâ*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.; 244-245; Durmuş, İ. (2000)., a.g.m., 334; Uzun, M. (2000)., a.g.m. 338.

⁷ Woodhead, C. (2006). “Estetik Nesir”. *Türk Edebiyatı Tarihi*. C. 2. T. S. Halman. (Genel editör). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 317.

kalıplaşmış cümlelerdir.⁸ Bu sanatı ele alıp inceleyen disipline *ilmü'l-inşâ*, bu çerçevede düzenlenen esarlere ise *münşeât* adı verilmiştir.

Başlangıçta resmî yazışmalarla alakalı olarak ortaya çıkan inşâ ilmi, devletlerin resmî yazışmalarda kullandığı Arapça, Farsça ve Türkçe gibi resmî dillere bağılı olarak gelişmiş ve böylelikle Arap, Fars ve Türk edebiyatında geniş bir inşâ literatürü meydana gelmiştir. İnşâ literatüründe ortak olarak kullanılan İslamî unsurlar büyük ölçüde korunmakla birlikte, devletlerin bürokratik yapılarından kaynaklanan farklılıklar sebebiyle üslupta bazı değışiklikler de gözlemlenmektedir.⁹

İnşâ edebiyatı yalnızca resmî yazışmalar ya da diplomasi bilgisini değıil, İslam devletlerinin tarihini, yazar, şair ve devlet adamlarının kaleme aldıkları örnekleri de içerdiği için bünyesinde kayda değıer malzeme barındırmaktadır.¹⁰

1.1.1. Münşeât

Münşeât sözlükte “düzyazı-nesir” anlamına gelen inşâ masdarından türemiş bir kelimedir. Münşî adı verilen, devlet dairelerindeki yazı işleriyle görevli nişancı ve kâtiplerin yazdığı resmî yazı ve mektupların yanı sıra şair ve edebiyatçılar tarafından da kaleme alınan her türlü düzyazıya ve bu yazıları ihtiva eden esarlere münşeât adı verilmiştir.¹¹

İnşâ ilminin kurallarına uygun olarak kaleme alınmış sanatlı inşâ örnekleri ile mektup vb. türlere ait metinlerin ve bunlara dair yazım esaslarının topluca yer aldığı

⁸ Gültekin, H. (2015)., a.g.e., 244-245.

⁹ Durmuş, İ. (2000)., a.g.m., 335.

¹⁰ Roemer, H. R. (1994). “İnşâ”. (çev. Nezahat Öztekin). *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8, 187.

¹¹ Gökyay, O. Ş. (1974). “Tanzimat Dönemine Değıin Mektup”. *Türk Dili Mektup Özel Sayısı*, XXX (274), 18; Uzun, M. (2006). Münşeât. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: TDV Yay., 18; Durmuş, İ. (2000)., a.g.m., 334; İnce, Ö. (2009). “Toplumsal Hayatın Münşeât Geleneğindeki İzleri”. *Turkish Studies*, 4 (2), 636.

mecmualara da münşeât denmektedir.¹² Belirli yazışma kurallarına göre tertip edilen münşeâtlar, resmî ve özel yazışmalarda kullanılması gereken unvan ve hitap sözleri, yazışma tür ve şekilleri ve bunları yazma usullerinin öğretilmesi bakımından önemlidir.¹³

Münşeâtlarda öncelikle çeşitli makamlara hitaben kullanılacak unvan ve elkâb, mektup vb. yazışma türleri ve bunların usul ve kurallarına dair bilgilere yer verilir. Ardından resmî ve özel yazışma örneklerine geçilir. Mektuplarda makam esas olduğundan padişah, vezir ve diğer devlet adamlarına hitaben yazılmış örnek metinler, en üst makamdan başlayarak alt kademelere doğru belirli bir hiyerarşiye göre yer alır.¹⁴

Münşeâtlar çeşitli araştırmacılar tarafından, farklı özellikleri göz önünde bulundurularak değişik şekillerde tasnif edilmiştir. Örneğin,

Agâh Sırrı Levend münşeâtları resmî yazılardan toplanan mecmualar; münşeât ya da mecmua adını taşıyan, çeşitli makamlara hitaben yazılacak yazılarda kullanılması gereken ifade ve yazışma usullerini öğretip bunlara dair örnekler veren eserler; sadece bir şairin mektuplarının toplandığı mecmualar ve farklı şairlerin ürünlerinin derlenmesiyle oluşturulan mecmualar olmak üzere dört ana başlıkta sınıflandırmıştır.¹⁵

Bekir Kütükoğlu ise münşeât ve mecmuaları içerik ve tertip tarzına göre, gerek şiir gerek nesir alanında ustalıklarını kanıtlamış kimseler tarafından derlenen veya önemli nasirlere ait ürünlerin başkaları tarafından seçilip düzenlenmesiyle oluşturulan münşeâtlar; siyasî ve idarî mektup örneklerini derleyen münşeâtlar ve resmî belgelerin yanında kâtiplerin bilmesi gereken çeşitli bilgi ve mevzuat hükümlerini ihtiva eden mecmualar olarak üç gruba ayırmıştır.¹⁶

¹² Haksever, H. İ. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisi'nin Münşeâtı*. Yayımlanmamış DT., İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 16; Daş, A. (2003). *Osmanlılarda Münşeât Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Münşeâtı*. Yayımlanmamış DT., AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 31.

¹³ Haksever, H. İ. (1998). "Münşe'ât Mecmuaları ve Edebiyat Tarihimiz İçin Önemi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 66; Derdiyok, İ. (1994a). *XV. Yüzyıl Şâirlerinden Mesîhî'nin Gül-i Sad-Berg'i*. Yayımlanmamış DT., ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 99.

¹⁴ Uzun, M. (2006)., a.g.m., 18-19.

¹⁵ Levend, A. S. (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi I*. (4. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 113-116.

¹⁶ Kütükoğlu, Bekir (1988). "Münşeât Mecmûalarının Osmanlı Diplomatîği Bakımından Ehemmiyeti". *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri-Bildiriler*. İstanbul: İÜEF Yay., 169-171.

Haksever ise münşeâtları muhtevasına göre edebî, tarihî ve didaktik; yazılış tarzlarına göre telif (kendi yazılarını düzenleyip telif eden ya da bir kişinin yazıp diğerinin düzenlemesiyle oluşturulan) ve derleme münşeâtlar (derleyeni belli olan veya olmayan) olmak üzere çok kapsamlı bir şekilde tasnif etmiştir.¹⁷

1.1.2. Mektup

Mektup “başka yerde bulunan bir kimseye haber ulaştırmak, hâl hatır sormak, istek bildirmek vb. bir maksatla elden yahut posta aracılığı ile gönderilen yazılı kâğıt, nâme”¹⁸ anlamına gelmektedir. Arîza, kâime, şukka, kâğıt, tezkire, varakpâre gibi adlar da mektup kavramını karşılar. Konularına göre mektuplar arzuhâl, tebrik-nâme, taziye-nâme, teşekkür, tezkire, cevap-nâme gibi adlar alırlar.¹⁹ Muhataba yazılan mektuplar hitabî mektup; alınan bir mektuba cevap olarak yazılan mektuplar ise cevabî mektup olarak adlandırılır.²⁰ Bu mektupların taşıdığı anlam, mektubu yazan ve mektubun gönderildiği kişinin makamına göre değişir. Türk edebiyatında mektup türü, Tanzimat’a kadar genellikle inşâ ilmiyle birlikte anılır ve bu türün ilk örneklerine münşeât kitaplarında rastlanır. Bu eserlerde yer alan mektupların büyük bir çoğunluğu belirli bir durum ve olay karşısında, kiminle nasıl yazışılması gerektiğine dair bilgi ve örnekleri içeren kalıp mektuplardır.²¹

1.1.2.1. Mektupların bölümleri

Mektup yazımı, kendisine özgü bir takım kural, kalıp ve formüllere bağlıdır. Bir tür yazışma evrakı olarak kullanılan mektubun yazılış şart ve şekillerine münşeât mecmualarında rastlanmaktadır. Osmanlı diplomatiğinde kullanılan diğer belgeler gibi mektuplar da belirli rükünlere sahiptir. Ancak rükün sayısı duruma göre değişiklik gösterebilmektedir. Hitabî mektuplarda dua, senâ, selam, hâlin bildirilmesi ve mektubun

¹⁷ Haksever, H. İ. (1996)., a.g.t., 195-261.

¹⁸ Ayverdi, İ. (2008). *Kubbealtı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. C.2. (3. Baskı). İstanbul: Kubbealtı Yay., 2016.

¹⁹ Gökyay, O. Ş. (1974)., a.g.e., 20.

²⁰ Gültekin, H. (2015)., a.g.e., 256.

²¹ Derdiyok, İ. (1997). “Eski Edebiyatımızdan Günümüze Mektuplarda Biçim”. *Türk Kültürü*, 415, 665.

dua ile bitirilmesi rükünlerinin yazılması zorunludur. Cevabî mektuplarda ise bunlara ek olarak mektubun sıfatı, yerine ulaştığı ve cevabî rükünleri de bulunur.²² Söz konusu kuralların önceliği ya da sonralığı muhatabın makamına göre değişmektedir. Kişinin yakınlık derecesi ve rütbesi de ona hitap etme tarzını önemli ölçüde belirleyen faktörlerden biridir.²³ Genel olarak mektubun bölümleri şu şekildedir:²⁴

Elkâb: Mektupların başında yer alan elkaplar rütbe ve unvan bildiren sözlerdir.

İbtidâ: Bu kısım mektubun başlangıç bölümüdür. Mektubun bu bölümünde selam, sevgi ve saygı bildiren sözler kullanılır.

Tahallüs: Başlangıç bölümünden asıl maksadın yer aldığı ve isteklerin belirtildiği talep bölümüne geçişi sağlayan bölümdür. Mektuplarda ibtidâ bölümü ile talep bölümü arasındaki geçişi sağlayan “*ma'rûz-ı bende-i devlet-hâh-ı bî-iştibâh budur ki...*” gibi söz ve ifadeler tahallüs adı verilmektedir.

Talep: Mektubun asıl konusunu oluşturan ve istek ya da bir durum bildiren bölüme talep adı verilmektedir. Mektubun en önemli kısmı olan talep bölümünde bildirilmesi gereken bir durum, duygu veya düşünce yer alır.

İntihâ: Mektubun sona erdiği sonuç kısmıdır. Mektup metninin bittiğini gösterir ve mektubun en sonunda yer alır.

Duâ: Genellikle intihâ bölümünden sonra yer alan ve kalıplaşmış ifadelerin kullanıldığı iyi dilek bildiren sözlerdir.

²² Kütükoğlu, Mübahat (2004). “Mektup: Osmanlı Bürokrasisinde Mektup”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 29. İstanbul: TDV Yay., 18.

²³ Gültekin, H. (2015)., a.g.e., 256.

²⁴ Burada verilen bilgiler için şu kaynaktan yararlanılmıştır. Bk. Derdiyok, İ. (1997)., a.g.m., 666.

İmza: Mektubu yazan kişinin adının yer aldığı bölümdür. İmza, mektubu yazan kişinin kimliğinin bilinmesi bakımından oldukça önemlidir.

1.1.2.2. Mektup türleri

Mektupların yazılış sebepleri ve konularına göre arz-ı hâl, tehniyet-nâme, tebrik-nâme, taziye-nâme, teşekkür, tavsiye, cevap-nâme, uhuvvet-nâme, meveddet-nâme, muhabbet-nâme, niyaz-nâme, davet-nâme, takriz, tezkire, müzekkere gibi çok çeşitli türleri vardır.²⁵ Kaynaklarda mektuplar genel olarak resmî ve özel; hitabî ve cevabî olarak sınıflandırılmıştır.²⁶ Biz burada çalışmamızda yer alan mektuplar hakkında bilgi vermekle yetineceğiz.²⁷

Arz-ı hâl: Arzuhâl bir istek veya şikâyeti üst makamlara bildirmek ya da bir dilekte bulunmak amacıyla yazılan dilekçe benzeri yazılardır. Osmanlı'da doğal bir hak olarak görülmesi sebebiyle şikâyet ya da istek sahibi kişilerce, yazılı veya sözlü, tek tek veya topluca arzuhâl sunulabilmektedir.²⁸

Husûs: Husûs yalnızca iş maksadıyla yazılan mektuplardır. İş mektupları ve isti'lâm olmak üzere iki kısma ayrılır. Bunun yanı sıra iş mektuplarının resmî dairelerden yazılanlarına *tahrîrât*; meclislerden gönderilenlerine *mezâbıt* ve mahkemeler tarafından kaleme alınanlarına ise *i'lâmât* denir. İsti'lâm ise devlet daireleri arasındaki resmî yazışmalardır.²⁹

Teşekkür-nâme: Herhangi bir iyiliğin karşılığında ya da bir dileğin yerine getirilmesi üzerine memnuniyet ve şükran belirtmek amacıyla yazılan mektuplardır.

²⁵ Gökyay, O. Ş. (1974)., a.g.e., 20.

²⁶ Kütükoğlu, M. S. (1994). *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 221.

²⁷ Geniş bilgi için bk. Kütükoğlu, M. S. (1994)., a.g.e., 221-366; Gültekin, H. (2015)., a.g.e., 254-315.

²⁸ İnalçık, H. (1988). “Şikâyet Hakkı: ‘Arz-ı Hâl ve ‘Arz-ı Mahzar’lar”. *Osmanlı Araştırmaları*, 7-8, 35; Kütükoğlu, M. S. (1994). a.g.e., 303; Gültekin, H. (2015)., a.g.e., 311.

²⁹ Bk. İnşâ Kitabı, 16-18.

Teşekkür-nâmede, genellikle mektup yazılan kişinin cömertliğinin sınırsız olduğu, her yönüyle övgüye layık olduğu ifade edilir ve muhataba duâ edilir.³⁰

Tebrik-nâme: Terfi, bir göreve atanma, bir başarının kazanılması, doğum ve düğün gibi sevindirici bir olayın kutlanması amacıyla kaleme alınmış mektuplardır. Eş, dost ve ahbablar arasında yazılabilmekle birlikte, rütbe bakımından küçükten büyüğe veya büyükten küçüğe de kaleme alınmaktadır. Tebrikler çoğunlukla küçük olan taraftan büyüklere yazılır.³¹

Tavsiye-nâme: Dürüstlüğüne güvenilen ve işinin ehli olan bir kimse ya da bir şeyi tavsiye etmek amacıyla kaleme alınan mektuplardır. Bu tür mektuplarda genellikle bir kişinin belirli bir makama ya da göreve getirilmesi amaçlanır. Tavsiye edilen kişi, mektubu yazan kimsenin yakını ya da akrabası olabileceği gibi yetenekli biri de olabilir.³²

Hulûs: Kaynaklarda *muhabbet-nâme*, *meveddet-nâme*, *uhuvvet-nâme* olarak da anılan hulûs, yalnızca sevgi ve kardeşlik duygularının dile getirildiği ve muhatabın hâl ve hatırının sorulduğu mektuplardır. Bu tür mektuplar ilgi, alaka ve bağlılığı göstermek amacıyla yazılırlar.³³

Taziyet-nâme: Alınan bir vefat haberi üzerine ölen kimseye rahmet dilemek ve yakınlarını teselli etmek amacıyla kaleme alınan mektuplardır. Bu tür mektuplarda alınan ölüm haberinden dolayı duyulan üzüntü ifade edilir. Ölen kimseye rahmet, ailesine ise sabır dilenerek mektup sonlandırılır.³⁴

³⁰ Gültekin, H. (2015)., a.g.e., 275.

³¹ Gökçe, R. (2006). *Eski Türk Edebiyatında Mektup ve Bir Mecmû'a-i Münşeat*. Yayınlanmamış DT., Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1; Gültekin, H. (2015)., a.g.e., 275.

³² Gültekin, H. (2015)., a.g.e., 274.

³³ Oktay, A. (2017). *Münşeat-ı Nâbi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 121.

³⁴ Gökçe, R. (2006). a.g.t., 14; Gültekin, H. (2015)., a.g.e., 264.

Akraba Mektupları: Aile içi yazışmaları konu edinen mektup türüdür. Akraba mektuplarının diğer mektup türleri gibi özel rükünleri yoktur. Anne, baba, oğul, eş ve kardeşler arasında çeşitli nedenlerle yazılırlar.³⁵

1.1.3. İnşânın Tarihi Gelişimi

1.1.3.1. Arap edebiyatında inşâ

İslam devletlerinin bürokratik yapısı içerisinde kâtiplik mesleğinin önemli bir yer edinmesiyle birlikte, kâtiplere yazışma usul ve kaidelerini öğretmek ve devlet yazışmalarının düzenli bir biçimde yürütülmesini sağlamak amacıyla kaleme alınan eserler inşâ ilmini meydana getirmiştir. Bu eserler yazışma ve mektup yazma sanatına dair konularla birlikte, devletlerin bürokratik yapısı içerisinde bulunan makamlar arasındaki hitap şekillerinin bilgisini de içermektedir.³⁶

İslam bürokrasisinin ortaya çıkardığı inşâ kelimesi, başlangıçta resmî yazışmaların düzenli yürütülmesi amacıyla kullanılırken daha sonra estetik nesirle kaleme alınmış her türlü yazıyı da kapsamıştır.³⁷

Arap edebiyatında inşâ ile ilgili kaleme alınmış eserler temelde iki grupta toplanabilir. Bunların ilki divan kâtipleri için resmî ve özel yazışmalar ile mektuplara örnek olmak üzere bir araya getirilen yazışma ve mektuplardan oluşan münşeât mecmualarıdır. İkincisi ise divan kâtiplerine üslup ve konu bakımından kılavuz olmak üzere kaleme alınmış eserlerdir.³⁸

Arap edebiyatının ilk inşâ örnekleri, Hz. Muhammed'in İslam'a davet amacıyla gönderdiği resmî mektuplardır. Bu ilk mektuplar estetik kaygıdan uzak, sade bir dille

³⁵ Bk. İnşâ Kitabı, 60-61.

³⁶ Durmuş, İ. (2000), a.g.m., 335.

³⁷ Gültekin, H. (2009). "İnşâ ve Tarihi Gelişimi". *International Journal of Central Asian Studies*, 13, 318.

³⁸ Durmuş, İ. (2000), a.g.m., 335.

kaleme alınmıştır. Ancak zamanla mektuplar kelimelerin özenle seçildiği sanatlı metinler hâline dönüşmüştür. Sözlü ürünleri yazı ile tespit ve muhafaza etme gayreti, kitâbet ile kâtipliğin öneminin artmasına sebep olmuştur. Hz. Ömer döneminde Dîvân müessesesinin kurulmasıyla birlikte, kitâbet çalışmaları hız kazanmış ve inşâ kurumsal bir yapı kazanmaya başlamıştır.³⁹

İslamî dönemin ilk mektuplarında söz sanatlarına yer verilmemiştir. Dört halife döneminde inşâ bakımından önemli gelişmeler gözlenmiştir. Nitekim Hz. Osman mektupları şiirle süslerken Hz. Ali ile birlikte, mektuplarda şiir, secî, ayet ve hadisler kullanılmıştır. Bu dönemde mektuplar estetik açıdan seçkinlik kazanmış ve üslubu güzelleştirme çabaları ön plana çıkmıştır.⁴⁰

Emevî Halifesi Muâviye döneminde divan kâtipliği, Dîvânü'r-Resâil adıyla kurumsallaştırılmıştır. Edebiyata kabiliyeti olan ve devlet bürokrasisi içerisindeki makamların hiyerarşik düzenine hâkim olan kâtiplerin istihdamı zaman içerisinde artmış ve kâtiplik önemli bir meslek dalı hâline gelmiştir.⁴¹ Bu dönemde nesir; inşâ, hitâbet, tarih, vaaz, dinî kıssa ve ilimlerin temel malzemesi olarak gelişmiştir. Arap edebiyatının pek çok türü gibi bu dönem nesri de örnek alınan Kur'an ve hadis dilini devam ettirmiştir.⁴² Bu dönemde, yazışmaların doğru yapılabilmesi için kâtiplere kitâbetin usullerini gösteren Abdülhamîd el-Kâtib'in *Risâle ile'l-Küttâb* adlı eseri önemlidir. Abdullah b. Mukaffâ'nın eseri de kâtiplere kaynak olmuş eserler arasındadır.⁴³

Abbâsîlerin ilk dönemlerinde yazılan inşâ eserleri hakkında elimizde fazla bilgi yoktur. Bu dönemden günümüze ulaşan eserler daha çok *edebü'l-kâtib*⁴⁴ türündendir. X. yüzyılla birlikte inşâ sahasında büyük bir gelişme gözlenmiştir. Abbâsî Devleti'ndeki bürokratik yapının genişlemesi sonucunda, kâtiplere olan ihtiyaç artmış ve kâtiplere yol

³⁹ Oktay, A. (2017)., a.g.e., 40.

⁴⁰ Gültekin, H. (2015)., a.g.e., 10-11.

⁴¹ Küçükbaşçı, M. S. (2002). Kâtip. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 25. Ankara: TDV Yay., 49.

⁴² Oktay, A. (2017)., a.g.e., 41.

⁴³ Roemer, H. R. (1994)., a.g.m., 189.

⁴⁴ *Edebü'l-kâtib* türündeki eserler kâtiplerin uyması gereken kuralları içeren eserlerdir. Buna göre bir Dîvân kâtibi dil, fıkıh ve bürokrasideki hiyerarşiye hâkim olmalıdır. Bu eserler bir kâtibin görevini layıkıyla yapabilmesi için yazı ve yazı araç gereçlerinden teknik ve ahlakî özelliklere değin pek çok bilgiyi içermektedir (Durmuş, 2000: 336).

gösterici nitelikteki çalışmalar çoğalmıştır. Bu dönemde inşâ alanında başta gelen yazarlar, Büveyhîlerin hizmetindeki Dîvânü'r-Resâil'de görev alan kâtipler arasından çıkmıştır. Ebü İshak es-Sâbî'nin *Münşeât ve Resâil* başlıklı üç mecmuası günümüze kadar ulaşmıştır. El-Câhiz'in Arap kitâbetinin gelişmesinde önemli katkıları vardır. Ayrıca Ebü'l-Fazl İbnü'l-Amîd ve Sâhib b. Abbâd'ın risaleleri ile Ebü'l-Yüsr İbrâhim b. Muhammed el-Müdebbir'in *Risâletü'l-Azrâ'sı* ve İbn Kuteybe'nin *Edebü'l-Kâtib* adlı eseri bu dönemde kâtiplerin el kitabı olarak kullandıkları önemli eserlerdir.⁴⁵

Abbâsîlerin İrânlılardan aldığı *tevkiât*⁴⁶ türü, Arapça kitâbetin gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. Ayrıca inşâ alanında geniş bilgisi olan Dîvânü'r-Resâil'deki görevlilerin resmî yazışmalarda kullanılan üslubu, özel yazışmalarına taşımalarının ardından *ihvâniyât* adlı yazışma türü ortaya çıkmıştır. Zamanla devlete ait resmî yazışmalar da *sultâniyât* adını almıştır. Yine bu dönemde, muhataba hitap etme şekillerini temel alan *teressül üslubu* yaygınlaşmıştır. Bu üslupla birlikte inşâ sanatı, yazışmalarla ilgili ibarelerin kalıplaşmış ifadelerle dönüştüğü bir sanat hâline gelmiştir. Şihâbeddin Mahmûd el-Halebî'nin *Hüsnü't-Tevessül ilâ-Sinâ'ati't-Teressül* adlı eseri bu konuyla ilgili yazılmış ilk eserdir.⁴⁷

XI. ve XII. yüzyıllarda Arapça ile birlikte Farsçayı da resmî dil olarak kullanan devletler ortaya çıkmış ve Arapça ve Farsça resmî mektuplardan oluşan mecmualar meydana gelmeye başlamıştır. Bunlar arasında Bahaddin Bağdadî'nin *Tevessül ile't-Teressül*'ü ile Reşîdüddîn Vatvat'ın Farsça ve Arapça mektupları önemlidir.⁴⁸

Fâtımîler Dönemi'nde *Dîvân-ı İnşâ* olarak değiştirilen Divânü'r-Resâil, Eyyûbîler Dönemi'nde tekrar eski adını alarak görevine devam etmiştir. Fâtımîler ve Eyyûbîler döneminde çok sayıda münşeât mecmuası kaleme alınmıştır. Bunların arasında Ebü'l-Kâsım İbnü's-Sayrafi'nin *el-Efdaliyyât*'ı önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde Kadı el-

⁴⁵ Durmuş, İ. (2000), a.g.m., 335-336.

⁴⁶ *Tevkiât* günümüzde devlet dairelerine verilen yazı ve dilekçelerin üzerine yazılan özet niteliğindeki kısa notlara benzeyen sanatkârâne yazılardır (Gültekin, 2015: 19).

⁴⁷ Gültekin, H. (2015), a.g.e., 19-23.

⁴⁸ Roemer, H. R. (1994), a.g.m., 190.

Fâzıl tarafından geliştirilen ve *Fâdilî* olarak da anılan üslup, hem çağdaşı olan kâtipleri hem de kendisinden sonra gelenleri etkilemiştir.⁴⁹

Memlûkler Dönemi'nde ise Dîvân-ı İnşâ'nın önemi daha da artmış ve dîvânın başındaki kâtibe sultana çok yakın olmasından dolayı *Sır Kâtibi* adı verilmiştir. Bu dönemde *Eyyûbî* olarak adlandırılan üslup, Fâdilî üslubunun takipçisi olmuştur. Muhyiddin Abdullah b. Abdüzzahir, Mısır'daki yazışmalarda kullanılan kural ve terimleri tespit ederek uygulanmasını sağlamıştır. Bu dönemde Ahmed b. Abdullah el-Kalkaşendî tarafından kaleme alınan *Subhü'l-A'sâ fî-Sınâ'ati'l-İnşâ* adlı eser İslam yazışma geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Bu eserde Türk-İslam devletlerinde resmî yazışma usullerinin en ince ayrıntısına kadar tespit edilmiş olduğu görülebilmektedir.⁵⁰

Özetle, Araplarda inşâ, Hz. Muhammed'in mektuplarında kullandığı üslubun örnek alınmasıyla başlamış, fetihlerle genişleyen coğrafyalarda devlet sisteminin kurulması ihtiyacı ile gelişmiş ve İran kökenli âlimler sayesinde kuramsallaşmıştır. Önceleri sade ve anlaşılır olan yazışmalar, zamanla secili ve kafiyeli bir üslup kullanılmasından dolayı anlaşılmaz bir hâl almıştır. İran ve diğer kültürlerin de etkisiyle Arap edebiyatında inşâ sanatı zirveye ulaşmış ve bu alanda birçok risâle, eser ve ansiklopedik eser kaleme alınmıştır.⁵¹

1.1.3.2. Fars edebiyatında inşâ

Fars edebiyatında inşâ sanatının ortaya çıkışı M. IX. yüzyılın ikinci yarısına rastlar. Bu dönemde yazılan risâlelerde, Arap inşâ geleneğinin izleri görülmektedir. Siyasî gelişmelere de bağlı olarak İran'da inşâ sanatı, Arap dili ve kültürünü takip şeklinde başlamıştır. İranlı yazarların çoğu eserlerini Arapça yazdıkları için Fars edebiyatında inşâ sanatının ortaya çıkışı gecikmiştir. Zaman içerisinde İranlı âlimlerin Fars kültür ve

⁴⁹ Gültekin, H. (2015), a.g.e., 19-20.

⁵⁰ Oktay, A. (2017), a.g.e., 43; Gültekin, H. (2015), a.g.e., 19-23.

⁵¹ Gültekin, H. (2015), a.g.e., 24.

geleneğini ön plana çıkarmasıyla inşâ alanında Fars diliyle yazılmış orijinal eserler meydana gelmiştir.⁵²

İran'da İslamiyet öncesi dönemde, resmî yazışmaları padişahların kâtipleri yürütmüştür. İran'ın eski dili olan Pehlevîcede inşâyâ *nâme-nevîsî* ya da *nâme-nigârî*, kâtiplere de *debîr* denmiştir. Sâsânî Dönemi'nde herhangi bir konuyla ilgili olarak sanatlı nesirle yazılan risâlelere *nâme* adı verilmiştir. İranlıların İslamiyet'i kabulünden sonra inşâ, Fars edebiyatında “mektup yazma sanatı” anlamında kullanılmıştır.⁵³

Saffârîler, Tâhirîler ve Sâmânîler döneminde ihvâniyat ve sultâniyat türündeki mektuplar sade bir dille yazılırken, didaktik mektuplar edebî tabirlerle yüklü şiirsel bir dille kaleme alınmıştır. Gazneliler döneminde sultâniyat türündeki mektuplarda üslup kısmen sadeliğini muhafaza etmekle birlikte sanatlı ifadeye yönelik de görülmektedir.⁵⁴

Sâmânîler döneminde Fars nesrinin temelleri atılmış ve bu dönemde önemli gelişme kaydedilmiştir. Bu dönemde kâtipler için kaleme alınan el kitaplarının varlığından söz edilmekle birlikte bu eserler günümüze ulaşmamıştır. Fars edebiyatında, inşâ ile ilgili olarak yazılan ilk ürünlere Gaznelilerin son dönemlerinde rastlanmaktadır. Gazneliler döneminden günümüze ulaşan eserler arasında Ebû'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin *Târîh-i Beyhakî*'si, Gazâlî'nin *Fezâ'ilü'l-Enâm min-Resâili Huceti'l-İslâm*'ı, Aynü'l-Kuzât Hemedânî'nin *Nâmehâ-yı Aynü'l-Kuzât-ı Hemedânî*'si sayılabilir.⁵⁵

Selçuklular döneminde inşâ sanatı gelişimini sürdürmeye devam etmiştir. Bu dönemde Muhammed b. Abdülhâlik el-Meyhenî *Destûr-ı Debîrî* adlı eserinde mektupları “sultâniyat, ihvâniyat, mehâzir” olmak üzere üçe ayırmıştır. İdarî ve resmî yazışmaları konu edinenler *sultâniyat*; özel yazışmalar *ihvâniyat*; taahhütnâme, şehâdetnâme vb. nitelikteki metinler de *mehâzir* adı altında değerlendirilmiştir. Söz konusu yazışma türleri

⁵² Gültekin, H. (2009)., a.g.m., 325.

⁵³ Kanar, M., Kurtuluş, R. (2000). *İnşâ: Fars Edebiyatı*. TDV İslâm Ansiklopedisi. C. 22. İstanbul: TDV Yay., 337; Gültekin, H. (2015)., a.g.e., 25.

⁵⁴ Kanar, M., Kurtuluş, R. (2000)., a.g.m., 337.

⁵⁵ Gültekin, H. (2015)., a.g.e., 26-27; Kanar, M., Kurtuluş, R. (2000)., a.g.m., 337-338.

zamanla belirli bir forma kavuşmuştur. Müntecibüddin Atâbek-i Cüveynî'nin *Atabetü'l-Ketebe* adlı münşeat mecmuası bu dönemde yazılmıştır.⁵⁶

Safevî Devleti'nin baskıcı tutumu birçok âlim, yazar ve şairin ülkesini terk etmesine ve dönemin şiir ve nesrinde *Hind Üslubu* denilen hayale dayalı ve muğlak bir üslubun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dönemin edebî eserlerinde anlam arka plana atılarak söz sanatlarına ağırlık verilmiştir.⁵⁷ Safevîlerden sonra Kâçârların yönetime gelmesiyle birlikte Hind Üslubu yerini *Horasan Üslubu*na bırakmıştır. Bu üslupla yazılan metinler daha anlaşılır bir dile sahiptir. Bu dönem nesrinde eski dönemlerde yazılan eserler esas alınarak takip edilmiştir.⁵⁸

1.1.3.3. Türk edebiyatında inşâ

VI. yüzyılın sonlarında hüküm süren eski Türk hakanlarının kullandığı bazı unvanlar, Türk resmî yazışmalarının tarihini Köktürlere kadar götürmektedir. Nitekim Türk yazı dilinin bilinen ilk yazılı belgeleri olan Köktürk Yazıtları'nda kağanların isimleri yerine unvanları kayıtlıdır. Kül Tigin yazıtının hitâbet üslubu ile yazılmış olması da o dönemlerde resmî yazışmaların yapıldığına örnek olarak gösterilebilir.

Selçukluların kuruluş döneminden XIII. yüzyılın ortalarına kadar resmî dilin Farsça olması Türkçe eserlerin yazımını geciktirmiştir. Bundan dolayı elde bulunan Türkçe eserlerin sayısı oldukça azdır. Türk beylerinin bu tutuma karşı çıkması Türk dilinin kullanımına zemin hazırlamıştır. Beylikler döneminde Farsça yerine Türk dilinin destek görmesi yazışma dilinde Farsçanın kullanılmasını engellemiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin kurulması ile Türkçe, yazışma dilinde yaygın olarak kullanılmıştır. XIV. yüzyılda yazılan eserlerin çoğu Türkçe olmakla birlikte, bunlar teliften ziyade Arapça ve Farsçadan tercüme edilmiş dinî içerikli ürünlerdir. Bunun yanı sıra özellikle Farsça eserlerin benzerlerini yazma gayretinin olduğu da bilinmektedir.⁵⁹

⁵⁶ Kanar, M., Kurtuluş, R. (2000)., a.g.m., 337-338.

⁵⁷ Gültekin, H. (2009)., a.g.m., 326.

⁵⁸ Oktay, A. (2017)., a.g.e., 47.

⁵⁹ Gültekin, H. (2015)., a.g.e., 39-46.

Ahmed-i Dâ'î tarafından XV. yüzyılın başlarında yazılan *Teressül* adlı eser, Türk edebiyatında münşeât türünün bilinen ilk eseridir. Fars inşâ geleneğinin de devamı niteliğinde olan bu eser, mektup yazma usul ve kuralları, hitap formülleri ve mektup örneklerini içermektedir.⁶⁰ Bu dönemde Türkçe kaleme alınan ikinci eser Yahya b. Mehmed el-Kâtib'in *Menâhicü'l-İnşâ* adlı eseridir. Bu eser II. Murat ile Fatih Sultan Mehmet dönemlerinde yazılan resmî yazışma örneklerini içermesi bakımından önemlidir. Yine Mesihî'nin inşâ kurallarını sade bir dille anlattığı *Gül-i Sad-berg*'i, Hüsamzâde Mustafa Efendi'nin *Mecmûa-yı İnşâ*'sı ve Mehmed b. Edhem'in *Gülşen-i İnşâ*'sı da bu dönemde yazılmış önemli eserlerdir.⁶¹

Bu dönemde yazılan eserler çoğunlukla inşâyâ dair kuramsal bilgiler ile mektup örneklerini içeren eserlerdir. Bunlar sade ve anlaşılır bir dile sahiptir. Ancak bu yüzyılın ikinci yarısından sonra bazı yazarlar Türkçenin anlatılmak istenileni açıklamaya yetmediğini ifade ederek eserlerinde Farsçaya ağırlık vermişler ve sanatlı bir dil kullanmışlardır. Ayrıca XV. yüzyılda yazılan eserler müstakil adlar taşırken daha sonraki dönemlerde yazılan eserler genel olarak *münşeât mecmuası* adını almışlardır.⁶²

Türk edebiyatında inşânın gelişimi kâtiplerin eğitilmesi amacıyla diplomaside kullanılmak üzere hazırlanan el kitapları, temsilî metin derlemeleri ve resmî mektuplarla ilişkilidir.⁶³ Nitekim Fatih Sultan Mehmet döneminde çıkarılan *Kanûn-nâme-i Âl-i Osmân*'da resmî yazışmaların hangi usullere göre yapılması gerektiğiyle ilgili kurallar belirlenmiştir. Bu kanunun çıkarılmasından sonra yazılan veya derlenen inşâ eserlerinin çoğu bu kurallara uygun olarak kaleme alınmıştır.⁶⁴

Osmanlı'da çok değerli münşîler yetişmiştir. Bunların başında Tâcizâde Câfer Çelebi ve Celâlzâde Mustafa Çelebi gelir. Bu iki isim resmî ve özel yazışmalarda belirledikleri

⁶⁰ Haksever, H. İ. (2011). "Ahmed-i Dâî'nin Teressülü". *Turkish Studies*. 6 (1), 1265; Derdiyok, Ç. (1994b). "Ahmed-i Dâî'nin Teressül'ü". *Toplumsal Tarih*, 1 (6) 56.

⁶¹ Uzun, M. (2000), a.g.m., 338-339.

⁶² Haksever, H. İ. (1996), a.g.t., 73; Gültekin, H. (2015), a.g.e., 50.

⁶³ Woodhead, C. (2012), "Yazışma Çevreleri: Onyedinci Yüzyıl Başlarında Osmanlı Mektup Yazımı". *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V Nesrin İnşâsı: Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler*. (haz. Hatice Aynur vd.). İstanbul: Turkuaz Yay., 219.

⁶⁴ Gültekin, H. (2015), a.g.e., 50.

usul ve yöntemlerin yanı sıra imla ve üslupta da bir gelenek oluşturmuşlar ve kendilerinden sonraki dönemleri de büyük ölçüde etkilemişlerdir.⁶⁵

Nesir alanında klasikleşme Kanuni döneminde sağlanır. Bu dönem metinlerinde, Orta Çağ ve Fars nesir geleneğinin de etkisiyle estetik kaygı ön plana çıkmaya başlar. Önceki dönemlerde bir düşüncüyü yayma amacına yönelik olan nesir, XVI. yüzyılla birlikte sanat gösterme vasıtasına dönüşmüş ve bu amaçla eserlerde şiirsel bir dil kullanılmıştır.⁶⁶ Nesir dilinde gelişme kaydedilmiş ve Türk edebî geleneği kendisine özgü bir üslup kurmayı başarmıştır. Resmî yazışmalarda ağır ve sanatlı bir üslup kullanılırken devlet dairelerine dair yazışmalar daha sade bir dille kaleme alınmıştır. Bu dönemde teorik bilgi veren eserlerin sayısında azalma görülmekle birlikte, Feridun Bey, Lâmi'î Çelebi, Gelibolulu Mustafa Âlî, Kınalızâde Âlî Efendi, Tâcîzâde Câfer Çelebi ve Hoca Sâdeddin Efendi gibi pek çok isim nesir alanında eser vermiştir. Bu dönemde yazılan münşeâtların en ünlüleri Feridun Bey'in *Münşeâtü's-Selâtin*'i, Lâmi'î Çelebi'nin *Münşeât*'ı ve Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Menşe'ü'l-İnşâ*'sıdır.⁶⁷

Feridun Bey'in *Münşeâtü's-Selâtin*'i, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren 300 yıllık dönemde yazılmış resmî mektupları içermesi bakımından önemlidir.⁶⁸ Lâmi'î Çelebi'nin *Münşeât*'ı ise çeşitli makamlara hitaben çok çeşitli konular hakkında yazılmış mektuplardan oluşmaktadır.⁶⁹ Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Menşe'ü'l-İnşâ*'sı da XVI. yüzyıl Osmanlı siyasî tarihi ile sosyal ve kültürel hayatına dair önemli bilgiler içeren bir eserdir.⁷⁰

XVII. yüzyılda inşâ alanında çok sayıda eser verildiği görülmektedir. Bu dönemde kuramsal eserlerde daha önceki dönemlerin özellikleri korunurken münşeâtlarda ağır ve sanatlı bir üslup kullanılmıştır. Özellikle Veysî ile Nergisî'nin münşeâtlarında bu üslup

⁶⁵ Uzun, M. (2000)., a.g.m., 339.

⁶⁶ İsen, M. (2006). "Estetik Nesir". *Türk Edebiyatı Tarihi*. C. 2. T. S. Halman. (Genel editör). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 82-83.

⁶⁷ Gültekin, H. (2015)., a.g.e., 98.

⁶⁸ Haksever, H. İ. (1996)., a.g.t., 221-222.

⁶⁹ Esir, H. A. (2016). "Bursalı Lamiî Çelebi'nin Klasik Türk Edebiyatındaki Yeri ve Münşeât'ındaki Farsça Şiirler". *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 2, 28.

⁷⁰ Aksoyak, İ. H. (2014). "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Menşeü'l-İnşâ'sı". *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 225-244.

doruk noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde Veysî, Nergisî, Nâbî, Nef'î, Nev'îzâde Atâyî, Ganizâde Nâdirî, Azmîzâde Hâletî, Sarı Abdullah gibi ünlü şair ve yazarlar münşeât alanında eser vermişlerdir.⁷¹

Nergisî'nin münşeâtı bu yüzyılda yazılan klasik inşâ üslubunun en iyi örneklerinden biridir. İnşâ sanatının Nergisî ile birlikte doruk noktasına ulaştığı söylenebilir. Münşeâtta yer alan mektuplarda secî, teşbîh, mecâz ve istiârelerle dolu sanatlı bir dil kullanılmıştır.⁷² Yine Nâbî'nin münşeâtı da estetik nesrin en güzel örneklerinden biridir. Nâbî bu eserinde bir manayı çok değişik şekillerde ifade ederek nesir alanındaki üstün yeteneğini kanıtlamıştır. Eserdeki mektupların çoğu orta nesirle kaleme alınmakla birlikte, bazı mektuplarda estetik nesir üslubu da kullanılmıştır.⁷³

XVIII. yüzyıl klasik Divan edebiyatı devrinin son dönemidir. Bu yüzyılda edebiyatta günlük yaşamın ve konuşma dilinin kullanılması edebî eserlerin daha zengin ve folklorik bir yapı kazanmasını sağlamıştır. Bu yerlileşme hareketi nesir diline de yansımış ve önceki yüzyılda kullanılan sanatlı üslup etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde yazılan münşeâtların dili sadedir. Özellikle *Kânî Münşeâtı* mahallî üslubu ile dikkat çekmektedir. Koca Râgıb Paşa'nın münşeâtı da kâtipler arasında el kitabı gibi kullanılmıştır. Bu dönemde Kânî, Osmanzâde Tâib, Koca Râgıb Paşa, Nahîffî, Nevres-i Kadîm, Âsım gibi dönemin ünlü şair ve ediplerinin münşeâtları bulunmaktadır.⁷⁴

Münşeâtlar edebiyat ve tarih çalışmaları açısından kaynak eser olma niteliğine sahiptir. Tanzimat'tan sonra yazışma şekil ve bilgisini öğreten ders kitaplarına münşeât adı verilmiştir. Bununla birlikte askerlik ve hukuk gibi alanlara dair yazışmaların kural ve örneklerini içeren kitaplar da bu adı almıştır.⁷⁵

XIX. yüzyılda başlayan yenileşme hareketleri edebî eserlerde de etkisini hissettirmiştir. Tanzimat ile birlikte Osmanlı yazışma ve inşâ geleneğinde kapsamlı

⁷¹ Gültekin, H. (2015), a.g.e., 115.

⁷² Haksever, H. İ. (1996), a.g.t., 262.

⁷³ Oktay, A. (2017), a.g.e., 148.

⁷⁴ Gültekin, H. (2015), a.g.e., 143

⁷⁵ Uzun, M. (2006), a.g.m., 20.

değişikliklere gidilmiştir. Bu dönemde resmî yazışma kurallarına dair talimatların çıkartıldığı ve kitâbetle ilgili eserlerde bunlara yer verildiği bilinmektedir. Yine bu dönemde kitâbetle ilgili eserler temelde *resmî ve husûsî kitâbet* başlığı altında ve genellikle aynı eser içerisinde birlikte ele alınmışlardır. Resmî yazışmalarda sade, kısa, açık ve amaca uygun ifadelerin kullanılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bu tür eserlerin içerik açısından ders kitabı ya da yardımcı kitap olarak hazırlandıkları gözlemlenmektedir.⁷⁶

Bu döneme kadar belirli kurallar çerçevesinde yazılan inşâ eserleri ile mektupların dili, bazı şahsî kullanımlar dışında büyük bir değişikliğe uğramamıştır. Nitekim bu dönemin şair, edip ve münşîleri de münşeâtlarını eski üsluba göre tertip etmişlerdir. Buna rağmen XIX. yüzyılın inşâ üslubunda yaşanan köklü değişiklikler birçok münşeât mecmuasında gözlemlenmektedir.⁷⁷

1.2. Belâgat

Belâgat duygu ve düşüncelerin kişiye, yere, duruma ve zamana uygun olarak kısa, açık ve anlaşılır olmakla birlikte, etkili bir biçimde ifade edilmesidir.⁷⁸ Belâgatte dil bilgisi kurallarına uygun olan bir sözün, kişiye, zamana ve mekâna uygun olarak açık ve etkili bir dille aktarılması esastır.⁷⁹

Kaynaklarda belâgatin meleke ve ilim olmak üzere iki yönü vurgulanmaktadır. Belâgatin meleke olma durumuna göre, insan doğuştan getirdiği özelliklerle kendisini yerinde ve zamanında, doğru bir şekilde ifade edebilme yetisine sahiptir. Bilim yönü ise belâgatin kural ve yöntemlerinin belirlenerek bir disiplin hâlinde incelenmesini ifade etmektedir.⁸⁰

⁷⁶ Gültekin, H. (2015)., a.g.e., 51-52.

⁷⁷ Gültekin, H. (2015)., a.g.e., 51-52.

⁷⁸ Bilgegil, K. (2015). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*. Erzurum: Salkımsöğüt Yay., 34; Olgun, T. (1994). *Edebiyat Lügati*. (haz. Kemâl Edib Kürkçüoğlu). İstanbul: Enderun Kitabevi, 25; Saraç, M. A. Y. (2014). *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*. (12. Baskı). İstanbul: Gökkuşbu, 35; Yetiş, K. (2006). *Belâgattan Retoriğe*. İstanbul: Kitabevi Yay., 1.

⁷⁹ Kılıç, H. (1992). Belâgat. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: TDV Yay., 381.

⁸⁰ Saraç, M. A. Y. (2014). a.g.e., 17.

Belâgat meânî, beyân ve bedî olmak üzere üç ana disiplini kendisine konu edinir. Meânî sözün yerinde kullanılmasını (muktezâyı hâle uygunluk), muhatap ve duruma uygun olarak dile getirilmesini sağlayan ve cümle ile ilgili konuları ele alan bir disiplindir. Klasik belâgat kitaplarında sekiz bölümde incelenir. Bunlar, müsnedün ileyh, müsned ve bunlarla ilgili öğelerin halleri, isnadın halleri, inşâ, kasr, fasıl ve vasıl, îcâz-ıtnâb-müsâvat'tır.⁸¹

Beyân bir amacın çeşitli yollarla ifade edilmesinin kurallarını inceleyen ilim dalıdır. Klasik belâgat anlayışında lafzın mana ile ilişkisi hakikat, teşbîh, mecâz, istiâre, kinâye vb. başlıklar altında incelenir. Beyân söz ile anlam arasındaki ilginin nitelikleri ile ilgilenir.⁸²

Bedî, anlatılmak istenen asıl manaya açık bir şekilde işaret eden ve sözü, lafız ve mana bakımından güzelleştirme usullerini inceleyen ilim dalıdır. Şiire güzellik katan her türlü ifade özellikleri ile edebî sanatlar bedî ilminin konusuna girmektedir. Edebî sanatlar muhassinât-ı mâneviyye (anlamı güzelleştiren sanatlar) ve muhassinât-ı lafziyye (lafzı süsleyen sanatlar) olmak üzere iki bölümde incelenmiştir.⁸³

Kaynaklarda düşünce ve duygunun sözlü veya yazılı olarak ifade edilmesi yolunda pek çok girişimde bulunulduğu söylenmektedir. Nitekim tarih boyunca İran, Yunan ve Hint gibi eski medeniyetlerin belâgat ile ilgili kuramsal çalışmalarının olduğu bilinmektedir.⁸⁴ Bu kültürler arasında belâgat, özellikle Yunan ve Araplar tarafından detaylı bir biçimde ele alınarak sistemleştirilmiştir.⁸⁵

Araplarda belâgat adını taşıyan bu ilim, Batı dillerinde *rhétorique* kelimesiyle karşılanmıştır. Retorik Batı'da, muhatabı ikna edebilme amacıyla etkili konuşma ve yazma

⁸¹ Meânî hakkında daha geniş bilgi için bk. Durmuş, İ. (2003). Meânî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. Ankara: TDV Yay., 204-206; Bilgegil, K. (2015). a.g.e., 52-119; Saraç, M. A. Y. (2014). a.g.e., 55-94 .

⁸² Beyân hakkında daha geniş bilgi için bk. Hacımüftüoğlu, N. (1992). Beyân. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 6. İstanbul: TDV Yay., 22-23; Bilgegil, K. (2015). a.g.e., 124-172; Saraç, M. A. Y. (2014). a.g.e., 97-150.

⁸³ Bedî hakkında daha geniş bilgi için bk. Hacımüftüoğlu, N. (1992). "Bedî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: TDV Yay., 320-322; Bilgegil, K. (2015). a.g.e., 173-333; Saraç, M. A. Y. (2014). a.g.e., 153-269.

⁸⁴ Yalar, M. (1997). *El-Hatîb El-Kazvînî ve Belâgat İlmindeki Yeri*. Yayımlanmamış DT., UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 37.

⁸⁵ Orak, K. Y. (2013). *Belâgat Geleneğimiz ve Belâgat-i Lisân-i Osmanî*. İstanbul: Kitabevi, 17.

sanatı olarak tanımlanmıştır.⁸⁶ Doğu belâgati ile Batı retorîği konu bakımından benzerlik göstermekle birlikte, tasnif ve ayrıntıda göze çarpan farklılıkları vardır.⁸⁷

Günümüze ulaşan ilk retorik kitabının yazarı olan Aristoteles ile birlikte retorik kavramı Batı literatürüne yerleşmiştir. Aristoteles'in *Rhetorique* adlı eseri uzun yıllar boyunca araştırmacılar için temel başvuru kaynağı olma niteliğini korumuştur.⁸⁸ Aristoteles, söz konusu eserinde, retorîği “*belli bir durumda elde var olan inandırma yollarını gözlemleme yetisi*”⁸⁹ olarak tanımlar ve retorik kavramının içeriğinde nelerin yer alması gerektiğini şu sözlerle ifade eder:⁹⁰

Retorik-politik ve adli retorik, her durumda kararlar vermeyi etkilemek için var olduğuna göre, hatip konuşmasındaki kanıtı açıklayıcı ve inanılmaya değer yapmaya çalışmakla kalmamalı, aynı zamanda (1) kendi karakterinin de doğru görünmesini sağlamalı ve (2) karar verecek kişiler olan dinleyicilerini doğru düşünce tarzına sokmalıdır. Kendi karakteri konusunda: dinleyicilerine, kendisinin sağgörülü, erdemli ve iyi niyetli biri olduğunu hissettirmelidir. Bu tartışmalarda özellikle önemlidir. Mahkemelerde, davayı yargılayacak olan jürinin coşkularını ya da moral duygularını etkileyebilmesi özellikle önemlidir.

Görüldüğü üzere Aristoteles retorik ve hitâbet arasında sıkı bir bağ kurmuş ve onu bir çeşit ikna sanatı olarak kabul etmiştir. Benimsenen ve savunulan fikri dinleyicilere kabul ettirme, mahkemelerde jüri üyelerini etkileme yönüyle retorik başlangıçta, bir hak savunma ve ikna etme tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹¹ Aristoteles'in retorîğini Roma retorîği geliştirmiş, hitâbete ikna edici olmasının yanı sıra estetik değer taşıma niteliğini de kazandırmaya çalışmıştır.⁹²

Yunan ve Roma medeniyetlerinin retorîği, Arap toplumunu farklı bir şekilde etkilemiştir. Araplar belâgat anlayışını daha ileri bir noktaya taşımış ve bir yaşam tarzı hâline getirmişlerdir. Belâgat Arapların düşünme tarzını, zevk anlayışını ve algılama

⁸⁶ Coşkun, M. (2012). *Sözün Büyüsü: Edebi Sanatlar*. (3. Baskı). İstanbul: Dergâh Yay., 13.

⁸⁷ Bilgegil, K. (2015). a.g.e., 36.

⁸⁸ Yetiş, K. (1996)., a.g.e., XVII.

⁸⁹ Aristo. (2018). *Retorik*. (16. Baskı). (çev. M. H. Doğan). İstanbul: Yapı Kredi Yay., 19.

⁹⁰ Aristo. (2018)., a.g.e., 23.

⁹¹ Yetiş, K. (1996)., a.g.e., XVII.

⁹² Saraç, M. A. Y. (2014). a.g.e., 29.

biçimini teşkil etmekle birlikte; bu ilim, onların etkileyici söz söyleme dehasını ve savunma aracı durumunda olmasını ifade eder.⁹³

1.2.1. Belâgatin Tarihî Gelişimi

1.2.1.1. Arap edebiyatında belâgat

Arap edebiyatında belâgat çalışmaları *Kur'ân-ı Kerîm*'in anlaşılması, doğru bir biçimde yorumlanması ve onda bulunan söz güzelliklerinin belirlenmesi ihtiyacıyla ortaya çıkmıştır. Ancak Arap edebiyatında belâgatin öncelikle edebî eleştiri şeklinde başladığı; İslamiyet öncesi dönemde de Arap toplumunda, dili güzel ve etkileyici bir biçimde kullanma geleneğinin üst seviyede olduğu bilinmektedir. Nitekim kaynaklarda Mekke yakınlarındaki Ukaz'da düzenlenen panayırarda şiir yarışmalarının düzenlendiği; şairlerin, şiirlerini otoritelerin eleştirilerine sundukları ve yapılan edebî tenkitler sonucunda kabul gören şiirlerin şairlerine prestij kazandırdığı aktarılmaktadır.⁹⁴

Belâgatin terim, yöntem ve kurallarının belirlenmesi İslamiyet'ten sonradır. Başlangıçta yalnızca kutsal kitabın anlaşılması yönünde çalışmalar yapılırken; İslam dünyasının sınırlarının genişlemesiyle birlikte, fethedilen coğrafyalarda İslam dinini yayma çabaları, belâgatin kurallar hâlinde tespit edilmesinde rol oynamıştır.⁹⁵

Abbâsîlerin ilk yıllarında medeniyette görülen ilerleme, belâgat çalışmalarının da ivme kazanmasına yol açmıştır. Bu dönemde tercüme faaliyetlerinin artması, yabancı kâtiplerin resmî yazışmalara kendi dil ve üsluplarını aktarması, dil ve gramer alanında görülen ilerleme gibi unsurlar belâgatin gelişimine etki eden diğer faktörlerdir.⁹⁶

⁹³ Shareef, M. A. (2015). *El-Hatîb El-Kazvîni'nin Telhîsu'l-Miftâh Eseri Işığında Klâsik Türk Edebiyatı Belâgat Terimlerinin Tasnifi*. Yayımlanmamış DT., AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2.

⁹⁴ Saraç, M. A. Y. (2014). a.g.e., 18.

⁹⁵ Kılıç, H. (1992)., a.g.m., 381.

⁹⁶ Saraç, M. A. Y. (2014). a.g.e., 19; Shareef, M. A. (2015). a.g.t., 22.

Kaynaklarda Arap edebiyatı belâgat çalışmalarının oluşum ve gelişim süreci üç ya da dört döneme ayrılmıştır.⁹⁷

IX. yüzyılda gitgide hız kazanan Arap edebiyatı belâgat çalışmaları, XIII. yüzyıla kadar gelişerek devam etmiştir. Özellikle IX. yüzyılda edebî tenkit ve belâgatle ilgili çalışmalar hız kazanmıştır. Bu dönemde Câhız *el-Beyân ve't-Tebyîn* adlı eseriyle beyânın temelini atmış, eserinde teşbîh, mecâz, istiâre, kinâye vb. konulara geniş yer vermiştir.

X. yüzyıl ile XIV. yüzyıl arasında yazılan eserlerde belâgat terimlerinin tespiti ön plana çıkmıştır. Belâgat, dönemin sonuna doğru meânî, beyân ve bedî olarak ayrılmış ve klasik şeklini almaya başlamıştır. Belâgat ilminin kurucularından sayılan Cürçânî'nin *Esrârü'l-Belâga* ve *Delâ'ilü'l-Î'câz* adlı kitapları bu dönemde önemli bir yere sahiptir. Yazar kendisinden önce yazılan kitaplarda dağınık olarak verilen belâgate dair bilgileri bir araya getirmek istemiştir.⁹⁸ Zemahşerî, Cürçânî'nin eserlerini esas alarak meânî ilmini ayrıntılı olarak incelediği *el-Keşşâf* adlı tefsirini yazmıştır. Sekkâkî ise *Miftâhu'l-Ulûm* adlı eseri ile belâgat sahasında yapılan çalışmaları kuramsallaştırmış ve bu geleneğin başlatıcısı olmuştur. Sekkâkî'nin bu eseri Osmanlı medreselerinde uzun yıllar boyunca ders kitabı olarak okutulmuştur.⁹⁹

XIV. yüzyıl ile XIX. yüzyıl arasında belâgat ilimlerinde duraklama evresi başlamış, belâgat adına yapılan çalışmalar şerh ve haşiye şeklinde olmuştur. Bu dönemin en ünlü eseri, Kazvîni'nin Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm*'unun üçüncü bölümündeki konuları özetleyerek açıkladığı *Telhisü'l-Miftâh*'ıdır. Bu eser pek çok yazar tarafından şerh edilmiştir. Bunların en önemlisi Taftâzânî tarafından kaleme alınan *el-Mutavvel* adlı şerhtir.¹⁰⁰

⁹⁷ Burada verilen bilgiler için başlıca şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Kılıç, H. (1992). a.g.m., 380-383; Saraç, M. A. Y. (2014). a.g.e., 18-26; Orak, K. Y. (2013). a.g.e., 21-22.

⁹⁸ Bolelli, N. (2018). *Belâgat Tarihi*. İstanbul: Rağbet Yay., 53-56.

⁹⁹ Bolelli, N. (2018)., a.g.e., 61.

¹⁰⁰ Yanık, N. H. vd., (Tarihsiz). *Telhis ve Tercümesi Kur'ân'ın Eşsiz Belâgatı*. İstanbul: Huzur Yayınevi, 3.

XIX. yüzyılda başlayıp günümüze kadar devam eden dönemde ise klasik geleneği sürdüren çalışmaların yanı sıra Batı edebiyatını model alan yenilikçi çalışmalara da rastlanmaktadır.

1.2.1.2. Fars edebiyatında belâgat

Hint-Avrupa dil ailesinden olan Fars dili, belâgat ilmi için yeterli alt yapıya sahip değildir. Bu sebeple Fars şairleri büyük ölçüde Arap edebiyatının belâgat kurallarını model alarak takip etmişlerdir. Arap edebiyatının etkisi altında olan Fars şairler, Arap edebî sanatlarından azamî ölçüde yararlanmışlardır. Belâgat ilminin bedî şubesine ise ayrı bir ilgi duymuşlar ve şiirlerinde edebî sanatlara geniş ölçüde yer vermişlerdir.¹⁰¹

Arapçadan sonra belâgat alanında ilk eserler Fars dilinde verilmiştir. Fars edebiyatında belâgatle ilgili olarak bilinen ilk eser, Muhammed b. Ömer er-Râdûyânî'nin XII. yüzyılda kaleme aldığı *Tercümânü'l-Belâga* adlı eseridir. *Tercümânü'l-Belâga*'dan yaklaşık yarım yüzyıl sonra Reşîdüddîn Vatvat tarafından yazılan *Hadâiku's-Sihr* adlı eserde yaklaşık olarak seksen civarında edebî sanat hakkında bilgi verilmiştir.¹⁰² Bu eser kendisinden sonra yazılan pek çok eseri etkilemiş ve Farsça belâgat kitaplarına kaynak olmuştur.¹⁰³ Fars edebiyatında belâgati konu edinen birçok eser yazılmış olmakla birlikte, bu iki eser en önemli olanlarıdır.

1.2.1.3. Türk edebiyatında belâgat

İslamiyet öncesi dönemde Türkçe yapılmış belâgat çalışmalarının varlığına dair elimizde bilgi mevcut değildir. Türklerin Müslümanlığı kabulünden sonra Arapçanın bilim dili olması sebebiyle belâgat çalışmalarının dili de Arapça olmuştur. Bu yüzden Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları döneminde, belâgat sahasında Türkçe yazılmış bir eserden söz etmek mümkün değildir.¹⁰⁴ Türk edebiyatında Tanzimat Dönemi'ne kadar

¹⁰¹ Yazıcı, T. (1992). Belâgat: Fars Edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: TDV Yay., 383-384.

¹⁰² Bolelli, N. (2018)., a.g.e., 92.

¹⁰³ Saraç, M. A. Y. (2014). a.g.e., 26; Coşkun, M. (2012). a.g.e., 14.

¹⁰⁴ Yetiş, K. (1992). Belâgat: Türk Edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: TDV Yay., 384.

yapılan belâgat çalışmalarında, Arapça belâgat kitapları esas alınmış ve bunların içerik ve üslubu çoğunlukla örnekleriyle birlikte takip edilmiştir.¹⁰⁵

Anadolu’da belâgate dair yapılan çalışmaların başlangıcında, Arapça çalışmalar şerh ve haşiyeye özelliği gösterirken Türkçe çalışmalar telif ve tercüme niteliğindedir. Arapça şerh ve haşiyelerin büyük çoğunluğunu Sekkâkî’nin *Miftâhu’l-Ulûm*, Kazvîni’nin *Telhisü’l-Miftâh* ve Taftâzânî’nin *Mutavvel*’inin telhis, şerh ve haşiyeleri oluşturur.¹⁰⁶

Yekta Saraç, Tanzimat’a kadar yapılan Osmanlı belâgat çalışmalarını “klasik dönem medrese çizgisi” ve “klasik dönem medrese dışı telif çizgisi” olmak üzere ikiye ayırmıştır. Medrese çizgisinde gelişen belâgat anlayışının temelinde *Miftâh*, *Telhis* ve *Mutavvel* tercüme yer almaktadır. Saraç, medrese dışındaki telif çizgisinde ortaya konan çalışmaların ise belâgat sahasında yazılmış ilk Türkçe eserler olduğunu dile getirmiş ve bunları “belâgatle ilgili olan eserler” şeklinde nitelendirmiştir.¹⁰⁷

Altıparmak Mehmed Efendi’nin kaleme aldığı *Şerh-i Telhis-i Miftâh*, Kazvîni’nin *Telhisü’l-Miftâh* adlı eserinin şerhidir. Eserde şerh edilen kelimelerin sözlük ve terim anlamları Arapça olarak verilmiş, ardından bunlar da kelime kelime Türkçeye tercüme edilmiştir.¹⁰⁸

Molla Lütfî tarafından kaleme alınan *Risâle-i Mevlânâ Lütfî*, belâgat ile ilgili yazılan ilk müstakil Türkçe telif eserdir.¹⁰⁹

Taşköprizâde Ahmed Efendi tarafından XVI. yüzyılda yazılan *Mevzû’âtü’l-Ulûm*, belâgatin meânî, beyân ve bedî şubelerini kapsamaktadır. Taşköprizâde’nin oğlu Kemâleddin Mehmed Efendi tarafından Türkçeye çevrilmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁵ Saraç, M. A. Y. (2017). *Muallim Naci İstulâhât-ı Edebiyye*. Ankara: TDK Yay., 7.

¹⁰⁶ Hacımüftüoğlu, N. (1988). “Belâgat Ekolleri ve Anadolu Belâgat Çalışmaları”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 121-122.

¹⁰⁷ Saraç, M. A. Y. (2014). a.g.e., 26.

¹⁰⁸ Kılıç, A. (2007). “Altıparmak Mehmed Efendi ve Şerh-i Telhis-i Miftâh’ında Şerh Metodu”. *Turkish Studies*. 3 (2), 337.

¹⁰⁹ Orak, K. Y. (2013). a.g.e., 24.

İsmâil Ankaravî tarafından XVII. yüzyılda yazılan *Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha*'da beyân ve bedîye dair bilgiler verilmiş; inşâ, mekâtib, hutbe vb. konulardan da söz edilmiştir.¹¹¹ Ankaravî, eserini Kazvî'nin *Telhîs*'ini okumak isteyen öğrencilerine kolaylık sağlamak amacı ile hazırlamıştır.¹¹²

Şeyh Ahmed el-Bardahî tarafından yazılan *Kitabu Câmi Envâi'l-Edebi'l-Fârisî* sözlük niteliğinde bir eserdir. Eser, edebiyat terimleri, edebî sanatlar, şiir türleri, aruz ve muamma hakkında bilgiler içermektedir. Örnekleri Arapça, Farsça ve Türkçe metinlerden derlenmiştir.¹¹³

Mustafa Sürûrî tarafından XVI. yüzyılda yazılan *Bahrü'l-Maârif* bir mukaddime, üç bölüm ve bir hâtimeden meydana gelmektedir. Teşbîh ve benzetme yönünün geniş bir biçimde ele alındığı eserde nazım, nesir, edebiyat terimleri, nazım biçimleri, kafiye, edebî sanatlar vb. konular da yer almaktadır.¹¹⁴

Muîdî tarafından kaleme alınan *Miftâhu't-Teşbîh*, bir mukaddime, yirmi bir bab ve bir hatimeden oluşmaktadır. Bablar baştan ayağa kadar Divan şiirindeki sevgili tipine ait benzetmeleri içerir. Her babda benzetmeliklerle ilgili kelimeler sıralandıktan sonra örnek beyitler verilmektedir.¹¹⁵

Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi'nin yazdığı *Istılâhâtü'ş-Şi'riyye* ise şiire ve edebî sanatlara dair elli dokuz terimin tanımını içermektedir. Müstakimzâde, eserinde yer alan terimleri alfabetik sıra ile vermiştir. Bu yönüyle eserin sözlük mahiyetinde olduğu söylenebilir.¹¹⁶

¹¹⁰ Orak, K. Y. (2013). a.g.e., 24.

¹¹¹ Hacımüftüoğlu, N. (1988). a.g.m., 124; Yetiş, K. (1992). a.g.m., 384.

¹¹² Orak, K. Y. (2013). a.g.e., 24.

¹¹³ Yetiş, K. (1992). a.g.m., 384.

¹¹⁴ Yetiş, K. (1992). a.g.m., 384.

¹¹⁵ Erünsal, İsmail E. (2005). Miftâhu't-Teşbîh. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 30. Ankara: TDV Yay., 19-20.

¹¹⁶ Tolasa, H. (1986). "18. YY.'da Yazılmış Bir Divan Edebiyatı Terimleri Sözlüğü-Müstakimzâde'nin *Istılâhâtü'ş-Şi'riyye'si-II*". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. XXIV-XXV, 363-379.

Yukarıda bahsettiğimiz eserler, bu dönemde kaleme alınmış olan belâgat çalışmalarının belli başlı olanlarıdır.

XIX. yüzyıldan önce belâgatçiler bir taraftan Arap belâgatının gelişimine katkı sağlamak, diğer taraftan onu öğrenme ve öğretme amacıyla şerh ve tercüme türünde Arapça, Farsça ve Türkçe eserler kaleme almışlardır. Ancak Türk belâgatine dair ilk ciddi çalışmalar, Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıkmaya başlamıştır.¹¹⁷ Osmanlı'da her alanda görülen gerileme, dönemin aydınlarının birçoğunu dil ve edebiyat konusu üzerinde düşünmeye sevk etmiş ve devletin de desteği ile bu alanda çalışmalar başlatılmıştır.¹¹⁸ Nitekim Tanzimat'tan sonra edebiyat anlayışında ortaya çıkan değişiklik edebiyat bilgisi veren eserlerde kendisini göstermiştir.¹¹⁹

Tanzimat'la birlikte gelen yeniden yapılanma arayışlarının sonucunda, birçok eğitim kurumu açılmış ve bu okulların ders programlarına belâgat de alınmıştır. Bu döneme kadar belâgati Arapça asıllarından okuyan öğrenciler, artık belâgati asıllarından okuyabilecek derecede Arapçaya hâkim değillerdir. Gerek eğitim kurumlarının müfredatlarındaki değişiklik, gerekse dönemin öğrencilerine belâgati öğretebilme ihtiyacı gibi sebepler Türkçe belâgat kitaplarının yazımını zorunlu kılmış ve bu alanda pek çok eser kaleme alınmıştır.¹²⁰

XIX. yüzyılda başlayıp günümüze kadar süren belâgat çalışmalarını, klasik belâgat anlayışı zemininde devam edenlerle Batı retoriği çizgisinde ortaya konan eserler olmak üzere iki grupta ele almak mümkündür. Bu iki anlayışın yanı sıra eski belâgat geleneği ile Batı retoriğini sentezleyerek yeni bir yol çizmek isteyenler de vardır. Genel olarak bu dönemi Batı retoriğinin ya da klasik belâgatın Türkçe metinlere uyarlanması dönemi olarak kabul etmek mümkündür.¹²¹

¹¹⁷ Coşkun, M. (2012). a.g.e., 30.

¹¹⁸ Orak, K. Y. (2013). a.g.e., 26-27.

¹¹⁹ Saraç, M. A. Y. (2017). a.g.e., 7.

¹²⁰ Yetiş, K. (1992). a.g.m., 385.

¹²¹ Coşkun, M. (2012). a.g.e., 30.

Kaynaklarda belâgati tam kadrosuyla veren kitaplar arasında iki eser ön plana çıkmaktadır. Bunların ilki Ahmet Hamdî'nin 1876'da basılan *Belâgat-i Lisân-ı Osmânî*'sidir. Eser belâgati üç şubesiyle veren ilk Türkçe belâgat kitabı olma özelliğini taşımaktadır. Klasik belâgat geleneğine uygun olarak yazılan eser, belâgatin meânî, beyân ve bedî konularını içermektedir.¹²² Ahmet Cevdet Paşa'nın *Belâgat-i Osmaniyye*'si ise Türkçe yazılmış önemli belâgat kitaplarından biri olup Mekteb-i Hukuk'ta verdiği derslere ait notların özeti mahiyetindedir. Klasik belâgat anlayışını devam ettiren eser 1881 yılında basılmıştır. Eser edebiyatımızda meânî, beyân ve bedî ilmine dair konuları birlikte veren ikinci kitaptır. *Belâgat-i Osmaniyye*'nin diğer bir önemi de döneminde çok sayıda baskısının yapılmış olmasıdır.¹²³

Batı edebiyatına yönelişlerle birlikte belâgat anlayışında da değişiklikler yaşanır. Süleyman Paşa tarafından yazılan *Mebâni'l-İnşâ* Türk edebiyatında Batı retoriği çizgisinde ele alınan ilk kitaplardan biridir. Arap ve Fars belâgatının yanında Fransız retoriğini de veren bu eserle birlikte Batı retoriğinin birçok konusu Türk edebiyatına kazandırılır. Türk eleştiri tarihinde önemli bir yeri olan Recâizâde Mahmud Ekrem'in *Ta'lîm-i Edebiyyât*'ı ise Batı retoriğinin üslup (style) konusunu geniş ölçüde Türk belâgat çalışmalarına uygular.¹²⁴ Klasik belâgat anlayışından Batı retoriğine geçişte önemli bir yere sahip olan bu eserin yayımlanması birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir.¹²⁵ Menemenlizâde Mehmed Tâhir *Osmanlı Edebiyatı* adlı eserinde hocası Recâizâde'nin anlayışını devam ettirmiş ve Batı retoriğini daha kuvvetli bir şekilde ele almıştır.¹²⁶

Muallim Naci'nin *Istulâhât-ı Edebiyye*'si ise bu iki arayış arasında, kendisine özgü bir yeri olan edebiyat terimleri sözlüğü çalışmasıdır. Ahmet Hamdi Tanpınar bu eseri, Türk edebiyatı sahasında kaleme alınmış en iyi belâgat eseri olarak nitelendirir.¹²⁷ Eserde nazım

¹²² Yetiş, K. (2006). a.g.e., 71.

¹²³ Ahmed Cevdet Paşa. (2017). *Belâgat-ı Osmâniye*. (2. Baskı). (haz. Turgut Karabey, Mehmet Atalay). Ankara: Akçağ Kitabevi, 19-20.

¹²⁴ Yetiş, K. (1992). a.g.m., 385.

¹²⁵ Öztürk, F. (2016). *Recâizâde Mahmûd Ekrem: Ta'lîm-i Edebiyyât Eleştirel Basım*. İstanbul: DBY Yay., 22.

¹²⁶ Köksal, M. F., Tok, V. A. (2013). *Osmanlı Edebiyatı: Belâgat*. Ankara: Kurgan Edebiyat, 15.

¹²⁷ Tanpınar, A. H. (2014). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. (23. Baskı). İstanbul: Dergâh Yay., 591.

şekilleri ve belâgate dair bilgiler kendisinden önce aynı konuda yazılmış diğer eserlerden farklı olarak ele alınmış ve madde başları şeklinde sunulmuştur.¹²⁸

Tüm bunlarla birlikte Mehmed Rıfat'ın, *Mecâmiü'l-Edeb*'i Ahmet Reşid'in *Nazariyyât-ı Edebiyye*'si, Mehmet Nüzhet'in *Mugni'l-Küttâb*'ı, Mihâlicî Mustafa Efendi'nin *Zübdetü'l-Beyân*'ı Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*'i, Selim Sâbit'in *Mi'yârü'l-Kelâm*'ı, Ali Nazif'in *Zînetü'l-Kelâm*'ı, Mehmet Mihrî'nin *Fenn-i Bedî*'si, Abdurrahman Süreyyâ'nın *Mizânü'l-Belâga* ve *Sefîne-i Belâgat*'i de bu dönemde yazılmış Türkçe belâgat eserlerinin başlıcalarıdır.¹²⁹

¹²⁸ Saraç, M. A. Y. (2017). a.g.e., 7-8.

¹²⁹ Daha geniş bilgi için bk: Saraç, M. A. Y. (2004). "Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları". *Journal of Turkish Studies*, 28 (1), 311-344; Yetiş, K. (2006). a.g.e., 57-114;

2. BÖLÜM

İNŞÂ KİTABI VE İLM-İ BELÂGAT'İN İNCELENMESİ

2.1. İnşâ Kitabı

2.1.1. İnşâ Kitabı'nın İçeriği

Çalışmamıza konu olan eserin ilk kısmı “*İnşâ Kitabıdır*” başlığını taşımaktadır. Eserin 1b-43a varakları arasında yer alan *İnşâ Kitabı* 86 sayfadan oluşmaktadır. Eserin sonunda M. 930 tarihinde, günümüzde Ordu ili sınırları içinde yer alan Çambaşı Yaylası'nda yazıldığı kayıtlıdır. Ancak eserin *İnşâ Kitabı* kısmında verilen mektup örneklerinin bazıları tarihlendirilmiştir. Buna göre *İnşâ Kitabı*'ndaki yedi mektupta 303, yedi mektupta 304, üç mektupta da 305 tarihleri geçmektedir. Bu mektuplardan 303-304 tarihini taşıyanlar rûmî takvime, 305 tarihini taşıyanlar ise hicrî takvime göre tarihlendirilmişlerdir. Bu da milâdî takvime göre 1887-1888 yıllarına tekabül etmektedir. Bundan dolayı eserin *İnşâ Kitabı* kısmının bu tarihler arasında yazıldığını söylemek mümkündür.

Eserin geneli taranmış ancak yazarın kimliğine dair herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. Eserde resmî ve özel yazışmalarda çeşitli makamlara hitaben kullanılması gereken hitap sözleri, yazışma tür ve şekilleri ve bunların yazma usullerinin öğretilmesine dair kuramsal bilgiler verilmektedir. Söz konusu bilgileri uygulamaya yönelik olarak da 74 adet yazı örneği bulunmaktadır. Dolayısıyla eser, inşâ sanatı hakkında bilgi veren kuramsal eserler arasında yer almaktadır.

İnşâ Kitabı beş bölüm hâlinde düzenlenmiştir. Eser çeşitli makamlara hitaben kullanılacak elkap ve hitap sözlerinden bahsedildiği bölüm ile başlar. Ardından arz-ı hâlin ele alındığı bölüm gelir ve daha sonra cümleleri birbirine bağlayan râbıtalar (bağlaç) hakkında bilgi verilir. Bunların ardından mektup türleri ve bunların yazımıyla ilgili teorik bilgilerin verildiği bölüme geçilir. Söz konusu bölümlerde verilen bilgilerin uygulamasına

yönelik olarak örnek metinler bulunmaktadır. Eserin sonunda ise çeşitli manzum parçalara yer verilmiştir.

İnşâ Kitabı'nda, eserin yazılış amacı ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak eserde öğretici bir üslup kullanılması, özellikle râbîta bölümünde verilen örneklerin çoğunluğunun öğrencilere uyarı niteliğinde olması, verilen örnek metinlerin ise günlük hayata dair pratik bilgilere yönelik olması gibi sebepler eserin döneminin eğitim kurumlarında okutulmak üzere hazırlanmış bir ders kitabı olduğunu düşündürmektedir.

Eser doğrudan doğruya inşânın tanımı ile başlar. İnşâ terimi önce Arapça, sonra da Türkçe olarak açıklanır. İnşâ teriminin Türkçe tanımı şu şekildedir:

İnşâda söz açık, anlaşılır ve belîğ olması şartıyla makama uygun olarak kullanılmalı ve herkesçe güzel kabul edilen ifadelerden oluşmalıdır. Mensur cümlelerden oluşan inşâ, bu ilimle uğraşanların nezdinde makbul olan adap ve usullere uygun olmalıdır. İnşânın konusu düzyazı olup yazılmak istenen husus, edipler arasında muteber sayılacak bir biçimde yazılmalıdır.

Yazar bu tanımın ardından anlatılmak istenen maksadın sebebine bağlı olarak yazışmaların birçok kısma ayrıldığını ve bunların her birinin farklı isim ve kurallarının olduğundan söz eder. Evrak vasıtasıyla gönderilen ve bir bakıma “söyleşi” anlamına gelen mektubun amacı, gönderilen kişiye maksadın anlatılmasından ibarettir. Mektubun bütün çeşitleri, zihinlerde soru işareti bırakmayacak ve olası sorulara cevap verecek şekilde yazılmalıdır. Bunun için öncelikle imlada hata olmamalı ve bağlaçlarla bağlanan cümlenin diziminde bozukluk bulunmamalıdır.

Bu ifadelerin ardından elkap ve hitap sözleri bahsine geçilir. Eserin ilk bölümü olarak da adlandırabileceğimiz bu bölüm elkap ve hitap sözlerine ayrılmıştır. Bu bölümde resmî yazışmalarda, çeşitli makamlara hitaben kullanılması gereken elkap ve hitap sözlerinin önemine değinildikten sonra bunlar birinci, ikinci ve üçüncü şahsa göre sıralanır. Bunların her biri kendi içinde “sade, mutavassıt ve a'lâ” olmak üzere üç kategoriye ayrılır.

Eserde padişah, vezir, ulemâ ve meşâyih özgü olarak kullanılacak hitap sözleri ayrı başlıklar hâlinde verilmiştir. Bunlar şu şekildedir:

Ben diyecek yerde:

-Sâde: Muhibbiniz muhlisiniz senâkârınız sitâyişveriniz.

-Mutavassıt: Kulları köleleri bendeleri çâkerleri.

-A'lâ: Bende-i kemîneleri çâker-i dîrîneleri çâker-i hâk-ber-â-berleri 'abd-i mahlûkları.

-Ulemâ ve meşâyih tarafından yazılıyorsa: Dâ'ileri ahkarları dâ'î-i kemîneleri.

Sen diyecek yerde:

-Sâde ta'bîr: Zâtınız zât-ı şerîfiniz cenâb-ı vâlânız.

-Mutavassıt: Zât-ı 'âlîleri hâk-pây-i sâmîleri cenâb-ı vâlâları.

-A'lâ: Zât-ı 'âlî-i kerîmâneleri hâk-pây-i sâmî-i mün'imâneleri cenâb-ı vâlâyı rahîmâneleri.

-Eger hitâb vezîre olursa: Hâk-pây-i sâmî-i hidîvâneleri hâk-pây-i sâmî-i âsafâneleri düstûrâneleri müşîrâneleri.

-Ulemâ ve meşâyih: Zât-ı fâzılâneleri zâhidâneleri mürşidâneleri.

O diyecek yerde:

-Sâde ta'bîr: Mezkûr mezbûr merkûm.

-Mutavassıt: Sâlifü'z-zikr mûmâ-ileyh mârru'l-beyân.

-A'lâ: Müşârun-ileyh.

-Pâdişâha mahsûs ta'bîrât: Şâhâne mülûkâne şehin-şâhî zıllu'llâhî hilâfet-penâhî cihân-dârî şehri-yârî tâc-dârî.

Bu bölümün ardından, yazışmaların anlatılmak istenen amaca bağlı olarak birçok kısma ayrıldığı ve bunlardan birinin de arz-ı hâl olduğu söylenir. Ardından kuramsal

bilgiler ile örnek metinlerin yer aldığı bölüme geçilir. Eserin asıl kısmını oluşturan bu bölüm dört kısma ayrılmıştır. İlk bölüm *arz-ı hâl* ile başlar. Ardından cümleleri birbirine bağlayan *râbıta* çeşitlerinin ele alındığı bir bölüm gelir. Daha sonra *mektup* ve türleri açıklanır. Her bir başlığın altında örnekler metinlere yer verilir. Son olarak da *İbtidâ-i Münşeat* başlığını taşıyan ve çeşitli şairlere ait manzum parçaların yer aldığı bölümle *İnşâ Kitabı* sonlanır.

2.1.1.1. Arz-ı hâl

Eserde arzuhâlin tanımı, rükünleri ve bunların yazımıyla ilgili unsurlara dair kuramsal bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler eserde yer aldığı şekliyle şöyledir:

Bir dilekte bulunmak amacıyla alt makamdan üst makama yazılan istid'â-nâmeyle arz-ı hâl denir. Genellikle dört şartı vardır:

1. Tarif-i nefis (kendini tanıtmak)
2. İstihkâk (liyâkat sahibi olma)
3. İstirhâm (niyaz etme)
4. Beyân-ı matlab (talep edilen şeyi açıklama)

Arzuhâli yazan kişi, tanınan bir kimse ise tarif-i nefis rükününün yazılmasına gerek yoktur. Yine aynı şekilde devlet dairelerinde görülecek sıradan bir konu hakkında ise “istihkâk veistirhâm” fıkralarının yazılması gerekli değildir. Eğer arzuhâl, padişah ya da valide sultana yazılacaksa, maksadı anlatmaya başlamadan önce dua ifadelerinde bulunulur.

Eserde arzuhâlin bölümlerinin hangi bağlaçlarla bağlanacağı hakkında da bilgi verilir. Tarif-i nefis bölümü genellikle “olup”, istihkâk veistirhâm bölümleri ise “olduğundan, bulunduğundan, olmağla, olmasıyla, olduğuna binâen, olduğuna mebnî,

olmağın” bağlaçlarıyla bağlanır. Arzûhâlin bitiş kısmında ise, “filân hususa müsâade buyurulmak bâbında” gibi formülleşmiş uygun bir ifade kullanılması gerektiği belirtilir.

Eserde 4 tane padişaha, 1 tane sadrazama, 2 tane Sadaret-i Uzmâ’ya, 2 tane Meşihât-penâhî’ye ve 1 tane de Harbiye Nezâreti’ne hitaben yazılmış on adet temsilî arzuhâl örneği bulunmaktadır.

2.1.1.2. Râbta

Arzuhâl bölümünün ardından yazar, “*inşâda râbta, iki veya daha fazla cümleyi başka bir şey söylemek üzere birbine bağlamaktır*”¹³⁰ der ve ardından konuyu *râbta-i mutlaka, râbta-i sebebiyye, râbta-i vaktiyye, râbta-i hâliyye, râbta-i şartiyye, râbta-i temsiliyye ve râbta-i ilâve ve terakkî* başlıkları altında ele alır. Yazar her bir başlık altında ilgili terimlerin açıklamasını yaptıktan sonra bunların uygulamasına yönelik olarak örnekler gösterir. Bunlara dair verilen bilgiler özetle şu şekildedir:

Râbta-i mutlaka: Bu bağlaçlardan biri “-ıp” sîga-i atfiyyesidir (zarf-fiil). Bu zarf-fiile “de” bağlacı eklenirse hâl veya sebep bildirir. Bir diğeri “ve” bağlacıdır ve kelime ve cümleleri birbirine bağlar. “İle-birle” bağlaçları ise vasıta bildirir.

Râbta-i sebebiyye: Bu bağlaçlar sebepleri ana cümleye bağlarlar. Bu başlık altında verilen bağlaçlar şu şekildedir: “Olmağla, olmasıyla, olmağın, olduğundan, bulunduğundan, olduğu cihetle, olduğu mülâbesesiyle, olduğu eelden”. Ta’lîl sîgaları adı verilen “olmaktan nâşî, olmakdan dolayı” ve “idüğüne mebnî, idüğüne binâen” gibi bağlaçlar da bu kısma dâhil edilmiştir.

Râbta-i vaktiyye: Bir fikranın zamanını o fikraya bağlayan bağlaçlar şunlardır: “Oldukda, oldukdan sonra, olıcak, olduğunda, oluncak, olması üzerine, olduğu gibi”.

¹³⁰ İnşâ Kitabı, 11.

Râbıta-i hâliyye: Bu bağlaçlar durum bildiren cümleyi bağlamakla görevlidir. Bu başlık altında verilen bağlaçlar şunlardır: “Olarak, olduğu hâlde, olmuş iken, olmakda iken”.

Râbıta-i şartiyye: “İse” bir sözün gerçekleşip gerçekleşmemesinin bir şarta bağlı olmasını bildirir. “İse”ye “de” eklenir ve önüne de “egerçi” edatı gelirse *râbıta-i şartiyye-i hâliyye* denir. Yine “ise”nin sonuna “ancak” zarfı gelirse *râbıta-i istisnâiyye* denir.

Râbıta-i temsîliyye: Bu başlık altında herhangi bir açıklama yapılmadan şu bağlaçlar verilmiştir: “Olduğu gibi, olduğu misillü, olduğu üzere”.

Râbıta-i ‘ilâve ve terakkî: Bölümde tanım yapılmamıştır. Bu bağlaçlar şu şekildedir: “Olmasıyla beraber, olduktan başka”.

Bu bölümde bağlaçlarla ilgili tanımlardan sonra birçok örnek verilmiştir Ancak bu örneklerin çoğunluğunun okul, ders ve öğrenci ekseni çevresinde dönmesi dikkate değer bir konudur. Bunların bazıları şu şekildedir:¹³¹

“*Derse çalışmayıp vaktini zâyi’ eden ileride nedâmet çeker.*” (İK, s. 11)

“*Mektebe gelip de derse çalışmamakta ne manâ vardır.*” (İK, s. 11)

“*İmtihân veremeyip de sınıfta kalan şâkirdin söz söylemeye hakkı yoktur.*” (İK, s. 11)

“*Yalnız mektebe devâm ile âdem ‘âlim olamaz; müdâvemetle berâber derse çalışmalıdır.*” (İK s. 12)

“*Bir şâkird derse çalıştıkça herkesten iltifât görür.*” (İK, s. 13)

“*Tenbel şâkird bir şey öğrenemeyeceği gibi her türlü hakârete müstehakk olur.*” (İK, s. 14)

“*Ma’lûm-ı ‘âlîleri olduğu üzere mevsim-i imtihan gelmiş ve icâb eden tedâbîre teşebbüs kılınmıştır.*” (İK, s. 14)

“*Bir şâkirdin isti’dâdı olmasıyla berâber derse dikkati dahi olur ise akrânından ‘âlî olduktan başka her türlü sa’âdete müstehakk olur...*” (İK, s. 14)

¹³¹ Burada ve bundan sonra İK, İnşâ Kitabı yerine kısaltma olarak kullanılacaktır.

Verilen örneklerin öğrencilere uyarı olabilecek nitelikte olduğu görülmektedir. Bu durum da eserin bir ders kitabı olarak hazırlandığı görüşünü desteklemektedir. Nitekim kaynaklarda yazışma kurallarının layıkıyla uygulanabilmesi için bunlara ait kuralları öğretmenin yanı sıra, cümlelerin birbirleriyle bağlantılı olmasını gerektiren resmî yazışma usulünün de öğretilmesi gerektiği belirtilmektedir.¹³²

2.1.1.3. Mektup

Eserde mektubun tanımı ve çeşitli unsurlarına dair bilgiler verilmiş ve mektup kendi içerisinde *husûs, teşekkür, tebrik, tavsiye, hulûs, taziye* ve *akraba mektupları* olmak üzere yedi alt başlığa ayrılmıştır. Bunlardan tebrik, *tebrik-i rütbe ve mansıb, tebrik-i kudûm* ve *tebrik-i zaman* olarak üç alt başlıkta değerlendirilmiştir. Her bir başlığın altında temsili mektup örnekleri yer almaktadır. Eserde yer alan mektupların büyük bir çoğunluğu belirli bir durum ve olay karşısında, kiminle, nasıl yazışılması gerektiğine dair bilgi ve örnekleri içeren kalıp mektuplardır.

Eserde mektubun tanımı “*bir memlekette diğer memlekete yazılıp gönderilen kâğıttır*” şeklinde verilir. Ayrıca birine bir şey sormak veya anlatmak ya da başka biri tarafından yazılan mektuba cevap vermek amacıyla yazıldığı belirtilir. Mektup, mektubu yazan makama özgü olarak çeşitli adlara sahiptir. Bunlar şu şekildedir:

Hatt-ı humâyûn-Fermân-Berât-Düstûr: Padişah tarafından yazılan mektuplardır.

Emr-nâme-i sâmi: Sadrazam tarafından kaleme alınan mektuplardır.

Mürâsele: Şeyhülislam tarafından hâkim tayinine dair yazılan mektuplardır.

¹³² Gültekin, H. (2015)., a.g.e., 333.

Tezkire: Birine bir şey sormak, bildirmek ya da başka biri tarafından yazılan bir mektuba cevap vermek amacıyla yazılan ve aynı memleket içindeki bir şahsa gönderilen kâğıttır. Tezkirede özellikle başka bir memlekete gönderilmeme şartı aranmıştır.

İnhâ: Gönderilmiş bir mektubun cevabında, gelen mektubun neye dair olduğunu kısaca söylemeye inhâ denmiş ve inhânın yerine getirilmesinin şart olduğu vurgulanmıştır.

Bu bilgilerin ardından yazar, mektubun kısımlarının husûs, isti'lâm, teşekkür, tebrîk, tevcîh, hulûs, taziye ve akraba mektuplarından ibaret olduğunu ifade etmiştir. Tezkire ise husûsu't-temâs ve davet tezkireleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ancak eserde tevcîh, husûsu't-temâs ve davet tezkireleri hakkında bilgi verilmemiştir.

Daha sonra "*Mektûb Hakkında Yazılacak Ta'bîrât*" başlığı açılmıştır. Yazar bu başlık altında, mektubun gönderileceği makama göre çeşitli adlandırmalarına yer vermiştir. Bunlar sade, mutavassıt ve a'lâ olmak üzere üç başlık hâlinde olup şu şekildedir:

Sâde: Şukka-i şerîfe, nemîka-i behiyye, tahrîrât-ı 'aliyye, vedâd-nâme, muhabbet-nâme.

Mutavassıt: Tahrîrât-ı seniyye, tahrîrât-ı 'aliyye-i vâlâları, iltifât-nâme, kerem-nâme, kerem-nâme-i sâmi veyâ 'âlî veyâ vâlâları.

A'lâ: Tahrîrât-ı 'aliyye-i mün'imâne, emr-nâme-i sâmi-i kerîmâneleri, ihsân-nâme-i sâmi-i veliyyü'n-ni'amîleri, fermân-nâme-i mekârim-i 'allâme-i rahîmâneleri.

Bu bölümün ardından yazar "*Geldi Denecek Makâmda Ta'bîrât*" adlı yeni bir başlık açmış ve ulaşan bir mektuba cevaben yazılacak mektupta "*tebrike dair bir mektubunuz geldi*" demenin çeşitli şekillerdeki ifadelerine örnekler vermiştir. Bu ifadeler, sade, mutavassıt ve a'lâ olmak üzere üç başlık hâlinde verilmiştir.

2.1.1.3.1. Husûs

Eserde yalnızca iş maksadıyla yazılan mektuplara husûs dendiği belirtilmiş ve husûs, iş mektupları ve isti'lâm olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Bunların kendilerine özgü şartları olmayıp, hangi amaçla yazılıyorsa onunla ilgili olan her şey eksiksiz olarak ifade edilmeli, ancak gereksiz sözlerle laf uzatılmamalıdır. Bu mektuplarda sevgi sözleri kullanmak doğru değildir. Mektup yazılan kişinin makamına uygun unvan kullanılmalı, inhâsı ise kısaca yazılmalıdır. Gereği durumunda tarih de verilmelidir.

Ayrıca iş mektuplarının resmî dairelerden yazılanlarına *tahrîrât*; meclislerden gönderilenlerine *mezâbıt* ve mahkemeler tarafından kaleme alınanlarına ise *i'lâmât* dendiği belirtilmektedir. *İsti'lâm* ise devlet daireleri arasındaki resmî yazışmalar olarak nitelendirilmiştir.

Bu bölümde çeşitli makamlara hitaben yazılan 3 hulûs, 3 cevabî yazı; 3 isti'lâm, 4 cevabî yazı olmak üzere 13 temsili yazı örneği bulunmaktadır.

2.1.1.3.2. Teşekkür

Eserde teşekkürün tanımı “*bir kimsenin kendisi veya yakınları hakkında gerçekleşmiş bir iyiliğe karşılık olmak üzere şükran ve memnuniyetini dile getirdiği yazışmadır*” şeklinde verilmiştir. Ardından mektubun beş şartı sıralanmış, bazılarının açıklamalarına yer verilmiştir. Bu şartlar şu şekildedir:

1. Mukaddime-i teşekkür
2. Sebeb-i teşekkür (teşekküre sebep olan iyiliği açıklama)
3. Teşekkür (yapılan iyilik karşısındaki memnuniyeti dile getirme, iyilik sahibini övme ve iyiliği üstün vasıflarla nitelendirme)
4. Dua

5. Recâ-yı muhabbet

Eserde çeşitli sebeplerle yazılmış 8 teşekkür ve 1 cevabî yazı olmak üzere 9 tane yazı örneği bulunmaktadır.

2.1.1.3.3. Tebrîk

Tebrik, tebrîk-i rütbe ve mansıb (terfi), tebrîk-i kudûm (doğum ve hacdan dönüş) ve tebrîk-i zaman olmak üzere üç alt başlıkta değerlendirilmiştir. Her bir başlık altında türlerin tanımları verilmiş ve rükünleri sıralanmıştır. Ardından örnek metinlere geçilmiştir. Yazar tebriği “tebrik bir şey hakkında “mübarek olsun” duasını içeren yazıdır” şeklinde kısaca açıkladıktan sonra genellikle üç durumda yazılacağını belirtmiştir. Bunlar şu şekildedir:

1. Rütbe ve mansıb (terfi)
2. Kudûm (doğum ve hacdan dönüş)
3. Zaman

2.1.1.3.3.1. Rütbe ve mansıb tebriki

Yazar bunların her birinin kendine özgü şartları olduğunu belirtir ve rütbe ve mansıb tebrikinin genellikle altı rüknü olduğunu dile getirir. Bu şartların bazılarını da ayrıca açıklar. Bunlar şu şekildedir:

1. Mukaddime-i tebrik
2. Tahmîd (Allah’a şükür)
3. Beyân-ı ehliyyet (mürsel-i ileyhin “mektubun gönderildiği kişi” kazandığı makama layık olduğunu söyleme)
4. İzhâr-ı meserret (verilen rütbe ve mansıba dair mutluluğu ifade etme)
5. Ta’zîm ile dua

6. Recâ-yı muhabbet

Yazar rükünleri sıraladıktan sonra “*Fā’ide*” başlığını açar ve bunların faydalarından bahseder. Recâ-yı muhabbet rükününün bütün mektuplarda yazılmasının gerekli olduğunu ve mektubun bu bölümle sonlandığını ifade eder. Ayrıca tebriğin sonunda muhatabın konumuna uygun ifadelerin seçilmesinin gerekliliğini vurgular. Bunun ardından akrana, alttan üste ya da üstten alta yazılacak tebriklerde kullanılması gereken ifadelere örnekler verir. Bu ifadelerin belirli bir yeri olmayıp uygun düştüğü yere yazılabilir. Eş, dost ya da akraba tebriklerinde, recâ-yı muhabbet bölümünden sonra ihtiyaca binaen diğer hususlara da yer verilebilir.

Bu bölümde 1 sadaret ve 2 de akrandan olmak üzere 3 adet tebrik örneği yer almaktadır.

2.1.1.3.3.2. Tebrik-i kudûm

Eserde kudûm tebriğinin doğum veya memleketine dönen bir yolcuyu kutlama amacıyla yazılan tebrik çeşidi olduğu ifade edilir. Beş şartı vardır:

1. Mukaddime-i tebrik
2. Tahmîd
3. İzhâr-ı meserret
4. Ta’zîm ile dua
5. Recâ-yı muhabbet

Bu bölümde 1 vilâdet (doğum), 1 de hac tebriği olmak üzere 2 tebrik örneği yer almaktadır.

2.1.1.3.3.3. Tebrik-i zaman¹³³

Eserde zaman tebriğinin tanımına dair kısaca “*bayram, yılbaşı ve diğer mübarek günlere dair duadır*” ifadesine yer verildikten sonra zaman tebriğinin dört şartı olduğu belirtilir. Bunlar şu şekildedir:

1. Mukaddime-i tebrik
2. Tahmîd
3. Ta’zîm ile dua
4. Recâ-yı muhabbet

Bu bölümde 1 tane Ramazan tebriği örneği verilmiştir.

Bu kısmın ardından “*tebriğin cevabı teşekkür ve teşekkürün cevabı tebriktir*” denmiş ve tebrik ve teşekkür mektuplarına cevaben yazılmış 4 yazı örneği sunulmuştur.

2.1.1.3.4. Tavsiye

Yazar bu bölümde tavsiyeyi “*bir kişi hakkında, bir şey rica etmek için yazılan ve hakkında yazı yazılan kişi ile gönderilen yazı çeşididir*” diye tarif eder. Tavsiyenin üç şartı vardır, yazar bunları açıklamalarıyla birlikte vermiştir. Bunlar şu şekildedir:

1. Ta’rîf (mektubu götüren kişiyi tanıtmaya ve mektubun maksadını açıklama)
2. Sitâyîş (mektubu götüren kişiyi övüp yüceltme)
3. İltimâs (isteğin yerine getirilmesini rica etme)

¹³³ Yukarıda bahsettiğimiz üzere yazar tebriğin “tebrîk-i rütbe ve mansıb, tebrîk-i kudûm ve tebrîk-i zaman” olmak üzere üç durumda yazılabileceğini dile getirmişti. Ancak bu bölüm, tebrik-i zaman yerine *Tebrîk-i Ramazân* başlığını taşımaktadır. Bununla birlikte tanım kısmında “*bayram, yılbaşı ve diğer mübarek günlere dair duadır*” ifadesi yer almaktadır. Bu sebeple biz bu başlığı “*Tebrik-i Zaman*” olarak adlandırmayı tercih ettik.

Yazar, tavsiyenin bu üç şartı taşımakla birlikte; gereğinde “sitâyiş” şartının terk edilebileceğini dile getirir. Bu bölümde 7 tane tavsiye mektubu örneği bulunmaktadır.

2.1.1.3.5. Hulûs

Eserde hulûs “*bir kimsenin başka birine yalnızca sevgi ve bağlılık duygularıyla yazdığı mektuptur*” şeklinde kısaca tanımlanmıştır. Dört şartı vardır:

1. Muhâtabı medh ü senâ
 - a. Vüzerâyı ihsan ve merhamet
 - b. Askerîyi şecaat ve cesaret
 - c. Ulemâyı ilim ve fazilet
 - d. Ricâli (ileri gelen devlet adamları) akıl, yetenek, lütuf ve inâyet
 - e. Küçük memurları doğruluk ve dürüstlük gibi güzel sıfatlarla vasfetmek.
2. Arz-ı muhabbet
 - a. Üst makama kulluk
 - b. Eş ve dostu sevgi ve ahbablık
 - c. Alt makama samimi sevgi ifadeleri yazma.
3. Dua
4. Recâ-yı muhabbet

Yazar bu dört temel şarta, hulûsa dair cevaplardaki “inhâ ve teşekkür” şartlarının da eklendiğini ve böylelikle asıl şartların altına çıktığını vurgular. Ayrıca bazen bunlara şu şartların da eklenebileceğini belirtir:

İ'tizâr: Bir kimsenin, mektup yazamadığı için karşı taraftan özür dileyip af dilemesi.

Tahdîs-i ni'met: Muhataptan görülen iyiliği dile getirme.

‘İtâb-ı zarîfâne: Muhatap tarafından mektup yazılmadığı için gücenildiğini bildirme.

Yazar, hulûsta bu bölümlerin belirli bir sırasının olmadığını ve uygun görülen herhangi bir yere yazılabileceğini ekler. Bu bölümde çeşitli makamlara yazılan 4 tane hulûs ve 4 tane de cevabî yazı örneği yer almaktadır.

2.1.1.3.6. Taziye

Yazar taziyeyi “*bir kimseyi uğradığı sıkıntıdan dolayı teselli etmek için yazılan yazılardır*” şeklinde tanımlar. Ardından taziyenin beş şartını ve bunlara dair açıklamaları sıralar. Bunlar şu şekildedir:

1. Mukaddime
2. Ta’ziyet (üzüntüye sebep olan durumu ifade etme)
3. İzhâr-ı teessüf (üzüntülerini dile getirme)
4. Tesliye (teselli etme)
5. Hayr dua
 - a. Vefat için yazılan mektupta, hem ölene hem de geride kalan yakınlarına dua
 - b. ‘Azl (görevden uzaklaştırma) ya da başka bir sıkıntı için yazılan mektupta, sadece muhataba dua

Bu bölümde rükünlerin sıralanmasının ardından altı adet yazı örneğine yer verilmiştir. Bunların ikisi vefat taziyesi, ikisi cevabî yazılardır. Görev azlinden duyulan üzüntüyü ifade etmek üzere de iki taziye örneği kaleme alınmıştır. Eserde toplam 6 tane taziye örneği yer almaktadır.

2.1.1.3.7. Akraba mektupları

Yazar bu bölümde akraba mektuplarının yukarıda bahsedilen mektup türlerinde yazılabileceğini ancak bunların yabancılara yazılanlar gibi gösterişli ve teferruatlı

olmadığından bahseder. Bu mektupların özel şartlarının olmadığını ve anlatılmak istenenlerin güzel bir biçimde ifade edilmesi gerektiğini belirtir. Bu mektupların da inhâsı gerekmektedir. Ayrıca mektubun kaleme alındığı tarihi yazmak şarttır. Mektup yazıldığı yere geç ulaşmışsa, hem mektubun kendi tarihi hem de ulaştığı tarih yazılmalıdır. Cümleler anlamca bağlı olmakla birlikte; biçim olarak bağlaçlarla bağlanmış uzun cümleler kurulması gerekli değildir. Hatta anlatılmak istenenin birkaç cümlede bir tamamlanarak yeniden başlatılması daha güzel sayılır.

Bu bölümde anne, baba, oğul, eş ve kardeşler arasında çeşitli nedenlerle yazılmış 5 akraba mektubu ve 5 cevabî mektup olmak üzere toplamda 10 tane mektup yer almaktadır.

İnşâ Kitabı'nın sonunda bir de başlığı bulunmayan bir teşekkür mektubu örneğine yer verilmiştir.

2.1.1.4. Münşeât

Eserde inşâ ile ilgili kuramsal bilgiler ve örnek olarak verilen düzyazı örneklerinden sonra “*İbtidâ-i Münşe’ât*” başlığını taşıyan yeni bir bölüme geçilir. Bu bölümde başlıktan sonra herhangi bir bilgi verilmemiş, doğrudan şiir örneklerine geçilmiştir. Bu bölümde rubâî, gazel, kaside, müseddes ve terci’-bend nazım şekilleri ile kaleme alınmış dokuz şiir örneği bulunmaktadır. Buna göre eserde, bir rubâî, iki gazel, iki kaside, üç müseddes ve bir tane de terci’-bend yer almaktadır. Bu şiirlerin ikisi Farsça, diğerleri Türkçedir. Şiirlerin yedi tanesinde başlık bulunmakta olup bu başlıkların hepsi Farsçadır. Eserde yer alan şiirlerin şairleri belirtilmemekle birlikte, bazı manzumelerin başlıklarında şiirlerin hangi şairlere ait olduğu yazmaktadır.

Eserde yer alan ilk şiir rubâî nazım şekliyle yazılmış olup kime ait olduğu belli değildir. Münşeâtta yer alan iki gazelin ikisi de Farsça olup biri Şems-i Tebrîzî’ye, diğeri Câmî’ye aittir. İki kasideden biri Fuzûlî’nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinden alınmıştır; diğeri Yahyâ Nazîm’e aittir. Üç müseddesten biri Şeyh Gâlib’e, biri de Kâzım’a aittir. Bir müseddesin başladığı sayfanın üst kısmına daha sonradan kurşun kalemle “Sâmî” ibaresi

eklenmiştir, ancak şiirde herhangi bir mahlas bulunmamaktadır. Ulaşabildiğimiz ölçüde Divan şiirindeki Sâmi mahlaslı şairlerin divanlarını taradık ancak şiirin hangi Sâmi'ye ait olduğunu tespit edemedik. Eserde yer alan tek terci'-bend ise Arpaemîni-zâde Sâmi'ye aittir. Bu bölüm manzumelerin ardından Arapça ifadelerle son bulur.

2.1.2. Mektupların Dili ve Üslubu

İnşâ Kitabı'ndaki mektupların çoğunluğu estetik kaygıyla değil, günlük yaşamın ihtiyaçlarına dair pratik çözümlere yönelik olarak kaleme alınmıştır. Eserin dili, Arapça ve Farsça kelimelerle yüklü, ancak sanatlı nesir üslubundan uzak bir Osmanlı Türkçesidir. Buna rağmen eserin dili günümüz Türkçesine göre oldukça ağırdır. Eserde Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların yanı sıra bu dillere ait deyim ve ibarelere de sıklıkla yer verilmiştir. Metinlerin bazıları birbirine bağlaçlarla bağlanmış çok uzun cümlelerden oluşmaktadır. Bazı cümleler ise orta uzunluktadır. Bu cümlelerin çoğunluğunda kalıplaşmış ifadeler yer almaktadır.

Mektuplardaki dil ve üslubun mektubun gönderildiği kişinin rütbesine göre değiştiği görülmektedir. Özellikle teşekkür, tebrik ve hulûsa dair verilen örnek mektuplarda dil ağırlaşmakta ve cümle içerisinde Arapça ve Farsça kelimelerin sık kullanıldığı zincirleme tamlamalara yer verilmektedir. Bununla birlikte iş mektupları ile akraba mektupları genellikle sade, açık ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. Eş, dost ve akrabaya yazılan mektuplar yazarın akraba mektuplarında verdiği bilgilere uygun olarak kısa cümleler hâlinde düzenlenmiştir.

Eserdeki her mektup türünün kendisine özgü bir yapısı, kuralı ve şablonu vardır. Eserde yer alan bütün mektuplar ibtidâ, tahallüs, talep, intihâ ve duâ bölümlerinden oluşan plana uygun olarak kaleme alınmıştır. Mektupların başlangıcında muhatabın makamına uygun olarak hitap ve elkap sözlerine yer verilmiş; mektubun yazılış sebebine geçmek için hazırlık yapıldıktan sonra asıl maksada geçilmiştir.

Asıl maksadın bulunduğu bölümün dili, mektubun türüne göre değişiklik göstermektedir. Üst rütbedeki kişilerle iyi ilişkiler kurma, tayin ve terfi talebi, maddî ve manevî yardım isteği gibi amaçlarla kaleme alınmış mektupların dili ağır ve süslüdür. Teşekkür ve tebriğe dair mektuplarda muhatap bazen aşırı sözlerle övülmüş, alınan haber karşısında duyulan mutluluk abartılı ifadelerle dile getirilmiştir. Aile içi yazışmaların dili ise daha içten, sıcak ve samimidir. Mektupların sonu, muhataba ve mektubun konusuna uygun olarak münasip bir dua ile sonlanmıştır.

2.1.3. Mektupların İçeriği

Eserde arzuhâl, husûs, teşekkür, tebrik, tavsiye, hulus, taziye ve akraba mektupları ile bunların cevabına dair toplam 74 yazı örneği yer almaktadır. Mektupların çoğu orta hacimlidir. Söz konusu mektupların biri hariç, hepsi başlıklıdır. Bazı mektuplarda tarih bölümü ve imza da yer almaktadır.

Eserde yer alan örnek metinlerde “filan kullarının, filan efendinin mahdumu, filan handa mukim, filan tarihte, filan vilayeti, filan hususa müsaade buyurulmak babında vb.” ibarelerin yer aldığı pek çok mektup örneği bulunmaktadır. Bu tür mektup örnekleri bir mektubun nasıl yazılması gerektiğine dair bilgileri öğretmek amacıyla temsili olarak kaleme alınırlar. Bununla birlikte eserde kişi, yer ve kurum adlarının verildiği mektup örnekleri de bulunmaktadır.

Eserde yer adı olarak çoğunlukla İstanbul, Trabzon ve Samsun illeri ile Çarşamba ve Perşembe ilçelerinin adı geçmektedir. Nitekim eserin sonunda da Perşembe’de yazıldığı kayıtlıdır.

Mektuplarda dönemin rüştiye, Mekteb-i Sultanî, Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye, Maarif Müdürlüğü, Mahrec-i Aklam, Harbiye Nezareti, Maliye Hazinesi, Musika-yı Hümayun vb. eğitim kurumları ile devlet dairelerinin adı sıklıkla geçmektedir. Bunlar çoğunlukla üst makamlardan bir talep ya da istek üzerine zikredilirler.

Resmî ve özel yazışma örneklerinin yer aldığı eserde mektuplar üstten asta doğru bir hiyerarşiye göre sıralanmıştır. Bu mektuplarda dönemin sosyal ve kültürel hayatına dair izler bulabilmek mümkündür. Nitekim mektuplarda genellikle görevde yükselme, bir göreve talip olma, bir eğitim kurumuna yerleştirilme, belirli bir maaşla emekli edilme gibi istekler bildirilirken dönemin sosyal ve kültürel hayatına dair kesitlere tanıklık edilebilmektedir. Bu mektuplar dönemin ticarî meseleleri, aile içi ilişkiler, üst makamlardan talep edilen istekler gibi çok çeşitli konular hakkında bilgi vermektedir.

Eserde resmî veya özel şahıslara ait çeşitli ticarî meselelere dair mektup örneklerine rastlanmaktadır. Bazı mektuplar ise kurumlar arası yazışmalara örnektir. Ayrıca mutluluk veren bir haber karşısında duyulan sevinç, alınan bir vefat haberi veya görevden azledilme sonucu duyulan üzüntü, aile içi sevgi ve hasret duygularının dile getirilmesi gibi çok çeşitli konular hakkında mektuplar kaleme alınmıştır.

Bu mektupların bir kısmının içerik ve konuları kısaca özetlenmiş, *İnşâ Kitabı*'ndaki başlık ve sayfa numaraları belirtilerek aşağıda verilmiştir.

Pâdişâha Arz-ı hâl (İK, s. 4): Rüştüyeden mezun olmuş bir öğrenci, İstanbul dışındaki bir okula kaydının yaptırılacağına dair aldığı bir haber üzerine padişaha bir arzuhâl yazar. Ailesinin kalabalık ve babasının çok yaşlı olması sebebiyle İstanbul'dan ayrılamayacağını ifade ederek civardaki bir okula yerleştirilmesini ister.

Pâdişâha Diğer 'Arz-ı hâl (İK, s. 5): Padişaha hitaben yazılan arzuhâlde bir Mekteb-i Tıbbiye öğrencisi, on iki yaşındaki küçük kardeşini Mekteb-i Sultanî'ye ücreti mukabilinde kaydettirmek için imkânlarının bulunmadığını ifade eder. Padişah'tan diğer fakir ailelerinin çocukları gibi kardeşinin de bu okula ücretsiz alınması talebinde bulunur.

Meşâlih-i 'Adiye İçün Şadr-ı a'zama 'Arz-ı hâl (İK, s. 9): Samsun esnafından bir bakkal, Ali Ağa adlı bir hamamcının dükkânından yapmış olduğu 1500 kuruşluk alışverişin ücretini altı aydır ödememesi üzerine sadrazama bir arzuhâl yazar. Alacağını bir türlü

alamadığını ve beklemeye tahammülünün kalmadığını belirterek borçlunun meclis-i hukukta yargılanmasını ve alacağı paranın tahsili için de Trabzon valiliğine bir yazı yazılmasını ister.

İsti'âlâm (İK, s. 21): İlgili yılın aşar müzayedesini vaktinin gelmesi üzerine öncelikle müzayede yapılması, ardından da sonucun Maliye Hazinesi'ne bildirilmesi amacıyla üstten asta yazılmış bir iş mektubudur. Mektupta her karyenin mezat pusulalarının düzenlenmesi, bunların tellal vasıtasıyla halka duyurulması ve topraklara talip çıkıp çıkmadığı haberinin ulaştırılması amacıyla her kazaya mektup gönderildiği belirtilir. Toprakların tümüne veya bir kısmına talip çıkıp çıkmadığı, çıktysa bedelinin ne olduğuna dair bilgilerin süratle bildirilmesi istenmektedir.

İsti'âlâma Cevâb (İK, s. 21): Üstten alınan mektuba cevaben yazılmış yazıda, mutasarrıflık tarafından yazılan emr-nâme alınır alınmaz mezat pusulalarının hazırlanarak halka tellal vasıtasıyla duyurulduğu ancak çiftçilikle uğraşan bölge halkından aşara talip olan kimsenin çıkmadığı ifade edilir. Tahsilat için orada bulunan mülteziminden filan efendinin aşara talip olduğu ve eliyle yazdığı bedel pusulasının da ilave edilerek bu mazbatanın gönderildiği bildirilir.

Teşekkür (İK, s. 29): Bu mektup hoca olan bir şahsa teşekkür etme amacıyla yazılmıştır. Mektubu yazan kişi hocasından aldığı eğitim sonucunda vaktiyle filan kaza müdürlüğüne tayin olduğunu dile getirmiş, görevinde başarılı olması üzerine Mecidi nişanıyla taltif edildiğini belirterek katkılarından dolayı hocasına minnet ve şükran duygularını bildirmiştir.

Teşekkür (İK, s. 30): Çarşamba Kaymakamlığı'na tayin olan birinin 15 Kanun-ı evvel 303 tarihinde görev yerine ulaştığı ve vazifesine başladığını bildiren bir teşekkür mektubudur. Mektupta hem tayinden hem de bölge halkının uyumlu olmasından duyulan mutluluk dile getirilmiştir.

Miṣāl Şadāret Tebrīki (İK, s. 35): Sadrazamlığa getirilmiş birisini tebrik amacıyla yazılmış bir mektuptur. Her türlü liyakate sahip olan bu kişinin sadrazamlığa getirilmesiyle sadrazamlık makamının şeref bulduğu ifade edilmiştir. Hem mektubu yazan kişinin hem de bütün dünyanın bu görevlendirmeden duyduğu tarifsiz mutluluk dile getirilerek başarı dileklerinde bulunulmuştur.

Dīger Tebrīk (İK, s. 36): Bu mektupta Trabzon ili Maarif Müdürlüğü'ne tayin edilen bir şahsın her yönüyle bu göreve layık olduğu belirtilerek bu haber karşısında duyulan sevinç dile getirilmiştir. Göreve gelen kişiye dualar edilmiş ve desteğine duyulan ihtiyacın baki olduğu ifade edilmiştir.

Şadāretden Tavṣiye (İK, s.44): Bu mektupta tayini çıkan filan Efendi'nin asalet ve liyakat sahibi bir zat olduğu vurgulanarak gideceği yerde kendisine hürmet gösterilmesi ve hoş karşılanması istenmiştir.

Tavṣiye (İK, s.46): Bu tavsiye mektubunda Buharalı Zekeriya Efendi'nin hac görevini yerine getirmek üzere kutsal topraklara hareket ettiği bildirilir. Fazilet sahibi bir zat olduğu belirtilen Zekeriya Efendi'nin iyi ağırlanması ve isteklerinin yerine getirilmesi rica edilmiştir.

Akrāndan Hülūş (İK, s.51): Arkadaşa yazılmış bir mektuptur. Mektupta İstanbul'dan ayrılan bir arkadaştan mektup alınmaması üzerine duyulan üzüntü dile getirilmiştir. Hatırdan çıkarıldığı için serzenişte bulunulmuş ve muhataba sürekli olarak canugönülden dua edildiği bildirilmiştir.

Şākirdāndan Ḥācesine Hülūş (İK, s.53): Bir öğrencinin hocasına yalnızca sevgi, saygı, hürmet ve bağlılık duygularını dile getirdiği bir hulûs mektubudur. Mektupta hocaya sıhhat ve afiyet dilenmekte, ayrıca hayır duaları istenmektedir.

Vefât Ta'ziyeti (İK, s.57): Mektupta alınan bir vefat haberi üzerine duyulan üzüntü dile getirilmiştir. Ölene Allah'tan rahmet, geride kalan yakınlarına baş sağlığı ve sabır dilenerek teselli edici ifadeler yer verilmiştir.

Ta'ziye (İK, s.58): Muhatabın memuriyetten uzaklaştırılması haberinin alınması üzerine duyulan üzüntünün dile getirildiği bir taziye mektubudur. Sıkıntılı günlerin geçeceği ve bu durumun düzeleceği dile getirilerek muhatap teselli edilmiştir.

Oğlundan Pederine (İK, s.61): İstanbul'dan Selanik'e memuriyet için giden bir oğulun babasına yazdığı mektuptur. Oğul Selanik'e ulaştığını ve görevine başladığını ifade ederek Selanik'in büyük ve güzel bir şehir olduğunu, misafirhanede kaldığını ve her şeyin yolunda olduğunu bildirir. Tüm aile bireylerine selam ve sevgiler gönderir.

Vâlikesinden Oğluna (İK, s.64): Bir aydır oğlundan mektup alamayan bir annenin üzüntü ve merakının dile getirildiği bir mektuptur. Anne oğlundan mektup ulaşmadığı için endişe içinde iken oğlunun Ahmet adlı bir arkadaşıyla karşılaşmış ve oğlu ile ilgili bilgi sahibi olmuştur. İçi biraz olsun huzur bulan anne oğluna dua ederek mektupların arasını uzatmamasını rica eder ve ailenin selamını iletir.

2.2. İlm-i Belâgat

2.2.1. İlm-i Belâgat'in Tertibi ve İçeriği

İlm-i Belâgat, belâgatin beyân, bedî ve meânî konularını muhtasar düzeyde ele alan bir eserdir. Çalışmamıza konu olan eserin 43b-65a varakları arasında bulunan eser, 44 sayfadan oluşmaktadır. Eserin bu kısmında, ne zaman yazıldığına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak eserin sırasıyla *İnşâ Kitabı* ve *İlm-i Belâgat* düzeninde tertip edilmesi, *İnşâ Kitabı*'nda ise en son olarak 1888 tarihinin kullanılması, *İlm-i Belâgat*'in 1888'den sonraki kısa bir zaman diliminde yazıldığını düşündürmektedir.

Eserde soru-cevap yöntemi kullanılarak belâgat terimleri, terimle ilgili olarak sorulan sorulara, kısa cevaplar verilmesi suretiyle açıklanmıştır. Yazar tanımını yaptığı terimlerden sonra destekleyici örneklere yer vermiş ancak örneklerin kime ait olduğunu belirtmemiştir. Bunların yanı sıra eserini kaleme alırken kullandığı kaynaklar hakkında da bilgi vermemiştir.

İlm-i Belâgat Fenn-i Beyân, Fenn-i Bedî' ve İlm-i Meânî olmak üzere üç bölüm hâlinde tertip edilmiştir. Beyân bölümü on sekiz (44b-53a), bedî bölümü on beş (53b-60b), meânî bölümü ise on bir (60b-66a) sayfadan oluşmaktadır. Bilindiği üzere klasik belâgat kitaplarında meânî, beyân ve bedî bölümlerine geçilmeden önce fesâhat ve belâgatle ilgili açıklamalara yer verilmektedir. *İlm-i Belâgat*'te ön söz özelliği gösteren böyle bir giriş bölümü bulunmamaktadır. Fenn-i Beyân'da belâgat terimleri “*teşbîh, mecâz, istiâre, kinâye ve tariz*” alt başlıkları altında ele alınmıştır. Fenn-i Bedî' ve İlm-i Meânî'de ise böyle bir bölümlendirme görülmediği gibi herhangi bir başlık da yer almamaktadır.

Eser *İlm-i Belâgat* başlığından sonra, özel bir başlığa yer verilmeksizin doğrudan beyân bölümü ile başlar. Yazar öncelikle beyânın tanımını yapar. Ardından ifâde-i merâmın oluşum yollarını “*hakikat, mecâz ve kinâye*” olmak üzere üçe ayırarak açıklar ve kısaca örneklendirir.

Bu açıklamaların ardından beyân bölümünün en kapsamlı başlığı olan teşbîh bahsine geçilir. Yazar teşbîhi “*iki şeyin bir keyfiyyetde iştirâk ve bir vasfla ittisâflarına teşbîh derler*” şeklinde tanımlar. Ardından *erkân-ı teşbîhin* dört unsuru olan “*müşebbehün bih, müşebbeh, vech-i şebeh ve edat-ı teşbîh*” ile ilgili açıklamalarına geçer. Daha sonra teşbîhi, unsurlarının söylenip söylenmemesine göre “*teşbîh-i âdî veyâ mufassal, teşbîh-i mücmel, teşbîh-i mürsel, teşbîh-i belîğ veyâ teşbîh-i bi'l-kinâye*” olmak üzere dörde ayırır ve kısaca açıklar. Bunları, klasik belâgat kitaplarında sıklıkla yer alan “*Efendi sehâvetde hâtem gibidir*” örneğinin unsurlarına ekleme çıkarma yapmak suretiyle örneklendirir.

Ardından yazar teşbîhi taraflarına göre de dörde ayırır. Buna göre müşebbeh ile müşebbehün bihin ikisi birden ya *mahsûsâtan* (varlığı beş duyuyu ile hissedilebilen şeyler)

ya *ma'kûlattan* (akılla kavranabilen şeyler) olur veya biri mahsûsâtтан diğeri *ma'kûlattan* olur. Daha sonra müşebbeh ile müşebbehün bihin önce *havass-ı zâhirenin* (görme, işitme, koklama, tatma ve dokunma duyuları) beş kavramına dayalı olarak görünüşlerine; sonra da *aklî* ve *hissî* olmalarına göre örnekler gösterir. Bundan sonra vech-i şebeh *tahkîkî* ve *tahyîlî* olmak üzere iki kısma ayrılarak açıklanır.

Yazar teşbîhi müşebbeh ile müşebbehün bihin *mülâyimlerinden* (ilgili bir lafız) birinin söylenip söylenmemesine göre de “*teşbîh-i mutlak, teşbîh-i mücerred, teşbîh-i müreşşah* ve *teşbîh-i mücerred ü müreşşah*” olmak üzere dört kısımda inceler. Son olarak da *teşbîh-i aslî vü müstevî* ve *teşbîh-i ma'kûs u kalbîye* değinerek teşbîh bahsini sonlandırır.

Teşbîh bölümünün ardından mecâz bahsine geçilir. Bu bölüme mecâzın kelime ve terim anlamları açıklanarak başlanır. Yazar bir edebiyat terimi olarak mecâzı “*makâm-ı ifâdede irâd olunan elfâzı mevzû'-ı lehlerinin gayrıda isti'mâl etmektedir*” şeklinde tarif eder. Ardından mecâzı *mecâz-ı aklî* ve *mecâz-ı lugavî* olarak iki kısımda ele alır ve bunlarla ilgili konuları açıklar. Mecâz-ı lugavîyi de iki alt başlık hâlinde inceleyen yazar mecâzın benzerlik dışında bir *alâka* (ilgi) ile kurulan çeşidine *mecâz-ı mürsel*; benzerlik alâkasıyla oluşturulanına ise *istiâre* dendiğini belirtir. Daha sonra alâkanın 28 çeşidi bulunduğu söylenir ve bunlar sırasıyla şu şekilde verilir:

Masdariyyet, mazhariyyet, mücâveret, cüz'iyet, külliyyet, sebebiyyet, müsebbibiyyet, kevn, evvel, hâliyyet, mahalliyyet, itlâk, takyîd, 'umûm, husûs, lâzımıyyet, melzûmiyyet, 'aliyyet, ma'lûliyyet, şartıyyet, meşrûtiyyet, dâliyyet, medlûliyyet, kuvve, âliyyet, müte'allikiyyet, müte'allakiyyet ve müşâbehet

Bu başlıkların her biri sırasıyla açıklanır ve ardından örnekler verilir. Ancak bazı başlıklar teker teker açıklanırken, bazıları iki kavramın tek başlık altında birleştirilmesi suretiyle açıklanıp örneklendirilmiştir. “*masdariyyet, mazhariyyet, mücâveret, kevn, evvel, kuvve, âliyyet* ve *müşâbehet*” başlıkları müstakil olarak ele alınırken; “*cüz'iyet, külliyyet*”, “*sebebiyyet, müsebbibiyyet*”, “*hâliyyet, mahalliyyet*”, “*itlâk, takyîd*”, “*'umûm, husûs*”,

“lâzımıyyet, melzûmiyyet”, “‘aliyyet, ma’lûliyyet”, “şartıyyet, meşrûtiyyet”, “dâlliyyet, medlûliyyet” ve “müte’allikiyyet, müte’allakiyyet” kavramları birleştirilerek tek başlık altında toplanmış ve herhangi bir ayırım yapılmaksızın açıklanarak örneklendirilmiştir.

Beyânın üçüncü bölümünde istiâre bahsi yer alır. Yazar istiâreyi “*manâ-yı hakîkî ile manâ-yı mecâzî beyninde dâimâ alâkası müşâbehet olup müşebbeh ile müşebbehün bihden biri ibâreden terk edilerek diğeri anın makâmında âriyeten istimâl olunmakdır*” şeklinde tarif eder. Ardından istiâreyi, müşebbeh ile müşebbehün bihin söylenip söylenmemesine göre “*istiâre-i musarraha ve istiâre-i mekniyye*” olmak üzere iki ana başlığa ayırarak açıklar.

Yazar istiâre-i musarrahanın “*istiâre-i musarraha-i müfrede ve istiâre-i musarraha-i mürekkebe*” olmak üzere iki kısımda ele alındığını ifade ettikten sonra istiâre-i musarrahayı *lafz-ı müste’âr* (ödünç alınan lafız) itibariyle de *istiâre-i musarraha-i asliyye* ve *istiâre-i musarraha-i tebe’iyye* olarak iki kısma ayırır ve bunlara dair hususları açıklayarak örnekler verir.

İstiârenin *vech-i şebehe* göre de dört kısma ayrılacağı söylenir ve bunlar “*istiâre-i mutlaka, istiâre-i mücerrede, istiâre-i müreşşaha ve istiâre-i mücerrede vü müreşşaha*” şeklinde tasnif edilir. Bu bölümde klasik belâgat kitaplarında geçen “*Hammâmda bir arslan gördüm*” örneğinin çeşitli şekillerdeki kullanımına sıklıkla yer verilmiştir.

Beyânın dördüncü bölümü kinâyeye ayrılmıştır. Yazar bu bölümde kinâyenin tanımını “*bir şeyi zikr edip bilâ-karine-i mânia o şeyin lâzım-ı zihniyyesini murâd etmekdir*” şeklinde verir. Ardından kinâyeyi *mekniyyün ‘anh* (mecâzî anlam) itibariyle “*zâttan kinâye, vasftan kinâye ve nisbetten kinâye*” olmak üzere üç kısma; *vâsıta* itibariyle de “*kinâye-i karîbe ve kinâye-i ba’ide*” olmak üzere iki kısma ayırır. Diğer bir deyişle kinâye-i karîbeye “*celiyye*”; kinâye-i ba’ideye ise “*hafıyye*” dendiğini belirtir. Son olarak da kinâyenin anlatılmak istenen asıl maksadın etkili ve güzel bir biçimde söylenmesi amacına yönelik olduğunu ifade eder ve bir kimsenin övülmesi veya yerilmesi; bir isteğin başkalarından gizlenmesi ve toplum içinde söylenmesi hoş karşılanmayacak bir ibarenin

örtük bir biçimde ifade edilmesi gibi amaçlarla zikredildiğini belirtir. Diğer bölümlerde olduğu gibi bu bölümde de klasik belâgat kitaplarında sıkça yer verilen “*kılıcının bağı uzundur*”, “*arîzü’l-kafa*”, “*arîzü’l-visâde*” gibi örneklere rastlanır.

Beyân bölümünde son olarak tarîz konusu ele alınmıştır. Yazar bu bölümde tarîzi “*murâdı remz ve işâret tarîkiyle ifâde etmektir*” şeklinde açıkladıktan sonra tek örnek vererek beyân bölümünü sonlandırır.

Beyân bölümünde şiir örneklerine yer verilmemiştir. Tanımları destekleyici mahiyetteki örneklerin hepsi düz cümlelerden seçilmiştir.

İlm-i Belâgat’in ikinci bölümünde bedîye yer verilmiştir. Bu bölümde yazar bedî ilmini “*saded-i ifâdede sevk ve îrâd olunan ibâreyi tescî ve tezyîn zımında vaz’ olunan fenne derler*” şeklinde tanımlar. Ardından bedî ilminde “*muhassinât-ı lafziyye ve muhassinât-ı ma’neviyye*”den bahsedildiğini belirtir ancak bunlara dair herhangi bir tanımlama yapmaz.

Eserde muhassinât-ı lafziyye başlığı altında toplam on iki lafzî sanata yer verilmektedir. Lafza dayalı sanatlar sırasıyla şu şekilde verilmiştir: *Sec’*, *cinâs*, *kalb*, *iktibâs*, *tazmîn*, *telmîh*, *ittibâ’*, *reddü’l-acüz ale’s-sadr*, *izdivâc*, *irsal-i mesel*, *tensîku’s-sîfât* ve *siyâku’l-a’dâd*’dır.

Muhassinât-ı maneviyye başlığı altında ise on dört manevî sanatın ele alındığı görülmektedir. Manaya dayalı sanatlar eserde şu şekilde yer alır: *Tevriye/ihâm*, *teşbîb*, *leff ü neşr*, *cem’*, *tefrîk*, *taksîm*, *müşâkele*, *tecâhülü’l’ârîf*, *rücû’*, *mürâ’ât-i nazîr*, *tıbâk*, *tecrîd*, *te’kîdü’l-medh bimâ yüşbihü’z-zem* ve *te’kîdü’z-zem bimâ yüşbihü’l-medh*’tir.

Bu bölümde söz konusu edebî sanatlar açıklandıktan sonra hem düzyazı hem de şiir örnekleriyle desteklenmiş; çoğunluğu Türkçe olmak üzere Arapça ve Farsça şiir

örneklerine de yer verilmiştir. Ancak birkaç şiir hariç örneklerin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

İlm-i Belâgat'in üçüncü ve son bölümü meânî ilmine ayrılmıştır. Meânînin tanımı “*muktezâ-yı hâl ve zamâna göre tertîb ve irâd olunan kelâmın kavâ'id-i külliyyesinden bahs eder bir fendir*” şeklinde yapıldıktan sonra *kelâm* bahsine geçilir. Kelâmın *fasîh*, *belîğ* ve *âdî* olmak üzere üç kısma ayrıldığı söylenir. Bu kısımlardan *fasîh* ve *belîğ* dair açıklamalara yer verilmiş; *âdî* konusuna ise değinilmemiştir. Öncelikle *fesâhat* ile ilgili konuları ele alan yazar, *fesâhate* engel olan unsurların *tenâfür*, *za'f-ı te'lîf*, *muhâlefet-i kıyâs*, *ta'kîd*, *garâbet*, *tetâbu'-ı izâfat* ve *kesret-i tekrâr* olduğunu belirtir ve bunlara dair hususları ayrı ayrı açıklayarak örnekler gösterir.

Fesâhatle ilgili açıklamalardan sonra *muktezâ-yı hâl* uygun olan kelâmın durumlarından bahsedilen bölüme geçilir. Yazar *muktezâ-yı hâl*in tanımı verir ve *muktezâ-yı hâl* “*muhâtaba nazaran, muhâtabın ahvâl-i tabî'yyesine nazaran ve eczâ-yı cümleye nazaran*” olmak üzere üç kısımda inceler.

Muhâtaba nazaran muktezâ-yı hâl “*hulüvv-i zihn, tereddüd ve inkâr*” olmak üzere üç kısma ayrıldıktan sonra bunlara dair açıklamalara yer verilir. Bu açıklamaların her birinin ardından “*kelâm-ı ibtidâî, kelâm-ı talebî ve kelâm-ı inkarî*” konularına değinilir ve bunların tanımı yapılarak örneklendirilir. Ardından *fâ'ide-i haber* ve *lâzım-ı fâ'ide-i haberin* tanımları yapılır. Bunlardan sonra *kelâm-ı inşâî*'ye kısaca değinilir.

Muhâtabın ahvâl-i tabî'yyesine nazaran muktezâ-yı hâl “*zekâvet, gabâvet ve vasat*” başlıkları altında ele alınır. Bu kısımda *icâz*, *itnâb* ve *müsâvât* konusu da açıklanarak örneklendirir. Yukarıda bahsedilen bu altı hâl (hulüvv-i zihn, tereddüd ve inkâr; zekâvet, gabâvet ve vasat) dışında *muhâtab* ve *mütekellim* arasında yaş, bilgi, üstünlük ve *muhâtabın* sevinç ve kederi gibi başka bir takım durumların da bulunduğu ifade edilir. Son olarak *eczâ-yı cümleye nazaran muktezâ-yı hâl*in “*müsnedün ileyh, müsned ve sâir hâller*”den oluştuğu söylenir. Yazar, *müsnedün ileyhin hâllerinden* bahsederek örnekler verir ancak *müsnede* ve diğer hâllere dair herhangi bir açıklamada bulunmaz.

Yazar eserin sonunda *sebk* bahsine değinir. Sebk'in tanımını verdikten sonra sebk'i; “*sebk-i 'âdî*, *sebk-i mutavassıt* ve *sebk-i 'âlî*” olmak üzere üç sınıfa ayırarak açıklar. Ardından bunların her birinin “*sebk-i mevsûl* ve *sebk-i mefsûl*” olarak ikiye ayrıldığını söyler ve bu başlıkların altında *vasl* ve *fasl* konusu ele alır.

2.2.2. İlm-i Belâgat'in Türk Edebiyatındaki Yeri

Tanzimat Dönemi'nde yeni açılan eğitim kurumlarındaki öğrencilere edebiyat bilgisi vermek üzere çok sayıda kitap yayımlanmıştır. Bu sebeple bu dönemde yazılan kitapların büyük bir çoğunluğu ders kitabı mahiyetindedir.¹³⁴ XIX. yüzyılda kaleme alınan *İlm-i Belâgat*'in de içerik ve üslubu göz önünde bulundurulduğunda eğitim kurumlarında okutulmak üzere hazırlanmış ders notlarından oluştuğunu söylemek mümkündür.

Eserde soru-cevap yöntemi kullanılarak belâgat terimleri kısaca açıklanmış ve örneklerle desteklenmiştir. Yazar terimleri açıklarken nesnel bir üslup kullanmıştır. Kırk dört sayfadan oluşan *İlm-i Belâgat*, hacim olarak küçük bir eser görüntüsü vermekle birlikte, içerikte oldukça kapsamlı hazırlanmıştır. Eserdeki açıklamaların kısa tutulması, verilen örneklerin çoğunluğunun sade olarak adlandırabileceğimiz düz cümlelerden seçilmiş olması, eserin belirli bir düzeye hitaben hazırlandığını düşündürmektedir. Bu bağlamda eserin salt edebiyat kaygısı ile değil, anlatılan konuların kavratılması amacına yönelik bir tutumla kaleme alındığı söylenebilir.

Kaynaklarda Türkçe belâgat eserleri içeriklerine göre belâgati tam kadrosuyla verenler, belâgatin bir ya da iki şubelerini içerenler ve belâgat terimlerini içermekle beraber daha ziyade edebiyat bilgisi veren eserler olmak üzere üçe ayrılır.¹³⁵ *İlm-i Belâgat*, belâgati üç şubesiyle veren eserler arasındadır. Eserde sırasıyla Fenn-i Beyân, Fenn-i Bedî' ve İlm-i Meânî bölümleri bulunmakta, anlatılan konular bu başlıklar altında ele alınarak açıklanmaktadır.

¹³⁴ Yetiş, (2006), a.g.e., 58.

¹³⁵ Yetiş, (1996), a.g.e., 4

İlm-i Belâgat'te Batı retoriğine ait terimlere yer verilmemiştir. Eser klasik belâgat geleneğini devam ettiren eserler arasındadır. Klasik belâgat kitaplarının tertibine sahip olduğu söylenebilir ancak klasik belâgat kitaplarında başta yer alan meânî bölümü *İlm-i Belâgat*'te en sonda ele alınmıştır. Ayrıca klasik belâgat kitaplarında “meânî, beyân ve bedî” bölümlerine geçilmeden önce belâgatle ilgili açıklamalara yer verilirken *İlm-i Belâgat*'te belâgatin tanımına dair bir açıklama yapılmamış, esere doğrudan beyânın tanımıyla başlanmıştır.

Beyân bölümü “teşbîh, mecâz, istiâre, kinâye ve tariz” alt başlıklarından oluşmaktadır. İlgili başlıklara dair terimler oldukça detaylı bir şekilde verilmiştir. Bedî bahsi ise klasik belâgat kitaplarına uygun olarak muhassinât-ı lafziyye ve muhassinât-ı maneviyye bölümleri altında ele alınmıştır. Muhassinât-ı lafziyye başlığı altında on iki lafzî sanat yer alırken, muhassinât-ı maneviyye başlığı altında ise on dört manevî sanat bulunmaktadır. Meânî bölümünde ise fesâhate dair konular oldukça kapsamlı bir şekilde incelenmiş, muktezâ-yı hâle uygun olan kelâmın durumlarından bahsedilmiştir.

Eserde açıklanan terimler örneklerle desteklenmiştir. Bu örneklerin büyük bir çoğunluğu Türkçedir, az da olsa Arapça ve Farsça örneklere de yer verilmiştir. Beyân bölümündeki örneklerin hepsi düz cümlelerden seçilmiş, şiir örneklerine yer verilmemiştir. Bedî ve meânî bölümlerinde ise düz cümle ve şiir örnekleri karışık olarak verilmiştir. Eserde verilen örneklerin çoğunluğu klasik belâgat kitaplarında yaygın olarak kullanılan “Efendi sehâvetde hâtem gibidir”, “Filân zât şecâatte arslan gibidir”, “Hammâmda bir arslan gördüm”, “arîzü'l-kafa” vb. örneklerdir.

Sonuç olarak XIX. yüzyılda kaleme alınan *İlm-i Belâgat*, eğitim kurumlarında okutulmak üzere hazırlanmış bir eserdir. Klasik belâgat geleneğini devam ettiren eser, belâgati üç şubesiyle ele alan eserler arasındadır.

3. BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

3.1. Nüsha Tavsifi

Çalışmamıza konu olan eser Milli Kütüphane Yz A 9216/2 arşiv numarasında “*İlm-i Belâgat*” adıyla kayıtlıdır. Eser sırtı ve köşebentleri vişne rengi meşin, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva bir cilt içindedir. Sayfalarının çoğunluğunda 17 satır vardır ve rika hattıyla çizgili defter kâğıdına yazılmıştır.

Toplamda 186 sayfadan oluşan eser ana hatlarıyla beş kısım hâlinde düzenlenmiştir. Buna göre eserin 1b-43a varakları arasında yer alan *İnşâ Kitabı* 86 sayfa; 43b-65a varakları arasında bulunan *İlm-i Belâgat* ise 44 sayfadan oluşmaktadır. Belâgate dair notlardan sonra iki sayfa boş bırakılmıştır. Eserin 66b-74b varakları arasındaki 19 sayfalık kısmı “Coğrafyanın Su’âl Cevâb Kitabıdır” başlığını taşımakta olup coğrafya ilmine dair notlardan oluşmaktadır. Ardından 75a’da yeni bir kısma geçilmiştir. İlk sayfası boş olan ve herhangi bir başlık da taşımayan bu kısımda mensur ve manzum parçalar bulunmaktadır. Eserin son kısmı olan 81a-90a varakları arasında ise, İshâk Zencânî’ye ait olan *Akâ'id Manzûmesi* yer almaktadır. Yazar bütün kısımlarda sayfa numaralarını 1’den başlatmış ve her kısmı ayrı ayrı numaralandırmıştır.

Eserin geneli taranmış ancak yazarın kimliğine dair herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. Eserin sonunda M. 930 tarihinde, günümüzde Ordu ili sınırları içinde yer alan Çambaşı Yaylası’nda yazıldığı kayıtlıdır. Ancak *İnşâ Kitabı*’nda en erkeni 303, en geçi de 305 tarihli çok sayıda mektup örneği yer almaktadır. Bu mektuplardan 303-304 tarihini taşıyanlar rûmî takvime göre, 305 tarihini taşıyanlar ise hicrî takvime göre tarihlendirilmişlerdir. Bu da milâdî takvime göre 1887-1888 yıllarına tekabül etmektedir. Dolayısıyla eserin *İnşâ Kitabı* kısmının bu tarihler arasında yazıldığını söylemek mümkündür. *İlm-i Belâgat*’te ise herhangi bir tarih ibaresi bulunmamaktadır. Ancak yazma

eserin ilk üç bölümünün ders notlarından ibaret olması, bu bölümün *İnşâ Kitabı*'ndaki son tarih olan 1888'den sonraki kısa bir zaman diliminde yazıldığını düşündürmektedir.

3.2. Metnin Kuruluşunda İzlenen Yöntem

1. Metin XIX. yüzyıl Osmanlı Türkçesi ses özelliklerine göre okunmuştur. Farklı dönemlere ait olan Osmanlı Türkçesi beyitleri ise ait olduğu dönemin ses özellikleri dikkate alınarak verilmiştir. Bunun dışındaki yerlerde yazarın imlasına bağlı kalınmıştır.
2. Metin tespitinde birlik sağlamak amacıyla İsmail Ünver'in "*Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler*" başlıklı makalesindeki önerilerine uyulmuştur.
3. Köşeli ayraç [] içerisindeki sayfa numaraları, yazarın asıl metne verdiği orijinal sayfa numaralarıdır.
4. Metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak ve noktalama işaretlerinde birlik sağlamak amacıyla düzensiz bir biçimde verilen () parantez işaretlerini kaldırdık.
5. Metinde kullanılması gerekli olan yerlerde noktalama işaretleri kullandık.
6. Metin içinde düzensiz olarak verilen rakamlar gerekli görülen yerlerde düzenlenmiştir.
7. Anlaşılmayı kolaylaştırmak adına cümle içinde veya dışında yan yana verilen örnek beyitleri alt alta sıraladık.
8. Metin tamiri yaptığımız kelime ve ifadeleri [] köşeli ayraç içinde gösterdik.
9. Metinde geçen Arapça ve Farsça ayet, hadis vb. ibareleri anlamlarıyla birlikte dipnotta gösterdik.

3.3. Transkripsiyon Alfabeti

Metinde kullanılan transkripsiyon işaretleri şu şekildedir:

ء	د
ث	Ṭ, ṭ
ح	Ḥ, ḥ
خ	Ḫ, ḫ
ذ	Ḍ, ḏ
ص	Ṣ, ṣ
ض	Ḍ, ḏ
ط	Ṭ, ṭ
ظ	Ẓ, ẓ
ع	ʿ
غ	Ġ, ġ
ق	Q, q
ك	ñ
آ	Ā, ā
و	Ū, ū
ي	Ī, ī

3.4. Metin

[1]

3.4.1. İnşâ Kitâbıdır

S İnşâ neye derler?

C ‘İlmun yebħaşu fihi ‘ani’l-keġami’l-mensūr min ħaysu innehu faşihun ve belig ve muştemilun ‘ala’l-ādabi’l-mu‘tebere ‘indehum fi’l-‘ibārati’l-mustaħsene ve’l-lā’ikatu’l-fi’l-makām.¹³⁶

S İnşânın Türkçesi

C İnşâ bir ‘ilmdir ki anda faşih ü belig olması ve makâma lâ’ik olarak irād u ityân kılınmış olan ‘ibārât-ı müstaħsenede ehl-i inşâ ‘indinde mer‘î vü mu‘teber tutulan ādabi müştemil bulunması ħayşiyyetiyle kelâm-ı mensūrdan baħş olunu[r] demektir. Bu ta‘rifden anlaşıldığı üzere inşânın mevzū‘u kelâm-ı mensūr olup gāyeti daħi yazılması murād olunan bir māddeyi beyne’l-[udebā] makbūl olacak şüretde taħrīr etmektir.

Taħrīren ifāde-i merām cihet-i te‘alluķu i‘tibāriyle bir çok aķsāma münķasim ola[raķ] her kısmın ayrı ismi ve baķķaca ķā‘idesi var ise de gönderilen [ādeme] maķşūdu anlatmaķdan ‘ibāret olması cihetiyle evrāk vāsıtasıyla bir nev‘ muħāţaba demek olan her gūne-i mekātibede merāmı su’āle ħācet biraķmayacak şüretde her cihet gözedilecek ve vārid olacak [2] su’āle de cevāb vererek güzelce anlatmaķ için birinci derecede imlāda ħaţā olmamaķ ve rabţça bozukluk bulunmamaķ lāzımdır.

¹³⁶ İnşâ fasih ve belig olan mensur yazıdan bahseden ve inşâ ilminde makbul sayılacak şekilde, adaba ve duruma uygun olarak söylenmiş güzel ve etkili ibareleri de kapsayan bir ilimdir.

Ve kezā esnā-yı hitābda ādāba mūrā‘āt olunup gönderilecek zātīñ rütbesine göre ta‘bīrāt ve elkāb kullanmak hūşusuyla evrāk-ı resmiyyede umūr-ı muḳteziyyedendir. Binā-ber-īn evvel emirde bu ta‘bīrātı bellemek lā-būd görünür.

Ben diyecek yerde isti‘māl olunan ta‘bīrāt üç dürlüdür:

Sāde mutavassıṭ a‘lā

Sādesi: Muḥibbiñiz muḥlişīñiz senākārīñiz sitāyişveriñiz

Mutavassıṭ: Ḳulları köleleri bendeleri çākerleri

A‘lā: Bende-i kemīneleri çāker-i dīrīneleri çāker-i ḥāk-ber-ā-berleri ‘abd-i maḥlūkları.

‘Ulemā ve meşāyiḥ tarafından yazılıyorsa: Dā‘īleri aḥḳarları dā‘ī-i kemīneleri

Sen diyecek yerde:

Sāde ta‘bīr: Zātīñiz zāt-ı şerīfiñiz cenāb-ı vālāñiz

Mutavassıṭ: Zāt-ı ‘ālīleri ḥāk-pāy-i sāmīleri cenāb-ı vālaları

A‘lā: Zāt-ı ‘ālī-i kerīmāneleri ḥāk-pāy-i sāmī-i mün‘imāneleri cenāb-ı vālā-yı raḥīmāneleri

[3] Eger hitāb vezīre olursa: Ḥāk-pāy-i sāmī-i ḥidīvāneleri ḥāk-pāy-i sāmī-i āşafāneleri düstūrāneleri müşīrāneleri

‘Ulemā ve meşāyiḥ: Zāt-ı fāzilāneleri zāhidāneleri mürşidāneleri

O diyecek yerde:

Sāde ta‘bīr: Mezkūr mezbūr merḳūm

Mutavassıṭ: Sālifu’z-zīkr mūmā-ileyh mārru’l-beyān

A‘lā: Müşārūn-ileyh

Pādişāha maḥşūş ta‘bīrāt: Şāhāne mülūkāne şehin-şāhī zıllu’llāhī ḥilāfet-penāhī
cihān-dārī şehr-i yārī tāk-dārī

Tahrīren ifāde-i merāmīñ cihet-i te‘alluḡu itibārīyle münḡasim olduġu aḡsāmdan
biri ‘arz-ı ḡāldir.

3.4.1.1. Arz-ı ḡāl

Küçük bir ādem tarafından bir şey talebini ḡāvī bir zāta verilen istid‘ā-nāmeye
denir. ‘Arz-ı ḡāller ekşeriyā dört fıkrayı ḡāvīdir: “Ta‘rīf-i nefis”, “istiḡkāk”, “istirḡām”,
“beyān-ı maḡlab” fıkralarını ḡāvī olurlar. Ancak şāhib-i ‘arz-ı ḡāl imzāsından kim olduġu
añlaşılabilir ma‘lūm bir ādem ise “ta‘rīf-i nefse” ḡācet yoḡdur.

Ve kezā ‘arz-ı ḡāl ḡapularında şer‘en veyā niżāmen görülecek ‘ādī maşlahat için ise
“istirḡām ve istiḡkāk” fıkraları daḡi lāzım olmayıp yalnız “ta‘rīf-i nefis ve beyān-ı maḡlab”
yazılır.

Ve eger ‘arz-ı ḡāl pādişāh veyā vālide sultāna ise evvelinde bir du‘ā daḡi yazılır.
Ta‘rīf-i nefis fıkrası ekşeriyā “olup” ve istiḡkāk ve istirḡām fıkraları “olduġundan
bulunduġundan olmaġla olmasıyla olduġuna binā‘en olduġuna mebnī olmaġın”
rabḡlarıyla baġlanıp beyān-ı maḡlab daḡi “filān ḡuşūşa müsā‘ade buyurulmaḡ bābında”
gibi bir söz ile ḡitām bulur.

Pādişāha ‘Arz-ı hāl

Cenāb-ı Hakk celle ve ‘alā şevketlü ‘azametlü pādişāh-ı ‘ālem-penāh-ı velī-ni‘met-i bī-minnetimiz efendimiz hāzretlerine tükenmez ‘ömr ü ‘āfiyet ihsān ve kemāl-i ‘umrān u servetle memālik-i maḥrūse-i tāc-dārīlerini maḥsūd-ı kāffe-i beledān buyursun. Āmīn. Bu kulları rüşdiyyeden bā-şehādet-nāme çıkmış olan dā‘iyān-ı ‘acz-nişāndan olup sāye-i me‘ālī-vāye-i tāc-dārīlerinde egerçi memālik-i maḥrūse-i şehin-şāhīlerinden bir memleket mektebine duḥūl ile mesrūr buyurulacağım meczūm u müteyaḳḳın ise de ‘ā’ilemiñ keşreti huşūsuyla [5] pederim kullarınıñ kemāl derece şeyḥūḥeti İstanbul’dan müfāraḳatımı taş‘īb ile ḥaylūlet göstermekde olduğundan buraca ḥālime cesbān bir mektebe duḥūlümle cümlemiziñ yeñiden ihyā ve müstaḡraḳ-ı sürūr lāyiḥaşı buyurulmaḳlıḡımız huşūşuna müsā‘ade-i seniyye-i mülūkāneleri mebzūl buyurulmaḳ bābında emr ü fermān ve luṭf-ı bī-pāyān ‘ināyetlü merḥametlü pādişāhımız efendimiz hāzretleriniñdir.

Pādişāha Dīger ‘Arz-ı hāl

Hakk sübhānehu ve te‘ālā hāzretleri şevketlü ḳudretlü ‘azametlü pādişāhımız efendimize tükenme[z] ‘ömr ü ‘āfiyet ve sāye-i şāhānelerinde kāffe-i re‘āya vü berāyāsına refāh u sa‘ādet ihsān buyursun... Kulları Mekteb-i Tıbbiyye-i Şāhāne’niñ ṭokuzuncu sene şākirdānından olup bütün familyaca ḥidmet-i devlet-i ‘aliyyede bulunmaḳ ziyāde emel ü arzūmuz olmaḳla ve ḥasbe’l-ḳader ücret edāsına ḳudretimiz bulunmamaḳla on iki yaşında küçük birāderim filān kullarınıñ daḡi sā’ir fuḳarā ḳocuḳlarınıñ ḳabūl buyurulduḡu gibi Mekteb-i Sulṭānī’ye merḥameten ücretsiz alınması huşūşunda ve kāffe-

i ahvâlde emr ü fermân şevketlü mehâbetlü merhametlü velî-ni‘metimiz efendimiz
hâzretleriniñdir...

Kezâ Pâdişâha ‘Arz-ı hâl

Cenâb-ı Hakk-ı lâ-yezâl şehin-şâh-ı melik-hişâl ve şehr-i yâr-ı der-nevâl şevketlü [6]
mehâbetlü ‘azametlü efendimizi dünyâ turduqça taht-ı hümâyûnda dâ’im ve devlet-i
iclâlî kapusunda mülâzım eyleye. ‘Abd-i kemîneleri hademe-i hâzret-i şâhânelerinden
filânıñ oğlu olup otuz sene hidmet-i celîle-i pâdişâhîde bulunaraq emek-dâr iken bu kerre
kullarını bî-kes ü bî-çâre birağıp ve medâr-ı ma‘işet olacak hîçbir şey birağmayıp vefât
etmiş ve kulları ise vâlidem câriyeleriyle geçinmege muhtedir olamayaraq hâlimiz pek
perîşân ve ziyâde merhamete şâyân bulunmuş olmağla kadîmden perverde olduğumuz
ni‘met ü ihsân-ı hümâyûndan mahrûm qalmamak üzere Mûsiqa-i Hümâyûn da’ire-i
celîlesine çerâğ buyurulmaqlığım huşûşuna müsâ‘ade-i seniyye-i mülükâneleri mebzûl
buyurulmaq bâbında ve her hâlde emr ü fermân ve luţf u ihsân kudretlü ‘inâyetlü
merhametlü velî-ni‘metimiz pâdişâhımız efendimiz hâzretleriniñdir.

Rikâb-ı Şâhâneye Dîger ‘Arz-ı hâl

Cenâb-ı mâlikü’l-mülk te‘âlâ şâne hâzretleri şevketlü kudretlü merhametlü
pâdişâh-ı encüm-sipâh ve şehr-i yâr-ı felek-bârgâh efendi[mizi] vufûr-ı şân u şevket ve
mezîd-i şihhât u meserret ile ebedü’l-âbâd pîrâye-i taht-ı hilâfet buyursun. Âmîn. Kulları
filân alayıñ filân taburunuñ [7] filân bölügünüñ yüzbaşılardan olup filân târîhde
‘askerlik şerefini kazanmış ve bunca muhârebelerde ifâ-yı hüsn-i hidmet ederek hasbe’l-
kader ancak yüzbaşılık rütbesine nâ’il olmuş ve müddet-i hidmet-i bendegânem otuz

seneye varmış olduğuna ve sinn-i ‘acizānem altmışa yetmiş ve çekdiğim miñnetler ile vücūd-ı kemterānem ‘alīl ü bī-dermān ve bundan böyle ifā-yı vazīfeye kudretsiz kalmış olup bu mişillü bendegān hakkında elṭāf-ı merāḥim-i salṭanat-ı seniyye mebzūl idüğünden evlād [u] iyālim kulları da‘avāt-ı mefrūza-ı ḥazret-i pādīshāhīlerini ferāğ-ı bāl ile edā etmek üzere temām-ı ma‘āş-ı dā‘iyānemle tekā‘üd ü çerāğ buyurulmağlıgım ḥuşūşuna bī-dirīğ-i luṭf u merḥamet buyurulmağ bābında ve her ḥālde emr ü fermān ḥazret-i men lehü’l-emriñdir.

Şadāret-i ‘Uzmā’ya ‘Arz-ı ḥāl

‘Abd-i memlūkleri Yağ Kapanı tüccārından filān efendiniñ maḥdūmu olup sāye-i ma‘ārif-vāye-i ḥazret-i pādīshāhīde Maḥrec-i Aqlām’da taḥşīl-i hüner ü ma‘ārif ederek bā-şehādet-nāme çıkdığıma ve luṭf u ‘āṭifet-i ḥazret-i şadāret-penāhīleri bütün dünyāya ve bā-ḥuşūş kulları gibi cüz’ī ehliyyet ü istiḥkāk kesb edenlere mebzūl u bī-dirīğ idüğüne binā’en derece-i isti‘dād-ı bendegāneme göre Der-sa‘ādet’e münāsib me’mūriyyetle çerāğ [8] u ihyā buyurulmağlıgım bābında ve her ḥālde emr ü fermān ḥazret-i veliyyü’l-emr efendimiziñdir...

Şadāret-i ‘Uzmā’ya Dīger ‘Arz-ı ḥāl

Çāker-i ḥāk-ber-ā-berleri filān ḳazāsı müdürliğinden ḥasbe’l-ḳader munfaşıl olup şimdiye ḳadar bulunduğum me’mūriyyetlerde ifā-yı ḥüsn-i ḥidmetde zerrece ḳuşūrum olmadığı ve müddet-i infişāl-i ‘acizānem ḥaylīce uzayıp emr-i idārede dūçār olduğum zarūret merḥamet-i celīle-i āşafānelerine şayeste idüğü cihetiyle filān vilāyeti vālīsi devletlü paşa ḥazretleri ṭarafından olup yakında açılacağı istiḥbār olunan filān ḳazāsı

müdürlüğünüñ ‘uhde-i ‘ubeydāneme tevcīh ü ihsānı huşūşunda bī-dirīg-i luṭf u ‘ināyet buyurulmaḵ bābında ve her hālde emr ü fermān ḥāzret-i men lehü’l-emriñdir...

Bāb-ı Meşīḥat-penāhīye ‘Arz-ı hāl

Cenāb-ı Ḥaḵḵ mesned-ṭırāz-ı meşīḥat-ı ‘ulyā ve emel-baḥşā-yı erbāb-ı ilticā olan zāt-ı ‘ālī-i fetvā-penāhīlerini maḗhar-ı ‘ömr ve iḵbāl-i cāvidānī ve sāye-endāz-ı cāy-ı kāmranī buyursun. ‘Abd-i dā‘ileri geḗen imtiḥānda luṭf u ‘ināyetleri eşeri olarak ṭarīḵ-i tedrişē dāḥil ve min-ḡayri ḥāddin müzākere-i ‘ulūm ile müştaḡil [9] olup ehl ü ‘iyālim ḵullarıñ idāresine yetişecek ma‘āşā nā’il olamadıḡım ḗarūret çekmekte ve cümle ḥaḵḵında ve bā-huşūş ḵulları gibi eḥaşş-ı dā‘iyān için dā’imen mebzūl olan merḥamet ü ‘āṭıf-ı veliyyü’n-ni‘amīlerini beklemekte olduḡum ma‘lūm-ı vālā-yı raḥīmāneleri buyurulduḡda fetvā-ḥāne-i celīleye me’mūr u ḗerāḡ buyurulmaḵlıḡım bābında ve her hālde emr ü fermān ḥāzret-i men lehü’l-emriñdir.

Meşīḥat-penāhīye Dīḡer ‘Arz-ı hāl

Ḷulları otuz seneden ziyāde filān maḥkemesi kātibi olup bu ana ḗadar īfā-yı ḥüsn-i ḥidmet etmiş isem de cenāb-ı Ḥaḵḵ efendimizi kemāl-i ‘āfiyetle mesned-i mu‘allā-yı meşīḥatda ber-devām buyursun. Mübtelā olduḡum ‘illet ile devāmda vāḗi‘ olan ḗuşūrum bahānesiyle ḥidmet-i kitābete başḗası ta‘yīn olunduḡu ve ḗulları ise bir ṭaḗım ‘acze ve bī-vāye evlād [u] ‘iyālim bī-kes ü bī-dermān ve ‘alīl ü zelīl ḗalarakḗ her yüzden merḥamet ü ‘āṭıfete şāyān u sezā olduḡum ma‘lūm-ı ‘ālī-i veliyyü’n-ni‘amīleri buyurulduḡda şadaḗa-i ḥāzret-i şehr-i yārī olmaḗ üzere bir miḗdār ma‘āşla müteḗā‘id buyurulmaḵlıḡım

huşuşuna müsā‘ade-i ‘āliyeleri şīme-i celīle-i ‘aţūfet ü şefkatleri iktizāsından bulunmuş olmağla ol bābda ve her hālde emr ü fermān hazret-i men lehü'l-emriñdir.

[10]

Harbiyye Nezāret-i Celīlesine Arz-ı hāl

Bende-i kemīneleri Mekteb-i Fünūn-ı Harbiyye’de taḥşīl zemānını tekmīl ile imtiḥān olunarak birinci şıncıdan şehādet-nāme ile çıkmış ve sāye-i ‘ināyet-vāye-i cenāb-ı mülūkānede ziyāde kesb-i ma‘lūmāt u mahāret için Avrupa’ya gönderilip orada daḥi kemāl-i devām ü iḳdām ile umūr-ı ‘askeriyyeyi temāmen öğrenmiş isem de sū’-i ṭālī‘im iktizāsınca mensūb olduğum alayda ḳadr-i ḳākerāneme i‘tibār olunmayarak Bağdād ordusuna ta‘yīn buyurulmuş ve bu mu‘āmeleden kemāl derece ye’s ü fütūr ile deryā-yı ḥüzn ü izṭırāba müstağrak olmuş idüğümünden muvāfiḳ-ı re’y-i ‘ālī-i āşafāneleri buyurulursa ḳulları imtiḥān buyurularak zāhir olacaḳ ehliyyet ü istiḥḳāḳ-ı ‘ācizāneme göre rütbe-i ḥāliyyemiñ terfī‘yle Der-sa‘ādet’de münāsib bir ḥidmetiñ iḥsānı huşuşuna müsā‘ade-i celīlede der-kār buyurulmaḳ bābında emr ü fermān hazret-i men lehü'l-emriñdir.

Meşāliḥ-i ‘Ādiye İçün Şadr-ı a‘zama ‘Arz-ı hāl

Çāker-i ḥāk-ber-ā-berleri Şamsun ahālīsinden ve baḳḳāl eşnāfından olup yine şehir-i mezbūr ahālīsinden ḥammāmcı ‘Ali Ağa zimmetinde dükkānımdan satın almış olduğ u erzāḳ bahāsından alacağım olan biñ beş yüz [11] guruşu altı aydan beri vermeyip her istedikçe dürlü dürlü ‘özrler ile vaḳt geçirmekte olduğundan ve ḳulları ise fuḳarādan

olup ziyāde beklemege taḥammülüm olmadıđından ađa-yı merķūmuñ meclis-i ḥuķūķa celbiyle muḥākeme olunaraķ meblađ-ı merķūmuñ taḥşīli ḥuşūşunu āmir-i Trabzon vilāyet-i celīlesine bir kıţ‘a emr-nāme-i şadāret-penāhīleriniñ taştīr u iḥsānı bābında emr ü fermān ḥazret-i veliyyü’l-emriñdir.

İnşāca rabţ iki veyā daha ziyāde cümleyi bir laķırdı edecek şüretde birbirine bađlamaķdır.

3.4.1.2. [Rābıta]¹³⁷

3.4.1.2.1. Rābıta-i muţlaķa

Şīđa-i ‘aţfiyyelerdir ki “-ıp” ‘ilāvesiyle ḥāşıl olur: “Derse çalışmayıp vaķtini zāyi‘ eden ileride nedāmet çeker” gibi. Ba‘zan bu şīđalara “de” lafzı ‘ilāve olunur ve bu “de”ler ḥāl veyā sebep ma‘nāsını ifāde eder: “Mektebe gelip de derse çalıřmamaķda ne ma‘nā vardır”, “İmtihān veremeyip de şıfnda қalan şākirdiñ söz söylemege ḥaķķı yoķdur”.

Rābıta-i muţlaķanıñ biri de “ve” olup kelime ve kelāmlar arasında қullanılır. “İle birle” bunlar vāsıta gösterecek yerlerde [12] қullanılır: “Yalñız mektebe devām ile ādem ‘ālim olamaz müdāvetle ber-ā-ber derse çalışmalıdır”.

¹³⁷ Bu başlık metne tarafımızdan eklenmiştir.

3.4.1.2.2. Rābiṭa-i sebebiyye

Sebepleri aṣl cümlelere rabṭ eden rābiṭalardır: “Olmağla olmasıyla olmağın olduğundan bulunduğundan olduğu cihetle olduğu mülābesesiyle olduğu eelden” gibi.

Taʿlīl şīğaları ke-zālik “olmağdan nāṣī olmağdan ṭolayı” yaʿnī menşeʿi beyān için kullanılan “den”, “ile”, “nāṣī” veyā “ṭolayı” bir kelime zammıyla müstaʿmel maṣdarlar ve kezā “idüğüne mebnī idüğüne bināʿen” gibi rābiṭalardır.

3.4.1.2.3. Rābiṭa-i vaḳtiyye

Bir fıkrā zemānını ol fıkraya rabṭ eder: “Olduğda olduğdan soñra olıcağ olduğunda oluncağ olması üzerine olduğu gibi”. Miṣāl: “Bir āde[m] iʿtizār etdükte ḳabül eylemek muḳtezā-yı insāniyyetdir”.

3.4.1.2.4. Rābiṭa-i ḥāliyye

Kelām arasında bir şeyʿiñ ne ḥālde olduğunu beyān eden cümleyi rabṭ eder: “Olarak olduğu ḥālde olmuş iken olmağda iken.” [13] Miṣāl: “Kāfī numero ḳazandım mı ḳazanamadım mı diye düşünür iken birinci çıkıp da mükāfāt alınca söyünerek gitdi”.

3.4.1.2.5. Rābıta-i şartıyye

Bir laqırdınıñ olması veyāhüd olmaması başkasına muhtāc olan yerlerde kullanılır. “İse” lafzıdır ki her dürlü kelimeye ‘ilāve olunur. “Gelirse ağaç ise memnūn ise” gibi. Mişāl: “Bu hafta mektebe gelirse ben de yazarım”, “Bu tabla ağaç ise şuya batmaz”, “Hıdmetden memnūn ise devām eder” gibi.

Bu “ise” lafzınıñ āhirine “de” lafzı geldikde “rābıta-i şartıyye-i hāliyye” olur ve evveline “egerçi” lafzı gelir. Ba‘zan dañi “rābıta-i istiṣnā’iyye” olur bu şüretde evveline “ancağ” lafzı gelir: “Kitābı aldım sa da ancağ kalem bulamadım.” gibi. Biri de “iseydi” lafzıdır. Mişāl: “Ni‘metiñ kadr u şükrünü bilseydi zāyi‘ edip peşimān olmazdı”, “Kış gelince soğaklar çamur olur”, “Bir şākird derse çalışdığça herkesden iltifāt görür” gibi.

[14]

3.4.1.2.6. Rābıta-i temsiliyye

“Olduğı gibi olduğı mişillü olduğı üzere” Mişāl: “Tenbel şākird bir şey öğrenemeyeceğı gibi her dürlü haqārete müsteḥaqq olur”, “Hisset ü buhl mezmūm ahlākdan olduğı mişillü isrāf dañi memdūh degildir”, “Ma‘lūm-ı ‘ālileri olduğı üzere mevsim-i imtiḥān gelmiş ve ĩcāb eden tedābire teşebbüs kılınmışdır”.

3.4.1.2.7. Rābiṭa-i ‘ilāve ve terākki

“Olmasıyla ber-ā-ber olduğdan başka”. Miṣāl: “Bir şākirdiñ isti‘dādı olmasıyla ber-ā-ber derse diğkati daği olur ise aqrānından ‘ālī olduğdan başka her dürlü sa‘ādete müsteħakk olur”.

3.4.1.3. Mektüb

Mektüb ki bir memleketden diğer memlekete yazılıp gönderilen kâğıddır. Yā başkasına bir şey şormak veyā aňlatmak için veyā başkasınıñ yazmış olduğu mektüba karşılık olmak için yazılır.

Yazan pādişāh ise ol kâğıda “ħaṭṭ-ı humāyūn”, “fermān”, “berāt”, “düstūr” ta‘bīr olunur.

Eger yazan şadr-ı a‘zām ise “emr-nāme-i sāmī” denir.

[15] Eger yazan şeyhü’l-islām olub da ħākim ta‘yīnine dā’ir ise “mürāsele” denir.

Eger bir şey şormak veyā bildirmek yāħud cevāb vermek için yazılan kâğıd diğer memlekete gönderilmez de ol memleket içinde bir ādeme irsāl olunursa “tezkire” ta‘bīr olunur...

Mektūbuñ aqsāmı “hüşüş”, “isti‘lām”, “teşekkür”, “tebrîk”, “tevcîh”, “hulüş”, “ta‘ziye”, “aqrabā mektūbları”ndan ‘ibāretdir. Tezkirenîñ aqsāmı “hüşüşu’t-temās”, “da‘vet” tezkirelerinden ‘ibāretdir. Her dürlü mektūbuñ cevābında gelen mektūbuñ neye dā’ir olduğunu kışaca söylemek meşelā “tebrîke dā’ir bir mektūbuñuz geldi” demek lâzımdır ve buña “inhā” ta‘bîr olunur. Andan şöñra inhānîñ iktizāsı her ne ise yā söz bitirilir veyāhüd başka şeyler daħi zamm olunur. Bu inhā her cevābda rükn gibidir.

Mektūb Hakkında Yazılacak Ta‘bîrāt

Sāde ta‘bîr: Şuqqa-i şerîfe nemîka-i behiyye taħrîrāt-ı ‘aliyye vedād-nāme muħabbet-nāme.

Mutavassıt: Taħrîrāt-ı seniyye taħrîrāt-ı ‘aliyye-i vālaları iltifāt-nāme kerem-nāme kerem-nāme-i sāmî veyā ‘ālî veyā vālaları.

[16] A‘lā: Taħrîrāt-ı ‘aliyye-i mün‘imāne emr-nāme-i sāmî-i kerîmāneleri iħsān-nāme-i sāmî-i veliyyü’n-ni‘amîleri fermān-nāme-i mekārîm-i ‘allāme-i raħîmāneleri.

Geldi Denecek Maqāmda Ta‘bîrāt

Sāde: Şuqqa-i behiyyeleri bi’l-vuşul vāşıl-ı dest-i i‘zāz resîde-i cāy-ı vuşul olarak me‘ālî ma‘lūm-ı senāverî oldu.

Mutavassıf: Bir kıṭʿā taḥrīrāt-ı ʿaliyyeleri enmile-zīb-i tekrīm irāḥe-pīrā-yı iʿzāz u iḥtirām resīde-i mevķiʿ-i ibcāl olup ve meʿāl-i vālāsı rehīn-i iʿzān-ı ʿācizī oldu.

Aʿlā: Bir kıṭʿā fermān-nāme-i sāmī-i münʿimāneleri hāme-pīrā-yı taʿzīm ü ibcāl veyā enmile-zīb-i tevķīr ü iḥtirām yāḥud pīrāyiş-i dest-i tekrīm ü taʿzīm olarak meʿāl-i mekārim-i istimālī ḳarīn-i izʿān-ı kemterī oldu yāḥud hāme-ārā-yı tebcīl ü iḥtirām olan bir kıṭʿā fermān-nāme-i sāmī-i āşafāneleri meʿāl-i mekārim-i istimālī ḳarīn-i izʿān-ı kemterī oldu.

3.4.1.3.1. Aḳsām-ı mektūbdan biri ḥuşuş idi

Ḥuşuş bir iş zımnında yazılan mektūba denir. [17] O da iki kışmdır.

Birincisi bir şey ḥaber vermek için yazılır ki ḥükümet dāʿirelerinden yazılan “taḥrīrāt” ve mecālisden gönderilen “mezābıṭ” ve muḥākemededen verilen “iʿlāmāt” vesāʿire “iş mektūbları” bu ḳabīldendir.

İşbu ḥuşuşuñ ārz-ı ḥāldeki taʿrīf-i nefis vesāʿire gibi derci lāzım-ı fıḳarāt-ı maḥşuşası olmayıp yalnız her ne iş için ise aña lāzım olan şeylerin kāffesi yazılmalıdır faḳaṭ fāʿidesi olmayan sözler derciyle laḳırdı ḳarışdırılıp uzadılmamalıdır.

İkincisi “istiʿlām”dır ki bir mādde şorulmaḳ için yazılır bunuñ da fıḳarāt-ı lāzimesi olmayıp ancak beyān olunacaḳ māddeniñ neresi işe yarar ve ḥükme medār olur ise orası şorulmalıdır.

“Huşuŝ” mektübunda h̄ulūŝa dā’ir ta’bīrāt cā’iz olmayıp ʔoğrudan ʔoğruya iş her ne ise anı beyān etmelidir ancak yazılan zātıñ ʔadrine göre h̄iṭābda iṭtizā eden ‘unvānı yazılmalıdır. İsti’lām daḡi böyledir bunlarıñ cevāblarında lāzım gelen inhā daḡi pek muḡtaŝar yazılmayıp işi icmālen añlatmalı ve lüzümuna göre filān tārīḡli diye gelen [18] mektūbuñ tārīḡi vaz’ olunmalıdır...

ʔapucuk-dārına Huşuŝ Mektūbu

Muḡliŝleri burada ʔaldıḡça h̄āne-i ‘ācizī boŝ ʔalarak beyhūde h̄arāb olacaḡından baŝka bir de bekçi maŝrafı verildiginden ŝehriyyesi iṭtizā eden ta’mīrātına ŝarf olunmak üzere güzelce iḡāmet edecek ya’nī ʔaŝradan gelme ber-hāy ādemler olmayıp kendi h̄ānesi gibi tutacak ve aylakça eziiyet etmeyecek ṭālibi zuhūr eder ise kirāya verilmesi ve ancak bir senelikden ziyāde ʔoñturato edilmeyip alınan aylıklar nezd-i vālālarında h̄ıfz olunması iḡṭārıyla ŝuḡka-i muḡıbbime terkīm ʔılındı efendim.

Huşuŝa Cevāb

Devlet-h̄āne-i veliyyü’n-ni‘amīleriniñ ŝerā’iṭ-i ma’lūme ile kirāya verilmiş ḡaḡında fī 15 Teŝrīn-i ŝānī sene 303 tārīḡli emr-nāme-i kerīmāneleriniñ me’āl-i ‘ālīsi ma’lūmum oldu. Çoḡdan beri kirāya ṭālibler zuhūr etmiş ise de ṭaraf-ı devletlerinden emr almadıḡça verilmeyeceḡi cevābı i‘ṭā ʔılınmış ve ḡattā bu bābda ŝüret-i emr ü irādeleri geçen hafta ol ṭarafa ‘azīmet eden Ferīd Efendi vāsıtasıyla su’āl edilmiş [19] idi. ŝimdi efendimiz müsābakatla izḡār-ı rızā buyurmuş olmaḡla iṭtizāsına baḡılıp ŝüret-i ḡāl hemān ŝavb-ı ‘ālīlerine inhā ʔılınacaḡı beyānıyla taḡdīm-i ‘arīzaya ibtidār ʔılındı.

Ḳapucuk-dārına Ḥuşuş

Melfūfen gönderilen mektūblarıñ tiz elden maḥallerine i'tāsıyla filān ḥānda muḳīm şarrāfāndan filān nāmına keşide olunan on bir gün va'deli beş biñ ğuruş sađ aḳçe edāsını nāṭık poliçeniñ va'desi geldikde meblağ-ı mezbūru alıp puşulada isimleri yazılmış olan şeyleri filān efendiye olan taḥrīrātda kendisinden iltimās olmağla birlikde bi'l-iştirā' gelecek posta ile şavb-ı muḥibbāneme isbāline himmetleri mercūdur efendim.

Ḥuşūşa Cevāb

Melfūf mektūblarıñ maḥallerine bi'l-i'tā poliçe bedeline alınacak eşyāniñ irsāli ḥuşuşunu ḥāvī emr-nāme-i mün'imāneleri hāme-pirā-yı i'zāz olmuş ve mezkūr poliçe bedeli lira-yı 'Osmānī yüz ğuruşa olarak aḥz olunup sipāriş buyurulan eşyā daḥi bermūceb-i irāde filān efendi ile birlikde iştirā olunarak postaya teslīmen [20] ve kıymet puşulası daḥi leffen taḳdīm kılınmış olmağla her ḥālde emr ü fermān ḥāzret-i men lehü'l-emriñdir...

İsti'lām

Filān maḥalalde kā'in mutaşarrif olduğumuz 'arşaya bu kerre tālib zūhūr eylediđi bā-telġraf-nāme iş'ār olunmuş ve 'arşa-i mezbūreyi öyle 'ale'l-'acele şatmak efkārında olmadıđımdan bu bābda birdenbire re'y veremeyeceğim cihetiyle evvel emirde keyfiyyetiñ İvāca añlaşılması lāzımeden görünmüş olmađla zūhūr eden tālib kimdir ve kaç ğuruşa kadar almađa niyyeti vardır ve aḳçayı ne şüretle verecekdir uzun uzadı su'āle

hâcet kalmamak için buralarınıñ eṭrâfiyla güzelce taḥkîk ve iş‘ârı menûṭ-ı himmet-i behiyyeleridir efendim.

İsti‘lâma Cevâb

‘Arşâ-i devletleri ḥaḳḳında keşīde kılınan telğraf-nâme-i ‘âciziye cevâben isti‘lâmı ḥâvî resīde-i mevķi‘-i ṭa‘zīm olan emr-nâme-i mün‘imâne[leri] me’âl-i ‘âlîsi ma‘lûm-ı çâkerânem olmuş ve irâde-i seniyye-i veliyyü’n-ni‘amîleri mücebince vâsıta olan zât ile görüşüp keyfiyyet eṭrâfiyla şorulduḳda alacak zâtıñ kim olduḳunu söylemeyip ancak [21] civârında şatılan ‘arşaları emsâl tutarak be-her arşuna yarımşar liradan nişfını pîşîn vereceğini ve öbür nişfını daḫi gelecek Mart gâyesinde vermek üzere konsolid rehn edeceğini ḥaber vermiş olmaḳla irâde-i devletleri ne merkezde müte‘allik olursa iḳtizâsınıñ icrâsına müsâra‘at olunacağını beyânla ‘arîza-i çâkerî taḳdîm kılındı. Ol bâbda emr ü fermân ḥâzret-i men lehü’l-emriñdir.

İsti‘lâm

Bi-minnehü te‘âlâ bu sene-i mübâreke a‘şârınıñ müzâyedesi zemânı daḫi gelmiş ve evvelâ maḥallerinde müzâyede olunup da sonra kararınıñ Mâliyye Ḥazîne-i celîlesi’ne bildirilmesi nizâmı iḳtizâsından bulunmuş olmaḳla her karyeniñ mezâd puşulaları yapılip ve kaşabanıñ Pazar günü dellâl vâsıtasıyla ahâlîye i‘lân olunup ṭâlibi zuḥûr edip etmediği serî‘an yazılmak üzere her kazâyâ başka başka mektûblar gönderilmiş idi. Şimdiye kadar iḳtizâsı icrâ edilmiş olacağından kazâñız karyelerine ayrı ayrı veyâḫud ṭopdan ṭâlib var mıdır ve olduḳu şüretde vereceği bedel nedir veyâḫud kimine ṭâlib zuḥûr edip de [22]

kimine etmemiş midir buralarınıñ güzelce burada dañi dīger müzāyede dañi edileceğinden vaqt geçmeksizin serī'an beyānı vā-beste-i himmetleridir.

İsti'lāma Cevāb

A'sār müzāyedesi haqqında ta'mīmen yazılan emr-nāme-i mutaşarrıfileri me'al-i vālāsı ma'lūm-ı 'ācizānemiz olmuş ve hemān iktizāsı vechile yapılan mezād puşulaları dellāl vāsıtasıyla i'lām olunmuş ise de beyāna hācet olmadığı üzere buranıñ ahālisi çiftçi maķūlesinden olup öyle a'sār der-'uhde eder taķımdan olmamağla kimse tālīb olmayıp ancak mültezimīnden filān efendiniñ baķāya taḥşīli için burada bulunan ādemi toptan każā a'sārına vermiş olduğu bedel puşulası yedinden alınan bir kıt'a sened ile ber-ā-ber leffen taqđīm kılınmış olduğu beyānıyla mażbaḫa-i 'ācizānemiz terķim ü taqđīm kılındı. Ol bābda emr ü fermān ḫāzret-i men lehü'l-emriñdir.

Ḥuşūs Mektūbu

Şamsun Sancağı'nıñ üç yüz üç senesi muḫasebe defteriniñ Māliyye Ḥazīne-i celīlesi'ne taqđīminde a'sār defterleriniñ ber-ā-ber bulunması lāzım [23] olup mezkūr defterler için her każāya nümüne verileli ḫaylī zemān olmasıyla ber-ā-ber ba'zı każālardan maḫlūb vechile gelmiş ise de ba'zılarından ḫālā gelmediginden bütün sancağa müte'allik bir emr-i mühimmiñ böyle geri ḫalmasını ĩcāb edeceği cihetiyle bu bābda dāmen-der-miyān-ı ihtimām ederek każāñız defterleriniñ bir an evvel yapılıp gönderilmesine iķdām u ğayret eylemeñiz siyāķında şukķa terķim kılındı.

Ḥuṣūsa ‘Cevāb

A‘şār defterleriniñ gönderilen numūne vechile sūr‘at-i tesviye ve irsāline dā’ir şeref-vārid olan emr-nāme-i mutaşarrıf-ı ekremāları resīde-i mevķi‘-i ta‘zīm olmuş ve mücebince kazā kātibinden başka elinden yazı gelenler bir yere cem‘ olunarak çarçabuk yapılan defterler bu kerre taqđīm-i pīş-gāh-ı ‘ālileri kılınmış ve elden geldiği kadar maṭlūb-ı ‘ālīye muvāfiķ olmasına ğayret edilmiş olmağla ol bābda emr ü fermān ḥazret-i men lehü’l-emriñdir.

İsti‘lām

Mültezimīnden menāşirli filān efendi zımmetinde ma‘lūm-ı ‘ālileri olan ḥuṣūşdan tolayı alacağım olan şu kadar ğuruşuñ [24] edāsına bir sene va‘de istemiş ve karşılık olarak zīr-i idāre-i seniyyelerinde kā’in mutaşarrıf olduğu filān nām çiftliğini rehn verecek olmuş ise de mezkūr çiftliğiñ aḥvāli bendelerince mechūl olup evvelā cānib-i ‘ālī-i kerīmānelerinden taḥķīķi ĩcāb eylemiş olmağla mezkūr çiftlik efendi-i mūmā-ileyhiñ ‘uhdesinde midir olduğu ḥālde ne maḥūle arāzīdendir ve kıymeti ne kaçardır ve ḥīn-i ḥācetde şatılacak olduğda müşterī bulunabilir mi buralarınıñ lāzım gelenlerden eṭrāfiyla bi’t-taḥķīķ luṭfen ve ‘āṭıfeten iş‘arına himmet-i seniyyelerini istid‘ā-i vesīle-i te’kīd-i muḥāleset olmuşdur. Ol bābda ve her ḥālde emr ü irāde ḥazret-i men lehü’l-emriñdir.

İsti'lâma Cevâb

Mültezimînden filân efendiniñ burada mutaşarrıf olduğu filân çiftligiñ taḥkîk-i aḥvâline dâ'ir şeref-vârid olan bir kıt'a kerem-nâme-i vâlaları me'âli ma'lûm-ı ḥâlişânem olmuş ve keyfiyyet bilenlerden lede's-su'âl mezkûr çiftlik mülk olarak efendi-i mûmâ-ileyhiñ 'uhdesinden ve kıymeti daḥi ol miqdâr ğuruşdan ziyâde ise buralarda pek o kadara aşḥâb-ı [25] kudret ve zengîn âdemler olmadığı cihetiyle ḥîn-i furûḥtende müşteriñ zuhûr edip etmeyecegi kaṭ'iyyen ma'lûm olamayacağı cevâbı alınmış olduğu beyânıyla terkîm-i cevâb-nâme-i muḥlişîye ibtidâr kılındı. Ol bâbda ve her ḥâlde emr ü fermân ḥâzret-i men lehü'l-emriñdir.

Devletlü vâlî paşa ḥâzretleriniñ devre çıkacakları ve eñ önce bizim sancağı teşrîf buyuracakları istiḥbâr olunmağdan nâşî esbâb-ı istirâḥatlarını tedârik farîza-i zimmet-i 'ubûdiyyet olup şimdiden iḳamet buyuracakları maḥalliñ ḥâzırlanması ve resm-i istiḳbâliñ icrâsı zımınında evvelâ ma'lûmât lâzım gelmegin kaḅı gün hareket ve ne ṭarîk ile 'azîmet buyuracaklar ve ma'iyyet-i devletlerinde kimler bulunacak olduğununıñ luṭfen taḥkîkiyle serî'an iş'ârı mütemennâ-yı ḥâlişânem olmağla ol bâbda luṭf u kerem efendimiziñdir...

Cevâb

Devletlü velî-ni'me vâlî paşa ḥâzretleriniñ keyfiyyet-i hareket ü 'azîmetleriniñ isti'lâmını ḥâvî kemâl-i terkîm ile aldığım taḥrîrât-ı seniyyeleri mücebince gerek ḥükümet me'mûrlarından ve gerek dâ'ire-i devletleri ḥalkından olunan taḥkîkâta göre işbu [26] ayıñ beşinci günü hareket ve yalnız meclis idâre baş kâtibi ile mühr-dârları

efendilerle ber-ā-ber posta yolundan ‘azīmet buyuracak ve günde altışar sâ‘at gidecekleri cihetiyle merkez-i me’mūriyyet-i ‘aliyyelerine üç günde varacakları aňlaşılması olmağla beyān-ı hāle mübāderet kılındı. Ol bābda emr ü irāde efendimiñdir.

3.4.1.3.2. Teşekkür

Bir kimse kendi veyā müte‘allikātı hakkında vuķū‘ bulan bir ni‘meti memnūniyyetle beyān eden taħrīrātdır.

Teşekküre maħşūş olan rüknler beşdir:

1. Muķaddime-i teşekkür ya‘nī muħātabı ta‘zīme muķārin vāşıl-ı ma‘laba münāsib bir fıkradır.
2. Sebeb-i teşekkür ya‘nī memnūn olunan ni‘meti beyān.
3. Teşekkür ya‘nī izhār-ı memnūniyyet ve senā ve ni‘meti hūsn-i tavşīf.
4. Du‘adır.
5. Recā-yı muħabbetdir.

Misāl

Bende-i kemīnelerinde aşlen ķudret ve liyāķat yoğiken maħzā eser-i hayr du‘ā [27] ve semere-i teveccühāt-ı seniyye-i kerem-fermāları olarak bu seneki imtiħān-ı ‘umūmīde taħşīl olunan fūnūna verebildiğim cevāblar ķarīn-i ķabūl olmağla bā-şehādet-nāme iħrāc ve bu cihetle beyne’l-akrān mażhar-ı ibtihāc buyurulmuş olduğumdan tölayı bu ni‘met-i

celîleniñ taraf-ı vālā-yı veliyyü'l-himemâlarına ifâ-yı lâzıme-i şükr ü maḥmidetî ile 'ömr ü iḳbâl-i mün'imâları eفزün u himmet bergüzide-i pederâneleri ḳullarına her yerde reh-nümün olmak du'âsını bi-ḥulūşu'l-bâl zıkr u tertîl ve recâ-yı beḳâ-yı teveccühât-ı sâmiyeleri ile 'arîza-i çâkerânem tekmîl ḳılındı. Ol bâbda emr ü fermân ḫâzret-i men lehü'l-emriñdir...

DİGER TEŞEKKÜR

Bâb-ı merâḫim-me'âb-ı mün'imânelerine der-kâr olan 'ubūdiyyet-i ḳadîmem mülâbesesiyle [farḳ-ı] 'ubeydânemde lem'a-nisâr olan neyyir-i teveccühât-ı kerem-gâyât-ı veliyyü'n-ni'amîleriniñ ifâ-yı zerre-i teşekkürden 'âciz iken bu kerre iḫsân 'ale'l-iḫsân olarak rütbe-i 'âliyye-i kemterânemiñ sâniye mütemâyizliğine terfî'yle ber-â-ber filân sancaḳ mutaşarrıflığına taḫvîl-i me'mûriyyet-i 'ubeydânem emrinde ibzâl buyurulan luḫf u 'âḫifet cenâb-ı nezâret-penâhîlerine ne yolda ve ne şüretle teşekkür edeceğimi şaşırıp ḳalmış [28] ve hemân mefrûz-ı zimmet-i çâkerânem olan du'â-yı devâm-ı 'ömr ü iḳbâl-i raḫîmânelerine bir ḳat daha muvâzebetle ber-â-ber eşedd ihtiyâc ile muḫtâc olduğum meḫâsin-i teveccühât-ı 'amîmetü'l-füyûzât-ı âşafâneleriniñ devâm u beḳâsı istirḫâmına ictisâr eylemiş olduğumuñ 'ârz u beyânıyla 'arîza-i kemterâneme ibtidâr ḳılındı. Ol bâbda ve her ḫâlde emr ü fermân ḫâzret-i veliyyü'l-emriñdir.

Fî 3 Kânûn-ı evvel sene 303

Teşekküre Cevāb

Sāye-i kerem-vāye-i ḥazret-i veliyyü'n-ni'âmîlerinde nâ'il olduğum ve biñde bir nisbetinde teşekkürünü edādan 'āciz bulunduğum ni'me-i celîle-i cümlesinden olmak üzere bu kerre maḥzā muttaşif oldukları şefkat-i seniyye-i bende-perverî ve muḥabbet-i cümle-i merḥamet-güsterîniñ semere-i ḥayāt-baḥşāsı olarak bu kerre ma'āş-ı dā'iyānem iki biñ ğuruşa iblāğ buyurulmuş ve bu 'ināyet-i celîle kemāl-i faqr u zarūretle muḫtaribü'l-bāl olan bu perîşān ḥālî deryā-yı sürūra müstağrak eylemiş olmağla hemān füzūn-ı 'ömr ü iḳbāl-i mün'imāneleri du'āsı vird-i zebān tekrār ile ifā-yı zerre-i şükrāne ibtidār ve her ḥâlde ihtiyācım der-kār olan meḥāsin-i teveccühāt-ı seniyyeleriniñ bundan böyle daḥi ḥaḳḳ-ı nā-müsteḥaḳḳ-ı [29] 'ubeydānemde ifāsı niyāzına ictisār kılındığı ma'lūm-ı 'ināyet-i melzūm-ı cenāb-ı mün'imāları buyurulduḳda ol bābda emr ü irāde efendimiñdir.

Fī 11 Kānūn-ı evvel sene 303

Teşekkür

Tā ḥāl-i şabāvetimden beri taḫt-ı terbiyye-i peder-i 'ālî-güherlerinde taḫşîl-i fūnūn-ı ma'ārîf etmiş ve bunuñ semere-i nāfi'ası olarak filān ḳazā müdürliğine ta'yîn buyurulmuş idim. Müddet-i muḳannene zarfında edā-yı ḥüsn-i ḥidmet birle 'ācizāne merci'miziñ taḫşînine iktisāb-ı liyāḳat edildiginden Nizāmî Dā'iresi'nde mükāfāt olmak üzere bu kerre 'uhde-i 'ubeydāneme bir kıḫ'a Mecidî nişān-ı zî-şānı iḫsān buyurularak emşālim mişillü ḳulları daḥi maḥzūz u mesrūr ḳılınmış olmağla işbu ni'met-i bā'is-i meymenetiñ ḫaraf-ı vālā-yı raḫīmānelerine ifā-yı teşekkürü zımnında müdāvimi olduğum

du‘ā-yı tezāyüd-i ‘ömr ü ‘āfiyet-i devletleri tekrār ve zıkr-i cemīl-i pederāneleri yād u tezkār ile ber-ā-ber ḥaḳḳ-ı maḥdūmānemde ber-ḳarār bildiğim teveccühāt-ı cihān-derecāt-ı fu‘ādiyyeleriniñ istimrār-ı istirḥāmıyla ḥatm-i güftār eylerim. Ol bābda ve her ḥālde emr ü irāde efendimiñdir.

Hediye Teşekkürü

Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ıñ zāt-ı ‘ālīlerine bir luṭf-ı maḥşūşası olan ḥaşlet-i civān-merdī iḳtizāsınca bu kerre ṭaraf-ı dā‘iyāneme irsāl buyurulmuş [30] olan hediye-i behiyyeleri dūş olduğum devrī-i şūrīden ṭolayı ferāmūş olunmadığı mübeşşir olunmağla senā-ḥ‘ānlarını müstağraḳ-ı deryā-yı ḥubūr eylediginden kemāliyle edādan ‘āciz olduğum teşekkür ü maḥmideti dilim döndüğü kadar ifādan borçlu olduğum da‘avāt-ı ḥayriyyelerine yeñi başdan muvāzabetle her zemān muḥtāc olduğum teveccühāt-ı seniyye-i kerīmāneleriniñ ḥaḳḳ-ı dā‘iyānemde istimrārı niyāzına müsāra‘at kılındığı ma‘lūm-ı ‘ālīleri buyurulduḳda ol bābda emr ü i[rā]de efendimiñdir.

Teşekkür

Pādişāh-ı ‘ālem-penāh efendimiziñ neşr-i ma‘ārif ḥuşūşunda bütün ebnā-yı vaṭana ibrāz buyurduḳları āsar-ı himmet-i tāc-dārīleri cümlesinden biri bulunan Mekteb-i Mülkiyye’den müddet-i muḳannene zarfında taḥşīli meşrūṭ olan ‘ulūm u fūnūn-ı mütenevvi‘ayı bi’l-iḳtibās bā-şehādet-nāme ḥurūc edenler birer me’mūriyyet-i münāsebe ile be-kām buyurulduḳu gibi bu kerre ‘ācizleri daḫi mücerrid-i ḥaḳḳ-ı ‘ubeydānemde ibzāl buyurulan ‘ināyet-i mün‘imāne ve ‘āṭifet-i kerīmāneleri semere-i bāhiresi olarak min-ḡayri ḥaddin ve liyāḳatin Çehār-şenbe Ḳā’im-maḳāmlığı’na ta‘yīn ü i‘zām kılınmış ve

fî 15 Kânûn-ı evvel sene 303 târîhiyle maḥall-i me'mûriyyet-i kemterâneme muvâşalet ve vazîfe-i nazîfe-i çâkerâneme [31] mübâşeret edilmiş olduğuna ve maḥall-i mezkûr ahâlîsi muḥî' ü kâr-âgâh buldukları cihetiyle kulları bu yüzden daḥi maẓhâr-ı iltifât olduğuma binâ'en bu ni'me-i celîleniñ teşekkürünü îfâ zımnında tezâyüd-i 'ömr ü iḳbâl-i 'âliyyeleri tekrâr tekrâr yâd u tezkâr ve her ḥâlde muhtâcî olduğum 'avâtîf-ı 'aliyye ve teveccühât-ı seniyyeleriniñ ba'de-mâ daḥi istimrârı niyâzına ictisâr eyledigim mahaḥḥ-i 'ilm-i 'âlem-ârâ-yı raḥîmâneleri buyurulduḡda ol bâbda ve her ḥâlde ḥâzret-i men lehü'l-emriñdir.

Diger Teşekkür

Mücerrid-i te'sîr-i du'â-yı pederâneleriyle bu kerre 'uhde-i 'âcizâneme rütbe tevcîhiyle ma'âş-ı kemterânem beş yüz ġuruşa iblâġ olunmasına ve şîme-i kerîme-i şefḡat ve himmet-i ḥayr-âyet-i veliyyü'n-ni'amîleri iḡtizâsınca bu ni'met-i celîle-i müstelzim-i maḥzûziyyet-i raḥîmâneleri olacaġı der-kâr bulunmuş olmaġla 'uhde-i 'ubûdiyyete lâzım olacaġı üzere kemâliyle edâdan 'âciz olacaġım şükr ü maḥmideti dilim döndüġü kadar îfâdan şoñra mu'tâdım olan da'avât-ı mefrûza-i veliyyü'n-ni'amîlerin tekrâr u izdiyâd teveccühât-ı mekârim-ġâyât-ı vâlidâneleri recâsına ictisâr eyledim. Ol bâbda ve her ḥâlde emr ü irâde efendimiñdir.

Diger Teşekkür

Sûr-ı hümâyûn-ı meyâmin-i maḡrûn-ı cenâb-ı mülûkâne ḥidmetinde bulunan [32] bendegâniñ her birine dürlü dürlü müḡâfât iḡsân buyurulacaġı mişillü sâye-i 'inâyet-vâye-i ḥâzret-i nazâr-penâhîlerinde maḡdûmum filân kullarına da dördüncü rütbeden bir ḡıḡ'a Mecîdî nişân-ı zî-şânı iḡsân buyurulmuş ve bu 'inâyet-i celîle maḡzâ luḡf u

merhamet-i āşafāneleri eşer-i bergüzīdesi olarak kıllarını dağı ayrıca deryā-yı sürür u iftiḥāra müstağrak eylemiş olmağla bütün ‘ömr-i ‘acizānemi senā-yı cemīl-i düstūrīlerine ḥaşr etsem ve her ne yapsam ve desem ḥaqq-ı teşekkür ü maḥmidetini yerine getiremeyeceğimden bu bābda ‘aczim beyān ve hemān farīza-i zimmetimiz olan devlet ü iclāl-i āşafāneleri günden güne mütezāyid ü efzūn ve sāye-i merḥamet ü iḥsānları bütün bendegān üzerine ebed-nümün olmak e‘diye-i vācibesiyile tezyīn-i lisān eyledigim meḥaṭṭ-ı ‘ilm-i ‘ālem-ārā-yı ḥidīvāları buyurulduğda ba‘d-ez-īn dağı mīr-i mūmā-ileyh bendeleri sāye-i iḥyā-kerde-i veliyyü’n-ni‘amīleri zümre-i mütemāyizesine idḥāl buyurulmağ bābında ve her ḥālde emr ü irāde efendimiñdir.

Fī 21 Kānūn-ı evvel sene 303

Maḥdūmuñ Ḥ‘ācesine Teşekkür[ü]

Eşer-i terbiyye ve himmet-i üstādāneleriyle maḥdūmum filān çākerleri erkān-ı ḥarb şıfına ayrılmış olduğı mūmā-ileyh tarafından teşekküren iş‘ār olunmuş [33] ve bu luṭf-ı celīl mūmā-ileyhiñ sa‘y u gayretiyle kazanmış olduğı ḥüsn-i teveccüh ve ḥayr du‘ā-yı veliyyü’l-himemāları semere-i maḥşūşası idüğü bedīhī bulunmuş olmağla ne derece sevindigim ve naşıl müfteḥir olduğum şavb-ı vālā-yı fazīlet-intimālarına ifāsına medyūn kaldıgım emr-i teşekkürde der-kār olan ‘aczim gibi kıbil-i taḥmīn olmamağla ol mebaḥişde çāresiz ihtiyār-ı sükūt ile da‘avāt-ı ‘izz ü ‘āfiyetlerini īşāl-i kıbūlgāh-ı Rabbü’l-enām ve ba‘de-mā dağı mūmā-ileyh bendeleri ḥaqqında şākirdāna bir düziye olan luṭf u ‘ināyetlerinde başkaca himmet-i maḥşūşalarını istirḥām ederim. Ol bābda luṭf u kerem efendim ḥāzretleriniñdir.

3.4.1.3.3. Tebrîk

Aksâm-ı mektûbdan biri dağı “tebrîk” idi. “Tebrîk” bir şey’in hakkında “mübârek olsun” du‘âsını mutazammın olarak yazılan tağrîrâtdır.

Tebrîk ekseriyâ üç nev‘ şey’ için yazılır:

1. “Rütbe ve manşıb” için.
2. “Çudüm” için ya‘nî haccdan gelmek ve çocuk doğmak için.
3. Zemân tebrîki. Bunlarıñ her biriniñ kendilerine esâs olacak fıkraları ayrıdır.

3.4.1.3.3.1. [Rütbe ve manşıb tebrîki]¹³⁸

Rütbe ve manşıb tebrîki ekseriyâ altı fıkrâ üzerine te’sîs olunur:

1. “Muğaddime-i tebrîk” ya‘nî aşl mağlaba münâsib bir fıkradır. [34]
2. “Tağmîd” ya‘nî tebrîk olunacak şeyden ÷olayı cenâb-ı Hađđ’a şükr etmek.
3. Beyân-ı ehliyyet ya‘nî mürsel-i ileyhi tebrîk olunacak şey’e lâ’iğ göstermek işbu fıkrâ ba‘zı muğaddime arasında sebep şüretinde ĩrâd olunur ki bu dağı ol zâtıñ ‘ağıllı ve dirâyetli olması ve ulü’l-emriñ aña luğf-ı mağşüşu sebeblerinden ‘ibâretdir.
4. İzhâr-ı meserret ya‘nî verilen rütbe ve manşıbdan ÷olayı sevindigini ve meserretiñ sebebini beyân etmek.
5. Ta‘zîm ile du‘â.
6. Recâ-yı muğabbet.

¹³⁸ Bu başlık tarafımızca eklenmiştir.

Fā'ide

İşbu “recā-yı muḥabbet” fıkrası her nev^c mektūbda lāzım olup mektūb bu fıkrā ile tekmīl olursa da yazan ve gönderen zātıñ rütbe ve ḳadrine göre ta‘bīrāt değişir. Meselā, aḳrāndan olursa muḥabbet ve muḥabbet ma‘nāsına olan vedād ve muvālāt u muḥādenet gibi sözlerle “teveccühāt-ı seniyye veyā behiyye veyā kerīmāneleri beḳāsını temennī ederim ol bābda veyā beḳası bābında irāde efendimiñdir” denilir.

Ve eger gönderen küçük olursa muḥabbet yerine “luṭf u ‘āṭıfet-i muḥāsin-i [35] teveccühāt-ı ‘aliyyelerini istid‘ā ederim” gibi ta‘bīr yazılır.

Eger büyük olursa “ḥayr du‘ā-i ḥubb u muvālāt ve teveccühāt-ı ḳalbiyye veyā fu‘ādiyyelerini niyāz ederim” gibi fıkralar yazılır. Bu fıkralarıñ belli yerleri olmayıp yaḳıdığına göre yukarı ve aşığı yazılabildiği gibi teklīfsiz aḥbāba ve aḳrabāya yazılan tebrīklerde fıḳarāt-ı mezkūreden şoñra fazla olarak diğer istenilen şeyler daḥi yazılabilir.

Miṣāl Şadāret Tebrīki

Bāb-ı devlet-me‘āb-ı āşafānelerine ḳıdem-i intisābla müfteḥir olan bendegān-ı şadāḳat-niṣāndan bulunduğum cihetiyle rūz u leyāl şeref ü iḳbāl ve sa‘ādet-i ḥāl-i veliyyü’n-ni‘amīleriniñ tezāyüd ü tevāfürünü temennī etmekde iken cenāb-ı vāhibü’l-āmāl ḥazretlerine yüz biñ kerre şükrler olsun. Kemāl-i ehliyyet ü liyāḳat ve mülk ü millet ḥaḳḳındaki niyyet-i ḥayr-āyet-i āşafānelerini ṣehin-şāh ḳadar āgāh ve ṣehr-yār-ı kerāmet-i dest-gāh efendimiz ḥazretleriniñ nezd-i ‘ālī-i tāc-dārīlerinde daḥi müsellem

idügüne mebnî bu kerre mesned-i mu‘allâ-yı Şadaret-i ‘Uzmâ zât-ı me‘âlî-simât-ı âşafâneleriyle kesb-i şeref u a‘lâ etmiş olduğu haber-i meserret-eseri cümle bendegân ve belki bütün dünyâya ve ‘ale’l-huşûş bu ‘abd-i kemîne-i bî-riyâya nihâyetsiz [36] fahr u mübâhât ve ta‘rîf olunmaz şād-mānî vü meserrâtı müstelzim olduğu cihetle hemân farîza-i zimmet-i memlûkiyyetim olduğu üzere haddim olmayarak tebrîk-i cāh-ı mu‘allâ-yı şadâret-ma‘razında ezdiyād-ı ‘ömr ü iqbâl ve muvaffakiyyet-i celîle-i düstürâneleri du‘âsını tekrâr ve her hâlde muhtâc olduğum luğf u merhamet ve teveccühât-ı mekârim-gâyet-i şadâret-penâhîleri istid‘âsına ictisâr eyledigim muhâţ-i ‘ilm-i ‘âlem-ârâ-yı âşafâneleri buyurulduğda ol bâbda ve her hâlde emr ü irâde efendimiñdir.

Akrândan Rütbe Tebrîki

Cümle nezdinde müselleme ve pîrâye-i hilkat-i zekiyyeleri bulunan ehliyyet ü istihkāk-ı kerîmâneleri icâbınca ‘avâtîf-ı ‘aliyye-i husrevânedan bu def‘a ‘uhde-i istihâl-i ‘âlîlerine rütbe-i reff‘-i mîr-i mîrânı tevcîh u ihsân buyurulmuş ve işbu müjde hasbe’l-huşûşîye fahr ü şād-mānî-i çâkerânemi istilzâm eylemiş olmağla haqq-ı ehaqq-ı ‘âlîlerinde müteyemmin ü mes‘ûd ve muğaddime-i feyz u iqbâl nâ-ma‘dûd olmak da‘avâtınıñ edâ vü beğası teveccühât-ı kerîmâneleriniñ niyâz ve istid‘âsıyla taqâdim-i ‘arîza-i ihlâşa ibtidâr kılındı. Ol bâbda irâde efendimiñdir.

Dîger Tebrîk

Zât-ı ‘âlî-i kerîmâneleriyle şimdiye kadar ‘ağd edilmiş olan ve beyne-nâda [37] huşûle gelen meveddet toğrusu uhuvvat derecesine bâliğ olmuş olduğundan dâ‘imâ şeref ü iqbâl ve teraqqî-i hâl-i dâderâneleriniñ tezâyüd ü tevâfürünü ârzü etmekde iken lehü’l-

ḥamdü ve'l-minnetü mücerrid-i ehliyyet ve dirāyet-i zekiyye ve sa'y u ḡayret-i fiṭriyyeleri semeresi olarak bu kerre 'uhde-i 'aliyyelerine Trabzon vilāyet-i celīlesi Ma'arif Müdürlüğü'yle ber-ā-ber bir kıṭ'a devriyye-i ru's-ı hümāyūnu tevcīh ü iḥsān buyurulduğu ḥaber-i meserret-eşeri resīde-i sem'î-i memnūniyyet-i 'ācizānem olduḡda 'ubūdiyyet-i 'ubeydānem lāzimesince ne derece kesb-i sūrūr eyledigimi ta'rīf ḡābil olmayıp hemān farīza-i zimmet-i çākerānem hemān du'ā-yı devām-ı 'ömr-i vālāları ve tezāyüd-i iḡbāl-i kerīmāneleri ref'î-i bārgāh-ı cenāb-ı kird-gār ḡılınmaḡla her an iḡtiyācım der-kār olan muḡāsin-i teveccühāt-ı cihān-derecāt-ı mün'imāneleriniñ ke-mā fi's-şābıḡ istimrārı recāsına ictisār eyledigimiñ ārz u beyānıyla taḡdīm-i varaḡ-pāre-i kemterīye ibtidār ḡılındı. Ol bābda irāde efendimiñdir.

3.4.1.3.3.2. Tebrīk-i ḡudūm

ḡudūma dā'ir "tebrīk" yā dünyāya gelen bir çocuk veyā taşradan yolcu için yazılıp beş fıḡrayı şāmil olur:

1. Muḡaddime-i tebrīk. [38]
2. Taḡmīd.
3. İzhār-ı meserret.
4. Ta'zīm ile du'ā.
5. Recā-yı muḡabbet.

Vilâdet Tebrîki

Handân-ı ‘âlîleri erkânınıñ tezâyüdü revnağ-ı rüy-yi cihân olmağdan nâşî bi-hamdihî te‘âlâ bir mağdūmları dünyâyâ gelmiş olduğu resîde-i sem‘-i memnūniyyet-i ‘acizānem olduğda ḥasbe’l-ḥalâş ne derece sevindigimi ta‘rîf mümkin olmayıp hemân zât-ı vâlâ-yı mün‘imâneleriniñ daha bunuñ gibi nice elṭâf-ı şamedāniyyeye maḥzar ve mağdūm-ı necâbet-i mevsūmlarınıñ bi-luṭfihî te‘âlâ ḥayrū’l-ḥalef ve mu‘ammer olmaları da‘avâtınıñ edâ vü tekrârıyla taḥdīm-i ma‘rūzâtta der-kâr olan ḫuşūr-ı çâkerânemiñ îfâ-yı vecîbe-i tebrîk ü tehniyet vesîlesiyle ‘afvını ve ba‘d-ez-în daḥi mehâsin-i teveccühât-ı mün‘imâneleriniñ beḳâsını istid‘â ederim. Ol bâbda luṭf u iḥsân efendimiñdir.

Tebrîk-i Ḥacc

Dünyâda eñ büyük ser-mâye ‘ömr ü ‘âfiyet olup kişi her istedigine bu ser-mâye ile nâ‘il olabileceği cümleleriñ ma‘lūmu olmağla bi-‘ināyet Allāh [39] te‘âlâ birâder-i mükerremleri fazîletlü efendi ḫâzretleriniñ bu sene-i mübârekde îfâ-yı farîza-i ḥacc-ı şerîf birle âminen ve sâlimen Muḥarremü’l-ḥarâmıñ on beşinci günü Der-sa‘âdet’e vuşūlleri peyâm-ı meserret-i encâmını tıyduğumuzda ḫudâ-yı ‘alîm ü dānâ der-bende-ḫâneleri eczâsınıñ kâffesinde ḫuşūle gelen şādî vü meserret-i lisân ile ta‘bîr olunur maḳūleden olup hemân efendi-i mūmâ-ileyhiñ işbu sa’y-ı cemîlleri meşkūr ve cümlemiz ḫaḳḳında îfâsı müyesser ü maḳdūr olmağ du‘âsını devâm ‘izz ü iḳbâl-i sāmîleri münâcâtına ‘ilâveten îşâl-i bârgâh-ı Rabb-i mecîd ve bu vechle îfâ-yı merâsim-i tebrîk ü tes‘îd eyledigim ma‘lūm-ı vâlâları buyurulduğda ba‘d-ez-în daḥi şavb-ı muḫlişānem âsâr-ı teveccühât-ı kerîmâneleriyle şādân u ḫândân-ı ‘âlîleri a‘zâsınıñ cümlesine olan iḫtirâm u iḫlâsınıñ luṭfen teblîğine himmet-i ‘aliyyeleri şâyân buyurulmağ bâbında ve her ḫâlde emr ü irâde efendim ḫâzretleriniñdir.

3.4.1.3.3.3. Tebrîk-i Ramazân

Bu daği bayrâm ve sene ibtidâsı ve sâ'ir mübârek günlere dâ'ir du'âdır ki fıkarâtı dördür:

1. Muğaddime-i tebrîk. [40]
2. Taħmîd.
3. Ta'zîm ile du'â.
4. Recâ-yı muğabbet.

Ramazân-ı Şerîf Tebrîki

Öteden beri ıaraf-ı veliyyü'n-ni'amîlerine olan ħulûş u 'ubüdiyyetimle iftiħâr eder ve ħağğ-ı 'âcizânemde ħüsn-i naẓar-ı kerîmânelerini iktizâ edecek sebepleri arar bendeleri olduğum cihetle ħulluđa lâzım gelen 'âdeti icrâ ve aralığda elťâf-ı seniyyelerini istid'â borcumu edâ etmek için vesîle teħarrî etmekde iken elťâf-ı şamedâniyyesine şükrler olsun. Ĥağğ sübhnehü ve te'âlâ ħâzretleriniñ 'avn ü 'inâyetle teşerrüf olunan ve bütün dünyâya sâye-i feyz ü bereket ve sebep-i 'afv u mağfiret olan Ramazân-ı şerîfiñ ħağğ-ı 'âlî-i mün'imânelerinde mübârek ü sa'îd ve bâ'is-i feyz ve iğbâl-i cāvîd olması du'â-yı mağşüşunuñ da'avât-ı mefrûza-i veliyyü'n-ni'amîlerine terdîfen ifâsıyla farîza-i tehniyeti edâ [ve bu vesîle ile dađi]¹³⁹ teveccühât-ı 'aliyyelerini istibķâya müşâberet kılandı. Ol bâbda ve her ħâlde luťf u 'inâyet ħâzret-i veliyyü'l-emriñdir.

Tebrîkiñ cevâbı teşekkür ve teşekkürün cevâbı tebrîkdir.

¹³⁹Metnin bu kısmında bulunan "ve işbu sırada" ibaresinin üzeri çizilmiş ve bu ifade metne eklenmiştir.

[41]

Şadâret Tebrîkine Cevâb

‘Avâtıf-ı ‘aliyye-i husrevânedan bu kerre sened-i celîl-i şadârete vuķû‘ bulan me’mûriyyet-i ‘âcizânemden tolayı ĩfâ-yı merâsim-i tebrîke dâ’ir bir kıţ‘â taħrîrât-ı behiyyeleri bi’l-vuşul bu şüretle zuhûra gelen mu‘âmele-i huķûķ-şinâsı ve mükremetleri müceb-i maħzûziyyet-i şenâverî olmağın esniye-i cümleleri yâd u tezkâr ve beķâ-yı teveccühât-ı fu‘âdiyyeleri ârzûsuyla nemîķa-i muħibbî terķîmine ibtidâr kılındı.

Rütbe Tebrîkine Cevâb

Aşlen liyâķat-i ‘âcizânem olmadığı ĥâlde maħzâ ‘inâyet-i celîle-i cenâb-ı şehr-i yârîden olarak bu def‘a ‘uhde-i ‘âcizâneme iħsân buyurulmuş olan rütbe-i ũlâ şımf-ı evveliniñ merâsim-i tebrîk ü tehniyeti zımnında râhe-zîb-i vurūd olan bir kıţ‘a kerem-nâmeleri me’âl-i müsâdefet-i iştimali midir ki ârâ-yı ĥâlişânem oldu. Bu şüretle resm-i tebrîk-i rütbe-i ‘âcizânemiñ ĩfâsına sezâvâr buyurulan himem-i kerîmâneleri memnûniyyet-i şenâvârânemi müstelzim olarak tezâyüd-i ‘ömr ü ‘âfiyetleri du‘âsı yâd u tezkâr kılınmış olmağla ĩfâ-yı farîza-i şükrân ile ber-â-ber me’lûf olduğum teveccühât-ı ‘aliyyeleriniñ beķâsını recâ ve iltimâs ederim.

Me’mûriyyet Teşekkürüne Cevâb

Mücerred-i muttaşif oldukları liyâķat ü istiħķâķ-ı kerîmâneleri şemeresi [42] olarak bu sene-i mübârekece icrâ buyurulan imtiħân-ı ‘umûmiyyede ĩrâd olunan es’ileye

maṭlūb vechle iṭṭā-yı cevāb birle ‘aliyyü’l-‘alā derecede şehādet-nāme ye nā’iliyyetleri ḥaber-i meserret-eşerini şāmil envā’-ı nūvāzişi müştēmil vāşıl-ı dest-i çākerānem olan taḥrīrāt-ı ‘aliyyeleri me’āl-i ma’lūmum oldu. Şu ḥuşūşdan ṭolayı cenāb-ı Ḥaḫḫ’a ‘ıyān ve müstağnī-i ‘arz u beyān olan şādī vü meserret ḥaḫḫında idāre-i kelām etmek ḥaylīce tesvīd-i evrāka bādī olacağı bedihī ve bunuñ müṭāla‘ası ise taşdı‘i dā‘ī olacağı ṭabī‘ī olmağla bu mebhāşdan şarf-ı nazarla daha bunuñ gibi nice nice müstelzimü’s-sürūr olacağı merātibe muvāşalatla mesrūr ve dā’imā kemāl-i şihḫat u ‘āfiyetle ma‘mūr olmaları du‘āsı ref‘-i bārgāh-ı cenāb-ı müte‘āl kılnarak lāzime-i tebrīki ifā ve ḥaḫḫ-ı ‘ācizānemde ber-ḫarār bildigim teveccühāt-ı kerem-ğāyat-ı vālālarını istibkāya ictirā eyledim. Ol bābda emr ü irāde efendimiñdir.

Me’mūriyyet Tebrīkine Cevāb

Bu kerre ḥaḫḫ-ı ‘ācizānemde mebzūl ṭutulmuş teveccühāt-ı kerīmāneleri semere-i bāhiresi olarak min-ğayr-i liyāḫatin ‘uhde-i ‘ubeydāneme [43] tevcīh ü iḫsān buyurulan Ṭrabzon vilāyet-i celīlesi Ma‘ārif Müdīriyyeti’niñ tebrīk ü tehniyeti vesīlesiyle irsāline ‘ināyet buyurulan fī 22 Kānūn-ı şānī sene 303 tārīḫiyle resīde-i dest-i tebcīl ü i‘zāz olan bir kıṭ‘a meveddet-nāme-i vefā-ı ‘allāmeleri müṭāla‘asından müstebān bunca iltifāt-ı bī-nihāye ve luṭf u nūvāziş-i fevka’l-ğāyeleri ṭoğrusu müceb-i maḫzūziyyet-i bendeğānem olarak bu bābda ibrāz buyurulan mu‘āmele-i bende-nūvāzīleriniñ teşekküründen ‘āciz ḫalmış ve hemān mefrūz-ı zimmet-i ‘ubūdiyyetim olan du‘ā-yı devām ve ‘izz ü iḫbāl-i sāmīlerini ber-vech-i muṭād ref‘-i bārgāh-ı kird-ğār eylemiş olduğumuñ ‘arz u beyāniyla ba‘de-mā daḫi ḥaḫḫ-ı kemterānemde bī-dirīğ buyurulan teveccühāt-ı cihān-derecāt-ı vālālarınıñ beḫāsı istid‘āsıyla taḫdīm-i varaḫ-pāreye ibtidār eyledim. Ol bābda irāde efendimiñdir.

3.4.1.3.4. Tavşiyeye

“Tavşiyeye” bir ādem hakkında bir şey’ recāsına dā’ir o ādem ile gönderilen taḥrīratdır. “Tavşiyeye” üç fıkrayı ḥāvī olur:

1. Ta’rīf ya’nī mektūbu götüren kimdir işi ve maḳşadı nedir. [44]
2. “Sitāyiş” ya’nī mektūb gönderilen zātı medḥ ü senā ve ta’zīm eylemek.
3. “İltimās” ya’nī ol maḥlabıñ ḥuşūlünü recā etmek. İşbu fıkralar tertīb üzere yazılıyorsa da ba’zan “sitāyiş” fıkrası terk olunarak iki fıkra ile daḥi taḥrīri cā’izdir.

Şadāretten Tavşiyeye

Vilāyet-i celīleleri dāḥilinde filān ḳazā ḳā’im-maḳāmlığına me’mūr u ta’yīn buyurulan filān efendi bu kerre ol ḥarafa ‘azīmet etmiş ve efendi-i mūmā-ileyhiñ erbāb-ı aṣālet ü ehliyyetden olduđu ḥaber verilmiş olmağla şīme-i ḳadr-dānī ve ehl-şināsī düstūrīleri iḳtizāsınca hakkında levāzım-ı ihtirām-kārī ve ri’āyetiñ icrā ve umūr-ı me’mūresinden ḥolayı mu’āvenet-i lāzimeniñ ifāsı ḥuşūşuna himmet buyurmaları siyāḳında nemīḳa-i maḥşūşa taḥrīr ü tesyīr ḳılındı. Ol bābda irāde efendimiñdir.

Dīger

Bu kerre Ḥrabzon vilāyet-i celīlesi dāḥilinde kā’in Ḥehār-şenbe ḳazāsı niyābet-i şer’iyyesine ta’yīn buyurulmuş olan ‘Alī Efendi dā’iyeleri [45] aṣḥāb-ı dirāyet ü ehliyyetden ḥaḳīḳaten şāḥib-i ‘ilm ü fazīlet ve her vechle şāyān-ı iltifāt ü ḥürmet bir zāt

olup bu mişillüler hakkında cenāb-ı ‘ālī-i kadr-şināsilerinde icrāsı lāzım gelen me’ser-i cemīle-i şahābet ve şe‘ā’ir-i celīle-i şefkatiñ dirīg buyurulmayacağı emsāl-i ‘adīdesi delāletiyile kayd-ı irtiyābdan biri ve bu cihetle efendi-i mūmā-ileyhe vesāṭat-ı ‘ācizāneme ihtiyācdan müstağnī ise de mūmā-ileyhiñ ol şüretle me’mūriyyet ve ‘azīmeti şavb-ı ‘ālīlerine olan huşūsiyyet-i ‘ācizānemiñ arz ve te’mīnine ittiḥāz-ı vesīle ile gerek ḥaḳḳ-ı ‘ācizānemde ve gerek mūmā-ileyh-i dā‘īleri hakkında me’ser-i teveccühāt-ı ḥüsneleriniñ devām-ı şümülünü recā istid‘āşına ibtidār olundu. Ol bābda irāde efendimiñdir.

Diger Tavşiyeye

Piṣgāh-ı seniyyelerinde müstağnī ‘ani’l-beyān olduğu vechle dā’imā şunūf-ı talebe ve medrese-nişin olanlar erbāb-ı ‘āṭufetiñ müzāheret ü mu‘āvenetlerine muhtāc ve ḥāmil-i nemīka-i ‘ācizī-i dā‘īleri o kabīlden ve aṣḥāb-ı ihtiyācdan bulunmağın şühūr-ı selāseniñ taḳarrübü cihetiyle bu def‘a ol şavb-ı kerīmāneye ‘azīmet eden ve kendisiniñ taraf-ı [46] ‘ācizāneme te‘alluḳ u münāsebet-i kāmilesi bulunan ‘Ali Efendi nā’il-i büsedāmen olduḳda muḳtezā-yı şī‘ār-ı celīl-i mūmā-ileyh dā‘īleri hakkında bī-dirīg ü şāyān buyurulacak levāzım-ı şahābetkārī ve ri‘āyet-i ‘aliyyeleri bi’l-ḥaṣṣā sūy-ı ‘ācizāneme ‘ā’id olacağıniñ ‘arz u beyānını istibkā-yı teveccühāt-ı raḥīmānelerine vesīle-i celīle-i ittiḥāz eylerim. Ol bābda irāde efendim ḥazretleriniñdir.

Tavşiyeye

Buḥārālī Zekerıyyā Efendi dā‘īleri ifā-yı farīza-i ḥacc-ı şerīf niyyet-i ḥālişesiyle Ka‘be-i mükerreme cānib-i ‘ālīsine ‘azīmet ārzü eder kişi-zāde ve ehl-i ‘ilm ü fazīlet bir güzel zāt olduğundan her yüzden iltifāta şāyān olmasıyla ol ṭarafa vardıḳda mevşūf

oldukları şīme-i hūsne-i kadr-dānī vü ‘āṭifet iktizāsınca hakkında mu‘āmele-i cemīle-i kadr-şināsī ve ri‘āyetiñ icrāsıyla ber-ā-ber istediği şeyleriñ kabūl ü müsā‘adesi mütemennā-yı çākerānem idügi beyānıyla ‘arīza-i müstemendī terkīmine ibtidār kılındı. Ol bābda ve her hālde emr ü irāde efendim hāzretleriniñdir.

[47]

Dīger Tavşīye

İzn-i ‘ālīleri olur ise işbu ‘arīzamı takdīm etmek üzere hāk-pāy-i vālalarına yüz sürecek olan Aḥmed Ağa bendeleri efendime eskiden intisāb etmiş ve çok luṭf u iḥsānıñızı görmüş bendeleriñizden bulunduğu hālde baḥt-ı siyāhı muḳtezāsınca bir müddet efendimiñ hūsni nazarlarından ayrılması cihetiyle artık şimdilerde pek muḳtarib ü bī-kudret ve kişi düşdüğü yerden kalkar i‘tikādı kendisine kuvvet olarak ve merḥamet-i seniyyeñize güvenerek dāmen-i ‘afv-ı devletlerine şarılmağa karar vermişdir. Her kimseniñ bildiği bende-perverlikleri icābınca ‘ubūdiyyet-i seniyyelerini kazanmış olan bendeleriñiz değil sā’ir ilticā edenler hāklarında bile mümkün olan efendiligi icrā buyuracakları ve ‘afv u ‘aṭā cürm ü hāṭadan ileri olmasıyla merḳūm bendeleriniñ her ne yapmış ise kabāḥatiniñ dāmen-i merḥamet-i seniyyeleriyle mestūr ve ol vechle bu iki bendeleri birden mesrūr buyurulmak bābında emr ü irāde hāzret-i men lehü’l-emriñdir...

Dīger Tavşīye

Mültezimīnden Meḥemmed Efendi ol tarafda olan alacaklarıñ taḥşīli için [48] taraf-ı veliyyü’n-ni‘amīlerine ‘azīmet eylediginden ve efendi-i mūmā-ileyh ile eskiden huḳūkumuz ber-kemāl olarak muḳtezā-yı luṭf u ‘ināyetleri üzere hakkında gösterilecek

mu‘avenet ü teshilât gūyā kuluñuza icrā buyurulmuş gibi olacağından kânūn u nizāma muvāfiķ düşecek işlerinde luţfen müsā‘ade-i ‘aliyye-i kerīmāneleri erzān u şāyān buyurulmak bābında ve her hālde luţf u ‘ināyet hāzret-i men lehü’l-emriñdir.

Dīger Tavşiyе

Nüvvābdan meveddetlü ‘Osmān Efendi dā‘īleri bu kerre zīr-i idāre-i seniyyelerinde bulunan Bafra kázāsı niyābetine ta‘yīn buyurularak yüz sürmek üzere hāk-pāy-i vālālarına ‘azīmet etmiş ve efendi-i mūmā-ileyh-i dā‘īleri sā’ir nā’iblere beñzemeyip ehl-i ‘iffet ü fazīlet olduğdan başka beynimizde kārındaşlık mu‘āmelesi daħi bulunmuş olmağla bunūñ gibiler hākkında mu‘āmele-i luţfiyye icrā buyurulacağı egerçi şübhesiz ise de hākk-ı ‘ācizānemde icrāsına bī-dirīğ-i luţf u ‘ināyet buyuracakları her dürlü mu‘āmelāta mūmā-ileyhiñ daħi mażhar buyurulması niyāz-ı maħşūş-ı ‘ubeydānem olmağın ol bābda emr ü irāde efendim hāzretleriniñdir.

[49] Tavşiyе mektūblarında pek de cevāb iķtizā etmeyip yazılması lāzım gelirse inhāsiyla iltimāsıñ kābūl olunduğı veyāhud bir ‘özr beyāniyla icrāsı mümkün olamadığı yazmalıdır.

3.4.1.3.5. Hūlūş

Hūlūş bir zātıñ başkasına hiķbir şey’ için olmayıp yalnız muħabbete dā’ir yazdığı taħrīrātdır.

Hulūsuñ kendisine maḥşuṣ fıkārātı dördür:

1. Muḥāṭabı medḥ ü ṣenā. Vüzerādan olur ise iḥsān u merḥamet ‘askerīden ise ṣecā‘at u cesāret ‘ulemādan ise ‘ilm ü fazīlet ve ricālden ise ‘aql u feṭānet ve luṭf u ‘ināyet ve küçük me’mūrīnden ise şıdk u istikāmet gibi güzel şıfatlarla vaşf etmek. Medḥ ü ṣenā fıkrası çok def‘a ikinci fıkraya sebep gösterilir.
2. ‘Arz-ı muḥabbet. Büyüklere olursa ‘ubūdiyyet ya‘nī kulluk aḳrāna olursa hulūṣ ve ḥuṣūṣiyyet küçüklere olursa muḥabbet ü muḥāleşet yazılır.
3. Du‘ā.
4. Recā-yı muḥabbet.

Hulūsuñ cevāblarında daḥi inhā ve teşekkür fıkraları aşl mektüb [50] fıkralarına ‘ilāve kılınarak fıkralar altı olur.

Ve ba‘zan bu fıkraya “i‘tizār” ya‘nī mektüb yazamadığına beyān-ı ‘övr ile ‘afv istemek.

“Taḥdīs-i ni‘met” ya‘nī gördüğü iyiligi söylemek.

“İtāb-ı zarīfāne” ya‘nī o tarafından mektüb gelmedigine gücenmek gösterir fıkralar ‘ilāve olunur ve bunlarıñ sırası olmayıp yukaru ve aşığı nesak-ı kelāma göre yazılması mümkündür.

Vüzerāya Hülüş

‘Ubūdiyyet ü intisābı herkese sebep-i iftiḥār olan āstān-ı mu‘allā-yı düstūrānelerine herkesden önce intisāb etmiş bendegān-ı şıdk-ı nişānlarından bulunduğum du‘ā-yı devām-ı ‘ömr ü iḳbāl ve recā-yı füzūnī-i cāh u iclālilleriyle vakt geçirmekte olup ancak cenāb-ı ḥaḳḳ-ı veliyy-i ni‘me efendimizi ‘avārız-ı kevniiyeden maşūn buyursun. Nice müddet nā-mizāc ve meşgūl-i tedbīr ü ‘ilāc olarak taḳdīm-i ma‘rūzāta ḳulluḳ vezā’ifini icrāya muvaffaḳ olamamış isem de bi-luḳfihī te‘ālā yaverī-i teveccūh-i āşafāneleriyle taḥşīl-i ‘āfiyet ve taḳdīm-i ‘arz-ı ḥāle kesb-i ḳudret ederek mücerred-i ızhar-ı ‘ubūdiyyet ve ḫaraf-ı sāmī-i dāverānelerinden birbiri ardınca gördüğüm ve tavşīf ü ta‘dādında ‘āciz olduğum bunca [51] luḫf u iḫsāna muḳābil şükr ü maḫmidete beyān-ı ‘aciz u meskenet zımnında taḳdīm-i ‘arz-ı ḥāle rıḳḳıyyet-i iştımāle ictisār ḳılındığı muḫāḫ-i ‘ilm-i ‘ālem-ārā-yı āşafāneleri buyurulduḳda bundan böyle daḫi ḥaḳḳ-ı çākerānemde teveccūhāt-ı ‘aliyye-i vezīrāneleri pāy-dār buyurulmaḫla çāker-i kemīneleri vāye-dār-ı iftiḫār buyurulmaḫ bābında ve her ḫālde emr ü fermān ḫāzret-i men lehü’l-emriñdir...

Hülüşa Cevāb

Ḥaḳḳ-ı senāverīde olan ḫubb u muvālāt-ı şaḫīḫalarınıñ beḳāsına dā’ir irsāl buyurulan şuḳḳa-i behiyyeleri me’ālinden istifāde olunan mu‘āmele-i ḫāḫır-nüvāzīleri müstelzim-i maḫzūziyyet-i muḫibbī olduğ u gibi vücūd-ı şerīflerine ‘arız olan fütūr daḫi ḫasbe’l-hülüş bādī-i te’essūf olmuş ise de ḫamd olsun kesb-i şıḫḫat eyledikleri ḫaberi medār-ı memnūniyyet-i hülüşverī olarak du‘ā-yı ‘izz ü ‘āfiyetlerini tekrār u istibḳā-yı teveccūhāt-ı fevā’idiyelerine ibtidār ḳılındı.

Akrāndan Hülüş

Efendimle küçük yaşımdan beri beynimizde bu kadar hülüş u muhabbetden başka karındaşlık dağı var iken İstanbul'dan gideli beri gūyā kıllarına ıarılımış bütün bütün ferāmüş buyurmuş olmalarından bu keyfiyyet ne umulur ve ne de muttaşif oldukları kişizādelik mürüvvet ü 'ināyetine yakışır olduğundan [52] bu hāle şaşmış ve ıaraf-ı sāmīlerinden kerem-nāme gelmedikçe bendeleri de 'arīza tađdīm etmemegi kırmuş isem de nezd-i 'ālīlerinde ta'rīfe hācet olmayan efrāı-ı hülüş u muhabbet-i kemterānem bu şūreti icrāya ma'nī olmağla bu def'a aşıā kıuşūr etmeyerek gece gündüz du'a-yı devletleriniñ hülüş-ı kıalb ile edā ve bundan böyle cānib-i çākerānem hāıırdan kııkarılmaması recāsında olduğumu beyān ile tađdīm-i 'arīzaya ibtidār kıılındı. Ol bābda emr ü irāde efendimiñdir...

Hülüşa Cevāb

Çākerlerine gūyā gücenmiş olduklarını beyān ile haqqımda her zemān görmekte olduğum luıf u iltifātı şāmil rāhe-zīb-i tekrīm olan tađrīrāt-ı 'aliyye-i kerīmānelerinde haylıce ser-zeniş buyurulmuş ve şūret-i hāl buyurdıkları gibi olsa gerçekten suçlu olacağım der-kār bulunmuş ise de gitdiğim günden beri luıf u 'āııfetlerini recā ve hülüş ve teħassürümü 'arz u ibnā zımnında kaç def'adır 'arīza göndermiş olduğum hālde naşıil olduysa şeref-i vuşūla nā'il olamadığı ve bu huşūşda kıuluñuzuñ hiç kıabāhatim olmayıp bi'l-farz böyle bir kıuşūrum olsa bile ma'āzallāh unutmak veyā gücenmek gibi isnād olunan şeyleriñ vuķū'u efendimiñ bunca 'ināyetini görmüş ve hüsn-i ahlāk [53] u mu'āmelesine dil-dāde vü mecbūr olmuş bendeleri haqqında hāııra gelmeyecegi cihetiyle şimdiye kadar sebebini bilmeyerek üzölmüş olmalarından ıolayı 'afv-ı 'ālīlerini temennī

eder ve ba‘d-ez-în böyle kuşur olunmayacağını te‘mîn ile du‘â-yı şihhat u sa‘âdetlerine devâm ve teveccühat-ı seniyyeleriniñ kemâ-kân beķasını istirhâm eylerim. Ol bâbda luţf u kerem efendimiñdir...

Şakirdândan H‘âcesine Hulus

Efendimiziñ ta‘lîm ü tebiyeleri sâyesinde temeyyüz etmiş ķadîmî âzâd ķabûl etmez kölelerinden bulunduğum cihette cümle nâķıs haķķında maķz-ı hayr olan vücûd-ı pürsûd-ı fâzîlâneleriniñ maķfil-i şihhat u ‘âfiyetde meķin ve hużûr-ı ifâdelerinden nûr-ı ‘irfân ve fazîletleriniñ pervâneleri olan şakirdleriñiz cihân tolusı hişse-i ma‘rifetle kâmbîn olmak du‘âsından bir ân hâlî olmadığım âyîne-i mücellâ gibi olan ķalb-i enverlerinde zâhir olmağla bundan ziyâde uzatmak ķâ‘ide-i külliyye-i âdâb u ‘ubüdiyyete münâfî olmağın yalnız hayr du‘â-yı veliyyü’n-ni‘amîlerini istirhâm için taķdîm-i ‘arîza-i ‘ubüdiyyete ictisâr eyledim. Ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân ve ‘abd-i nâ-tüvân veliyyü’n-ni‘am efendimiziñdir.

Hulusa Cevâb

Zât-ı nezâket-simât ferzendâneleri küçük yaşında oldukları hâlde [54] rüşd ü sa‘âdet-nişâneleri sîmâlarında güneş gibi tâbân ve kesb ü taķşîle sa‘y u himmetleri me‘mûlden yüz ķat firâvân olmasıyla bi-minnehü te‘âlâ şimdi âşâr-ı nâfi‘âsıyla akrân u emşâlden mümtâz ve menâşib-ı ‘âliyye-i devletde mesned-tırâz olduklarını gördükçe bi’l-haşşa zât-ı sâmîlerini riyâsız sevdiğimden ne derece memnûn ve min-ğayr-ı istiħķâķ dâ‘îleri bir vesîle-i cüz‘iyye olduğundan naşil müteşekkir olduğumu kemâ-hüve haķķuhû beyân ne vechle kâbil-i imkân degilse bu def‘a daħi irsâl-i süy-i şenâverî buyurulan

iltifāt-nāme-i kerīmāneleri her zemān gördüğüm elṭāf-ı cemīle-i cümlesinden olmağla böyle birbirini müte‘ākib ‘ināyetleriniñ taḥdīs ü teşekkürünü daḥi dāḥil-i dā’ire-i beyān olamadığımı ma‘lūm-ı vālaları buyurulduḡda şavb-ı muḥlişānem ba‘de-mā daḥi āsār-ı teveccühāt-ı ferzendāneleriyle mübāhī vü mesrūr buyurulmaḡ menūṭ-ı himmet-i ‘aliyyeleridir efendim.

Mürīdinden Şeyhine Ḥulūş

Reşādetlü kerāmetlü bā‘iṣ-i feyz ü sa‘ādetim efendim ḥazretleri

Ḳulmetde ziyā ve küdüretde şafā ve ġurbetde reh-nümā ve her derdime devā olan himmet ü ‘ināyet-i mürşīdānelerine muḥtāc ḡapu gezeñ kemter ḡulu olduḡum cihetle

Beyt:

ġarībīñdir anı ḥoş ṭut efendim işte ben gitdim

Göñül dirler ser-i kūyuñda bir dīvānemiz ḡaldı

[55]

diyerek cāndān ayrılır gibi āstān-ı sa‘ādetiñizden bu ṭarafa gelediden beri beş vaḡt aḡabinde evrād u ezḡarım olan şenā-yı cemīllerini ġidā-yı rūḡ ve bā‘iṣ-i vefāt ve fütūḡ ittiḡāz eylediğim ḡalb-i mücellā-yı ‘ālem-nümālarına āşḡar iken kemāl-i taḡassürümden nāşī söylemekde mecbūriyyetim küstāḡlıġıyla leke-dār oldum ise de taşfiye-i mürşīdāneleriyle maḡv u nā-yāb ve maḡzar olduḡları vāridāt-ı vicdāniyye ve cezebāt-ı raḡmāniyyeden bu ‘abd-i bī-ḡāreleri daḥi ḡiṣṣe-yāb buyurulmaḡ bābında ve her ḡâlde luṭṭ u iḡsān ve ‘abd-i ḡālīşü’l-cenān kerāmetlü efendimiziñdir.

Cevāb

Sūy-ı hālīşānemize beyān-ı muhāleşeti hāvī gelen meveddet-nāme-i şerīfleri me'ālī ma'lūm-ı faķīrānemiz olmuş ve hālīşen li-vechillāh olan işbu muhābbetleri kalb-i 'ācizānemiziñ hubb-ı şaḥīḥe karşı gelip zıll-ı ḥimāye-i ilāhiyyede bulundurmağa lā'ik-i a'mālden olmağla cenāb-ı zī'l-kibriyāniñ tevfiķine teşekkür kılınmış olduğu beyānıyla ba'de-mā daḥi şıdk u istikāmet ve sa'y u ictihādınızda 'azīmet eylemeñiz me'mūlūmūzdür. Her ḥalde āvn-i ilāhīye maḥzar olasınız efendim.

3.4.1.3.6. Ta'ziye

Bir kimseye işabet eden keder için tesliyye dā'ir gönderilen taḥrīrāta denir.

[56]

Ta'ziye beş fıkrayı hāvīdir:

1. “Muḥaddime” ya'nī muşībeti söylemezden evvel münāsib bir fıkra ki bu daḥi her şey'i cenāb-ı Ḥaḳḳın emri ve muḳtezā-yı ḳazā ve ḳaderi olduğunu göstermekdir.
2. “Ta'ziyet” ya'nī ol muşībeti beyān etmek.
3. “İzhār-ı te'ssüf” ya'nī acıdığını söylemek.
4. “Tesliye” ya'nī ecr ile mükāfāt ve şabriñ lāzım olduğunu beyān.
5. “Ḥayr du'ā” eger vefāt için ise hem müteveffāya ve hem mektüb gönderilen zāta eger 'azl veyā dīger bir keder için ise sāde mektüb gönderilene du'ā.

Vefât İçün Ta'ziye

El-ḥacc müftî efendi ḥazretleriniñ [irtihâl-i]¹⁴⁰ dâ-r ı beḳā eylediklerini işidip ḥasbe'l-ḥulūş pek ziyāde müte'essif oldum ise de ne çāre ḥükm-i ilāhî bu vechle cārî olmuş olmağla hemān cenāb-ı Ḥaḳḳ merḥūm-ı mūmā-ileyhi ni'met-i gufrāna mazhar ve bāḳîleri kemāl-i 'āfiyetle mu'ammer buyursun du'āsıyla 'arīza-i senāverî terkîmine ibtidār kılındı efendimiz.

[57]

Vefât Ta'ziyeti

Bu 'ālemde her cem'iyet perişān ve her ni'met bî-nām u nişān olarak ancak bāḳî ve bî-zevāl cenāb-ı ḥālik-i mennān olmağla bu kerre ḳā'im-pederleri efendi ḥazretleriniñ irtihâl-i dār-ı na'īm eyledikleri ḥaber-i küdüret-eşeri mesmū'-ı çākerānem olduğda gerek merḥūm-ı mūmā-ileyhiñ şu 'ālemdeki ayrılığından ve gerek efendimize işābet eden ḥüzn ü elemden ḥasbe'l-'ubūdiyye naşıl müte'essif ve ne ḳadar müte'essir olduğumu yazmağā gözlerimiñ yaşı māni' velākin bu mişillü emr-i ilāhîye ḳarşı ziyāde te'essüfüñ zararından başḳa bir eşeri olmayıp şabr-ı cemilde ise ecr ü şevāb der-kār olduğundan maḥzūn gönlüm efendimiziñ ve bütün ḥandān-ı 'ālîleriniñ ḥamd olsun şihḥat ü 'āfiyetle ḳāni' olmağla ḥaddim olmayarak efendimiziñ daḥi ḥatm-i ḳazāya rızā birle şabrı i'tiyād buyurmaları ihtāriyla merḳūm mūmā-ileyhiñ ṭoğru firdevs-i a'lāya 'āzim ve efendimiziñ na'il-i ecr ü mükāfāt olarak 'āfiyetde dā'im olmaları da'āvātı yād u tekrār ve beḳā-yı teveccühāt-ı 'ālîleri istid'āsıyla taḳdīm-i 'arīza-i ihlāşa ibtidār kılındı. Her ḥâlde emr ü fermān efendimiñdir.

¹⁴⁰ Bu kelime metne sonradan eklenmiştir.

Cevāb

Ḳullarını gerçekten sever ve min-ğayr-i ḥaddin ḳarındaṣ maḳāmında ṭutar olduklarından ta‘ziye ve tesliyei ḥāvī iḥsān buyurdıkları kerem-nāme-i vālāları miḥnet-i eyyāmla yıkılmış olan ḳalb-i çākerānemi yeñiden ta‘mīr ederek bendelerini her ḥāl ü maḥalḥde [58] unutmayıp luṭf u nūvāziṣ-i dāverāne ile tesliye buyurmuş oldukları ṭoḡrusu dūnyā deḡer bir ‘ināyet olmasıyla kemāl-i teṣekkürle ḳalbi münkesir olanlarıñ du‘āsı maḳbūl olacaḡından zāt-ı vālā-yı kerīmāneleri ekdār-ı gūneden māṣūn ve kemāl-i ‘izz ü ‘āfiyetle memnūn olmaḳ du‘āsını bi-ḥulūṣu’l-bāl iṣāl-i dergāḥ-ı müte‘āl eyledigim ma‘lūm-ı ‘ālīleri buyurulduḡda bundan böyle daḡı ṭaraf-ı muḥliṣānem mu‘āmele-i luṭf u keremlerinden ferāmūṣ buyur[ulmamaḳ]¹⁴¹ bābında emr ü fermān ḥazret-i men lehü’l-emr-i ve’l-iḥsānıñdır.

Ta‘ziye

Bu ‘ālem kevn ü fesād-ı ber-ḳarārda ṭurmayıp dā’imā inḳılāb üzerine olmaḳ muḳtezā-yı ḥikmet-i Rabbāniyye olarak her fūrḳatiñ ṣoñu vuṣlat ve her ‘usruñ nihāyeti suhūlet olacaḡı cümleñiñ ma‘lūmu olmaḡla ḥasbe’l-ḳader me’mūriyyet-i seniyyelerinden istirāḥat buyurmuş oldukları mesmū‘-ı çākerānem olduḡda eḡerçi zāt-ı ‘ālī-i mün‘imāneleriniñ çok luṭf u nūvāziṣini görmüş ḳadīmī bendeleri bulunduḡundan te’essūf etmedim desem ‘ādet-i çākerānem olmayan yalanı irtikāb etmiş olurum ancak bu infiṣāl bi-luṭfiḥi te‘ālā ḳarīben ḥaḳḳ-ı eḡaḳḳ-ı ‘ālīlerinde vāṣıl-ı mertebe-i ittiṣāl olacaḡını bilerek yalnız farīza-i zimmet-i ‘ubūdiyyetim olduḡ üzere feyz ü iḳbāl-i sāmīleri günden

¹⁴¹ Metinde yanlış yazılan bu kelime sonradan düzeltilerek metne eklenmiştir.

güne artđıkça [59] ھاqq-ı çākerānemde dağı teveccühāt-ı mün‘imāneleri ber-kemāl olmak istid‘asıyla taqđīm-i ‘arīzaya cür’et kılındı.

Cevāb

Luţfen ve ‘ināyeten gönderilmiş olan kerem-nāme-i tesliyet-i ‘allāmeleri resīde-i dest-i ihtirām ve bu vechle hāţır-nüvāzī ve tesliyet-merāsimiñ ri‘āyetine vāqı‘ olan himmetleri müstelzim-i memnūniyyet-i mā-lā-keleām olarak du‘ā-yı bī-riyā-yı muvaffağıyyet ü ‘āfiyetleri tekrār kılınmışdır. ‘Azl u nařb birbirleriyle tev’em ve muqadder olduğu zemānda zuhūr edeceği emr-i ğayr-ı mübhem olmasıyla burasına te’essüf lāzım gelmeyeceğinden hemān teveccühāt-ı seniyyeleriyle dā’imā minnet-dār buyurmalarını temennī ederim. Ol bābda irāde efendimiñdir.

Ta‘ziye

Öteden beri bu ‘ālem-i inkılāb

Beyt:

Gāh bülendi pest ider gāhī ider pesti bülend

Muqtezā-yı gerdiş-i dolāb-ı ‘ālem böyledir

beyt-i laţifiniñ mazmūnunca ğükmünü icrā edegelmekde olduđu cihetle bu kerre ğasbe’l-ķader me’mūriyyet-i behiyyelerinden infiřāl etmiř oldukları ğaber-i küdüret-eşerinden tolayı ķullarına řārī olan ğüzn ü elem ta‘rīf [60] olunmaz ve lisān-ı ķalem ‘arż

edemez rāddesinde bulunmuş ve bu yüzden ṭabī'ī efendime işābet edecek keder daḥi bendeñize maḳīs ṭutulmuş ise de ḥükm-i ḳadere rızā ve bu vechle nā'il-i meşūbāt-ı Ḥaḳḳ celle ve 'alā olmakdan başka bir çāre-i ḥüsn görülemediginden hemān Ḥüdā-yı lem-yezel ḥāzretleri zāt-ı vālā-yı mün'imānelerini ile'l-ebed mu'ammer ü maḥfūz ve elṭāf-ı gūn-ā-gūn ile mütelezziz ü maḥzūz buyurmak du'āsı edā ve ṭaraf-ı bendegānem gāḥice iltifāt-ı kerīmānelerinden mehcūr ṭutulmamak recāsıyla taḳdīm-i 'arīzaya cūr'et eyledim. Ol bābda...

3.4.1.3.7. Aḳrabā mektūbu ḥaḳḳındadır

Aḳrabā mektūbu yukarıda geçen her dürlü taḥrīrātdan yazılırsa da yabancıya yazılan gibi tekellüflü olmaz. Bu mektūblarıñ daḥi rükn-i maḥşūşu olmayıp ziyāde ve itmām-ı mebaḥşde geçen ḳavā'id vechle maḳşūdunu güzelce düşünüp güzelce ifāde etmelidir. Ancak cevābında inhā lāzım olduğu mişillü ne zemān vardığı ve zāyi' olup olmadığı ma'lūm olmak için tāriḥini ḳoymak daḥi rükn-i lāzım şayılır.

Eger mektūb yazılalı çok olup da maḥalline geç varmış ise hem mektūb tāriḥi ve hem vardığı tāriḥ vaz' olunur. Meşelā: “Filān tāriḥ ile müverrah mektūbuñuz [61] filān tāriḥde vāşıl oldu.” demek gibi ve aḳrabā mektūblarında yukarıdan aşağı ma'nāsı merbūṭ olursa da lafzen merbūṭ olmak lāzım olmayıp birkaç fıḳrada bir kerre bitirip yeñiden başlamak daha güzeldir.

Oğlundan Pederine

Der-sa‘âdet’den hareket-i ‘âcizânemiñ ikinci günü hayr du‘â-yı pederâneleriyle maħall-i me’mûriyyet-i ‘âcizânem olan Selanik’e varıp me’mûriyyetim emrini devletlü vâlî paşa hazretlerine taqđimle ertesi günü hizmet-i kemterâneme başladım. Bi-keremihî te‘âlâ hevâ bir mertebe laţif ve bir derece hafif idi ki furtuna olmakdan başka fütür verecek kadar rûzgâr daħi hübüb etmeyip ayıñ on dördüne daħi râst gelmekle kemâl dereceistirâhat ve rüfeķâ ile tatlı muħabbetle eglenerek sāye-i ‘âlî-i veliyyü’n-ni‘amîlerinde varılmış belde-i mezkûre bir şehir-i ‘azîm olduğu gibi her şey’iñ a‘lâsı ve her maţlûbuñ enfesi bulunduğundan münāsib bir hâne buluncaya degin şimdilik ‘Osmānlı müsāfir-hānesinde ikāmet etmekde bulunulmuş olmağla keyfiyyet-i vuşûl-i ‘âcizânemiñ ve cümleye ‘ale’l-infirād hulûş u selāmımıñ teblîgi huşûşunda emr ü irāde hazret-i veliyyü’l-emriñdir.

[62]

Cevāb

Bā-‘avn ü ‘ināyet-i Bārî Selānik’e bi’l-‘izz-i ve’l-‘āfiye vuşûlleri peyām-ı meserret-encāmını hāvî fî 25 Mart sene 304 tārîhiyle bir kıţ‘a taħrîrāt-ı ferzendānelerini fevķa’l-gāye mesrûriyyetle aldım ve ta‘rîf ü tavşîfden müstağnî ve nezd-i vālâlarında bedîhî olan farţ-ı muħabbet-i dā‘iyānem lāzimesince nihāyetsiz maħzûz olarak du‘â-yı bî-riyā-yı muvaffakiyyetlerini kirāren ‘arz-ı bārgāh-ı icābet eyledim. Gerçi ‘azîmetleri gecesı bir miķdār furtuna emāresi zuhūr etmiş ve haylîce mûcib-i esef olmuş ise de lehü’l-ħamd yaz rûzgārı olmağla deñize toķunmadığı iş‘ār-ı ‘âlîlerinden añlaşılmışdır. Artık esbāb-ı rāhatıñızı tedārik eyledikten soñra irsāl-i taħrîrātda ihmāl buyurmayıp dā’imā şihħat ü

‘āfiyetiñiz haberleriyle cümlemizi şādān buyurmañız müstercā-yı pederānemdir oğlum efendim.

Oğlundan Pederine

Birāderim Ref‘et Beg köleleriniñ mektebleriniñ bu sene-i mübārekde olacağ ta‘īli esnāsında sūy-i kemterāneme irsāline müsā‘ade buyurulacağı ıapı kethūdāsı bendeleriniñ mektübundan istibşār olunmuş ve mīr-i mūmā-ileyhiñ bu ıarafa gelmesinden hem tebdīl-i hevā ve hem de tenezzūh ü teferrūc etmiş olacağı ve ıend seneden beri [63] birbirimize olan ıasretten vāreste olacağı aşırı derece müstelzim-i mesrūriyyet-i ıākerānem olmuş ise de yolcu ve kirācı bār-gīrleriyle gelmekde ziyāde zağmet ve ıaylıce meşakkeğ çekeceği bedīhī bulunduğundan buradan mu‘temed ādem ile ber-ā-ber mađşūşan eğerli ıayvān irsāl olunmağ üzere ıaraf-ı vālidānelerinden ıareket günü bā-telgraf bildirilmesini ve bi’l-cümle ıāne ıalkına ve su’āl eden ehibbāya selāmımızıñ sırasıyla teblīđini istirhām ederim. Ol bābda luđf u kerem kerīmü’ş-şiyem efendim ıazretleriniñdir.

Cevāb

Fī 28 Mart sene 304 tārīhiyle müverriđ ve fī 5 Nīsān sene 304 tārīhinde resīde-i dest-i memnūniyyet olan tađrīrāt-ı seniyye-i ferzendānelerinde birāderleriniñ oraya ‘azīmeti günü ādem ıayvān gönderilmek üzere telgraf çekilmesi ifāde olunmuş ve fi’l-vākı‘ mūmā-ileyhiñ sizi görmeđe pek ārzūsu olup biraz neđāfeti cihetiyle gidip gelişde vücūdca ıaylı fa’ide me’mūl olmađla işbu emeline muđlişleri dađı muvāfađat ederek keyfiyyet geıen hafta şavb-ı vālālarına iş‘ār kılınmış olmasıyla şimdiye ıadar tafşīlī

ma'lūm-ı vālaları buyurulacağından ve ādem gönderilmek huşu dađi pek iřābet olacağından [64] inřā'allāh řa'bān-ı řerīfīñ on beřinde ĥareket edecek Trabzon vapuruyla 'azīmet edeceđi ve cūmleniñ ĥamd olsun 'āfiyetde olup 'alā-merātibihim 'arz-ı ĥulūř ve selām-ı maĥşūř eyledikleri beyānıyla řukka-i muĥibbī terkīm kılındı ođlum.

Fī 7 Nīsān sene 304

Pederiñiz

Vāldesinden Oğluna

Nūr-ı đīde-i ĥasret-keřim ođlum efendim

Bir aydan beridir řarafıñızdan mektūb alamadıđımdan ve geĥen gūn bir ādem gelip bir řuđu bal bırađıp mektūb yokdur diyerek ĥıkıp gitdiđinden bir derece merāk ve efkārda ĥaldım ki gece gūndūz ĥuzūr u ārāmım ĥalmadı. Hevālariñ sert olmasıyla posta vapuru geldiđi ĥaberi alınıp biraz mūtesellī olmuř isem de bal getiren ādem mektūbuñ neden nāřī olmadıđını söylemeyip gitdikden řoñra bir daha gelmedigiinden bu da bařkaca endiře olmuř iken hele bizim Aĥmed soĥaĥda rāst gelerek iyice su'al eyledikde kendisi size yolda rāst gelip bir kōyden almıř olduđuñuz mezkūr balı merķūma teslīmen gōndermiř iseñiz de mektūb yazmak mūmkın olamadıđını ve İstanbul'da kendisiniñ iři ĥoĥ olmađla gelip añladamadıđını [65] beyān etmesiyle cenāb-ı Ĥaĥka hezār teřekkūr ve 'ōmr-i 'āfiyetleri du'āsını tekrār eyledim. Bundan bōyle dađi ne dūrlū olursa mektūbuñ arasını kesmeyip ĥalb-i maĥzūnumu tesliye buyurmalarını recā ederim. Burada ĥamd olsun cūmlen 'āfiyetde olup birāderleriñ ve ĥalāyıkla eteklerini ōperler ođlum efendim.

Cevāb

Şefkatlü hakikatlü vālide-i ‘azīzem efendim hazretleri

Ṭaraf-ı ‘ācizānemden mektüb alamadığıñız ve bal getiren ādemiñ münāsebetsizliğinden merākda qalmış olduđunuñ beyānıyla cümleñiñ tebşīr-i ‘āfiyetini müş‘ir fī 5 Nīsān sene 304 tārīhiyle bir kıṭ‘a taḥrīrāt-ı māderānelerini ziyāde memnūn olarak aldım. Mektūbuñ ol şüretle arası uzamasına sebep gerçekten posta vapurlarınıñ gidememesi olup benim de ḥasbe’l-īcāb qazālara çıkmam lāzım gelip gider iken bir mektüb biraqmış ve soñra iktizāsına göre bir ay kadar eglenmiş olduğumdan neř’et etmiş ise de yolda ol ādeme rāst gelip köylerde ve ‘āfiyetde olduğumu ḥaber vermesini tenbīh ve eviñ maḥallini ta‘rīf etmiş isem de sersemliğinden o kadar becerebilmiş [66] olmağla vāqi‘ olan kuřūrunuñ ‘afvını istirḥām ederim. Artık mevsimce ve iřçe bi-luṭfihī te‘ālā bir māni‘ olmayacağından her hafta ‘arīzada kuřūr olmaz ise de mektūbuñ acentada qalması ve postada zāyi‘ olması veyāḥud bulunmaması iḥtimālleri dađi olmağla öyle vāhī efkāra zāhib olarak merākda qalmamaları dađi ‘ācizāne iḥṭār ve her ne kadar değerli şey’ değilse de buranıñ maḥşūlünden bir miqdār peynīr ve kiraz taqđīmine ictisār kılındı. Birāderleriñ gözlerini öper ve ḥalāyıqlara selām ederim. Teblīđi bābında luṭf u iḥsān vālide-i muḥteremem efendim hazretleriniñdir.

Hareminden Mektüb

Ma‘rūz-ı cāriyeleridir ki on beř günden beri beg birāderim bendeleri ba‘zı ta‘mīrāt zımnında yalıya gidip qalmış olduğu gibi qapucuğ-darı bendeleri dađi hiç uğramadığından taqđīm-i ‘arīzada kuřūr olunmuş ise de geçenlerde ikisi birden vārid

olan kerem-nāme-i ‘ālīleriniñ cevābı ol zemān gönderilmiş idi. İşte şimdiye kadar taraf-ı mün‘imānelerinden daħi taħrīrāt alamadığımız böyle arası uzamış ve ikisi bir yere gelmesiniñ sebebi ne olduğu bilinemedi ancak maṭlūb-ı ‘izz ü ‘āfiyetleri olup bu daħi ḳapucuḳ-dārına gelen emr-nāmelerinden istibşār olunmaḡla dergāh-ı kibriyāya ḡamd ü senā ve da‘avāt-ı mefrūzaları tekrār edā ḳılındı. Taḳdīm olunacak ufaḳ tefek şeyler var ise de birāderim bendeleri posta ile tekellüflü olur yakında gidecek [67] bir ādem ile taḳdīm olunması münāsibdir diye tevḳīf etmiş ve ḡaşşaten ḡāk-pāy-i sāmīlerine yüz sürmüş olduğu ve Ḥadīce cāriyeleri her hafta beg babam baña ne göndermiş diye şoruşdurmaḡda idüğü ma‘lūm-ı veliyyü’n-ni‘amīleri buyurulduḡda her bār peyām-ı meserret-encām-ı ‘āfiyetleriyle cümlemizi dil-şād buyurmaları istid‘āsıyla taḳdīm-i ‘arīzaya cür’et ḳılındı. Ol bābda ve her ḡâlde irāde efendimiñdir.

Fī 11 Nīsān sene 304

Ḥareminden Mektūba Cevāb

Fī 15 Şa‘bān sene 304 tāriḡhiyle müverraḡ ba‘zı ifādātı mütezammin gelen taħrīrāt-ı ‘işmet-i ḡüzīnleri me’ālinden cümleñiziñ ‘āfiyeti istifāde oluñmaḡla aşırı mesrūr olduğum ḡâlde da‘avāt-ı ḡayriyyelerini tekrār eyledim. Birāderleri sa‘ādetlü beg efendimiziñ taħrīrāt-ı ḡuşuşunda toḡrusu ibzāl buyurduḡları himmetden tolayı naşıl teşekkür edeceğimi bilemem. Ḳapucuḳ-dārınıñ dā‘imā ḳonaḡa uğraması kendisine tenbīh olunduḡu gibi bu kerre daħi tekrār edilmişdir. Mektūblarıñ müşevveş varması postanıñ nizāmsızlığından neş’et eder ve dā‘imā vāḳi‘ olur mevāddan olmaḡla merāk buyurmamalıdır. İrsāl buyurulacak eşyā her ne ise ziyāde teşekkür ve vurūduna intizār ederim. Nūr-ı dīdem kerīmem burada gönderecek münāsib bir şey’ olmamaḡla bu kerre

bā-poliçe beş biñ ğuruş gönderilip kapucuğ-dārından aħz olunduğda münāsib bir şey’ alınarak babañ göndermiş diye verilmesi ve mīr-i müşārün-ileyh ħāzretleriniñ ħāk-pāy-i ‘ālīlerine yüz sürdüğümün ifādesiyle [68] dört göz ile beklemekte olduğumu ħaber-i meserret-eşer-i şıĥhatiñizle minnet-dār buyurmalarını temennī ederim efendim.

Fī 15 Şa‘bān sene 305

Birāderinden Birāderine Mektüb

Bi-ħamdihī te‘ālā vücūd-ı ‘ācizānem şıĥhat üzere olduğu ve ma‘lūm-ı ‘ālī-i dāderāneleri buyurulduğu vechle bu sene Ramazān-ı şerīf uzun gecelere teşādūf eylediği cihetle orucuñ aşlā zaĥmeti olmayıp faķat taşra Ramazānı İstanbul gibi olamayacağından biraz cān şıkılırsa da me’mūrīnden bulunan arkadaşlar ile vaķt geçirilmekte ve bi-luţfiĥi te‘ālā ‘ıyd-ı sa‘īd daĥi iki güne ķadar gelmekte olmasıyla rabbim te‘ālā emşāl-i keşīresini bi’l-‘āfiye müşāhede ile ĥaķķ-ı vālā-yı mün‘imālarında mes‘ūd buyursun. Semere-i luţf u teveccühāt-ı seniyyeleri olarak geķenlerde ţaraf-ı ‘ālī-i vilāyet-penāhīden ĥaķķ-ı çākerānemde inhā ve iltimās buyurulan rütbe-i sālīşeniñ ru’sı gelmiş olmağla onuñ için maĥşūşen eteklerini öper ve geķenlerde utanarak recā etmiş olduğum eşvāb ve eşyānıñ şimdiye ķadar irsāl buyurulmuş olduğunu bildiğimden bundan ŧolayı daĥi ayrıca teşekkür ederek Enderūn ve Bīrūn’a resm-i selāmiñ şırasıyla teblīğine ‘ināyet-i seniyyelerini istirĥām ederim.

Cevāb

Hulūlüyle teşerrüf olunan ‘ıyd-i şerīfīn tebrīkini ve ҳамden lehū te‘ālā ‘āfiyetde oldukları tebşīriyle ‘uhde-i istihāllerine tevcīh buyurulan [69] rütbe-i sālisenīn teşekkürünü hāvī fī 25¹⁴² Şa‘bān sene 305 tārīhiyle müverrih enmile-zīb-i ihtirām olan bir kıt‘a tahrīrāt-ı mekārim-ğāyāt-ı dāderānelerinden istifāde eyledigim memnūniyyet ve istibşār lisān-ı kalem ile edā olunacak gibi degildir. ‘ıyd-ı sa‘īd-i mezkūr[un]¹⁴³ haqq-ı ‘ālilerinde daği müteyemmen u mes‘ūd ve nice emsālını bi’l-‘āfiye idrāk ederek cümlemiz mazhar-ı luṭf-ı ma‘būd olmağ da‘avātı ayrıca edā ve bi’l-ḥaṣṣa rütbe-i behiyyeleri inşā‘allāh te‘ālā nice büyük mertebelere muḳaddeme olacağını temennī ve tehniyetle haber-i ‘āfiyetlerinden dergāh-ı Bārī’ye ‘arz-ı teşekkür ü senā kılınmıştır. Ramazān-ı şerīfden muḳaddem sipāriş ve bu kerre su‘āl buyurdukları elbise ve eşyā-yı sā’ire elden geldiği kadar begendirmege özenip temīzce olmasına ğayret ederek ve maḳbūle geçeceğine güvenerek māh-ı mezbūruñ on beşinde gönderilmiş olmağla şimdiye kadar vāşıl olmuş ve peyām-ı ‘āfiyetleriniñ tebşīriyle eşyā-yı mezkūreniñ keyfiyyet-i vuşūlünüñ iş‘arı himmet-i ‘aliyye-i dāderānelerine mütevaḳḳıf bulunmuş olmağın ol bābda irāde efendimiñdir.

Fī 25 Şa‘bān 305

[70] Fazīletlü zehādetlü efendi-i cemīlü’ş-şiyem ḥazretleri şavb-ı muḫlişīye sezāvār buyurulan muvālāt-ı şerīfeleriniñ beḳāsını ve Mekke-i Mūkerreme’de ḥā’iz olduğum ferrāşiyet ḥidmet-i seniyyeleriniñ vekāleten ḥüsn-i ifāsına himmet buyurulduğı

¹⁴² Metinde yanlış yazılan 35 rakamı, tarafımızca 25 ile değiştirilmiştir.

¹⁴³ Metinde “mezkūra” şeklinde yazılan ibare, daha sonradan “mezkūruñ” olarak düzeltilmiştir.

ifâdesini şâmil taḥrîrât ve hediye-i müteberrike-i Ḥicâziyeleri bi'l-vuşûl memnûniyyet-i vefire ḥuşûle gelmiş ve ḥidmet-i mezkûreniñ kemâ-kân edâsıyla ḥaḳḳ-ı 'âcizânemde ḥayr du'âları bî-dirîğ buyurulmaḳ temennîsiyle Şu kadar guruŐ hediye-i nâ-çîzânem luḫfen gönderilmiş olmağla ḳarîn-i ḳabûl buyurularaḳ ba'd-ez-în daḫi teveccûhât-ı behiyeleriyle Şavb-ı muḫibbânemiz dil-Őâd buyurulmaḳ müstercâ-yı ḫâliŐânemizdir efendim.

[71]

3.4.1.4. İbtidā-i Münşe'ât

1

1 Minnet aña kim idüp kemālin izhār
İfşā-yı dü-kevne bir sözin kıldı medār

2 Luṭfundan olup ḥabībine gevher-bār
İtdi güher-i kelām-ı neşrini nişār

2

Münācāt-ı ḥazret-i Şems-i Tebrizī be-dergāh-ı vālā-yı perverdigārī
‘azze ismuhū

[müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün]

1 Ey ḥāliḳ-i heft āsmān der-māndeem feryād res
Ey rāzıḳ-ı pīr u civān der-māndeem feryād res

2 Ey ḳādir-i her ins u cān dārende-i kevn u mekān
Dānende-i rāz u nihān der-māndeem feryād res

3 Ey raḥm-i to ber-nīk u bed ihsān-ı to bī-‘add u ḥadd
Her laḥza gūyem ey Şamed der-māndeem feryād res

- 4 Ey mun[‘]im-i her muflisī ey mūnis-i her bī-kesī
Ey ḥālīk-i her muḥliṣī der-māndeem feryād res
- 5 Ey nām-ı to ber-kām-ı leb ḥ^yānem to-rā her rūz u ŧeb
Ey kār-sāzī her sebeb der-māndeem feryād res
- 6 Ey rāzık-ı her cānver dārī zi-ḥāl-i mā ḥaber
İn nukte mā-rā der-guzer der-māndeem feryād res
- 7 Ey pādşāh-ı bī-naẓīr v’ey pādşāh-ı bī-vezīr
V’ey dest-gīr-i dest-gīr der-māndeem feryād res
- 8 Ey Şems-i Tebrīz her nefes to hem-çu murğān der-ḳafes
Ey ḳādir-i feryād res der-māndeem feryād res

3

Çehre-sāy-ı niyāz-ı deryūzegerī be-sudde-i vālā-yı cenāb-ı
perverdğārī celle celāluḥū

[fā[‘]ilātün fā[‘]ilātün fā[‘]ilātün fā[‘]ilün]

- 1 Āferīn ey şāni[‘]-ı ten-perver-i cān āferīn
Ḥālīkü’l-eşyā ilāḥü’l-ḥalk rabbü’l-‘ālemīn

[72]

- 2 Mübdi'-i āsār-ı kudret 'aḳd-i peyvend-i vücūd
Zābiḩ-i erkān-ı fıtrāt naḳş-bend-i mā' u ḩīn
- 3 Ey semūm-ı saḩvetüñ te'sīri nīrān-ı caḩīm
V'ey seḩāb-ı raḩmetüñ sīr-ābı Firdevs-i berīn
- 4 ḩudretüñ gülzārına bir sebze Sidre-i mūntehā
ḩikmetüñ şem'ine[dür]¹⁴⁴ pervāne Cibrīl-i emīn
- 5 Şun'uhn eyvānında bir ḩandīl devr-i āsmān
Şan'atuhn dībācesinden bir varaḩ rūy-ı zemīn
- 6 'Arşa-i idrāk-i fevz-i re'fetüñ dāru'l-emān
Rişte-i ümmīd-i feyz-i raḩmetüñ ḩablü'l-metiñ
- 7 Dergeh-i ta'zīm ü tekrīmünde 'ālem kām-cūy
ḩırmen-i iḩsān u elḩāfuñda 'ādem ḩūşe-ḩīn
- 8 ḩākden her zerre te'yīdüñle bir cism-i laḩīf
Ābdan her ḩatre tevḩiküñle bir dürr-i şemīn
- 9 Ol 'amīmü'l-feyz-i mün'imsüñ ki feyz-i şāmilüñ
Rızḩ taḩsīminde ḩılmaz imtiyāz-ı küfr ü dīn

¹⁴⁴ Bu ek metne sonradan eklenmiştir.

10 Vādī-i derküñdedür ser-geşte fehm-i tünd-seyr
Mülk-i tevḥīdüñdedür maḥşūr ʿaql-ı dūr-bīn

11 ʿİlm ü ʿirfānuñda her kim bir yaḳīn bulmuş velī
Hīç şekk yokdur kim ol idrāki ḥaşr itmez yaḳīn

12 İktizā-yı ḥikmetüñ izḥār-ı kudret kıлмаға
İhtilāf-ı ṭabʿ-ıla ezdādı itmiş hem-nişīn

13 Ḥādīsāt-ı ihtilāf-ı devrden görmez ḥalel
Kime kim maʿmüre-i ḥıfzuñ olur ḥışn-ı ḥaşīn

14 Hīç kes cürm-ile dergāhuñdan olmaz nā-ümīd
Senden ister kām eger rüsvā vü ger ḥalvet-nişīn

15 Sensin izḥār eyleyen maʿşūkā ʿāşık şevkını
ʿĀşıkı sensin kılan maʿşūk şevkıyle ḥazīn

16 Neşʿe-i ʿaşkuñladur Mecnūn sürüdü derd-nāk
Pertev-i ḥüsnüñledür Leylī cemāli nāzenīn

17 Pādşāhā iktizā-yı ḥikmetüñ tenbīh idüp
Gerçi ḥūr u ravzayı ṭāʿāta koymışdur rehīn

18 Ṭāʿatuñ eyler Fuzūlī ṭāḳat oldukça velī
Ḥırş-ıla ne ravza-i Rıdvān diler ne ḥūr-ı ʿīn

19 Hür-ı Ğın ü ravza-i Rıdvân hevâ-yı nefsdür
Nefsden geçmişdür ol senden rızâ ister hemîn

4

Feryâd-ı ‘andelîb-i hâme-i rengîn-nağam der-gülistân senâ-yı habîb-
i muhterem şallallâhu ‘aleyhi ve’s-sellem

[fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün]

- 1 Ey resûl-i Kure[y]şî şâh-süvâr-ı medenî
Bolbol-i Mekke vu Baḥḥâ vu Suheyl-i Yemenî
- 2 Ey ki der-bâğ-ı risâlet çu kâdet serv ne-ḥ^vâst
Serv-i bâğ-ı melekûti u gol-i her çemenî
- 3 Perdedâr-ı Harem-i ḥâş-i to Cibrîl-i emîn
Kemterîn bende-i dergâh-i to Veys-i Kâranî
- 4 Der-ḥarîm-i ḥarem-i Ka‘be-i vaşleş ne-resî
Dest der-dâmen-i evlâd-ı ‘Alî tâ ne-zenî
- 5 Rev der-ân ravza vu ḥâk-i der-i ü şev Câmî
Pîş ez-în çend giriftâr-ı ten-i ḥ^vîştenî

[73]

Na‘t-ı şerîf-i nebevî ‘aleyhi’s-şâlâtü ve’s-selâm-ı külle ğadât u ‘aşıyy

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

- 1 Āfitâb-ı şubḥ-ı mâ-evḥâ Ḥabîb-i Kibriyâ
Mâhitâb-ı şâm-ı ev-ednâ Ḥabîb-i Kibriyâ
- 2 Cevher-i kül tâb-ı sūz-ı mihrinüñ pervānesi
Şem‘-i bezm-i leyletü’l-isrâ Ḥabîb-i Kibriyâ
- 3 ‘Aql-ı evvel kayd-ı bend-i ‘aşkınuñ dīvānesi
Nāzenīn-i ḥazret-i Mevlâ Ḥabîb-i Kibriyâ
- 4 Ve’d-ḍuḥâ vaşf-ı güli ve’l-leyl şerḥ-i sünbülü
Bâġ-ı Yâsin ravza-i Ṭâhâ Ḥabîb-i Kibriyâ
- 5 Bülbül-i levlâk-ı zâtı lî-ma‘allâh lânesi
Bezm-i ḳurbe ṭūṭî-i güyâ Ḥabîb-i Kibriyâ
- 6 Şıdḳ u ‘adl u ḥilm ü ‘ilm-i zâtiye mazḥâr olup
Viridi çâr-erkâna fer ḥaḳḳâ Ḥabîb-i Kibriyâ
- 7 Çâr-yâr-ı bâ-şafâ der hem-dem-i kâşānesi
Şâḥibü’l-mi‘râc-ı mevlânâ Ḥabîb-i Kibriyâ

- 8 Ebrū-yı iqbālinüñ mäh-ı felek Һasret-keři
Bedr-i tábān-ı cihān-ārā Һabīb-i Kibriyā
- 9 Bezmgāh-ı sāğar-ı ‘aşkı dil-i şūrıdegān
Neş’e-bağş-ı ‘āşık-ı şeydā Һabīb-i Kibriyā
- 10 Ҙalb-i ‘arıfdür şarāb-ı şevķinüñ hum-Һānesi
Sīne-çāk-ı her dil-i dānā Һabīb-i Kibriyā
- 11 Kāse-i in‘āmınuñ şāh u gedā dil-teşnesi
Mest-i ‘aşk-ı Һızr ile ‘İsā Һabīb-i Kibriyā
- 12 Cūybār-ı cūdınuñ mäh-ı münevver kūzesi
Teşnesi dūnyā vü mā-fı-hā Һabīb-i Kibriyā
- 13 Mıhr-i enver çeşmesār-ı luğfinuñ peymānesi
Feyz-bağş-ı ‘ālem-i bālā Һabīb-i Kibriyā
- 14 ‘Arş cāh-ı ҡadrinüñ evc-āşiyān-ı rif‘ati
Һusrev-i kürsī-i istıgnā Һabīb-i Kibriyā
- 15 Çerh bāğ-ı şānınuñ bir sebze-i bī-gānesi
Gülşen-i ҡurbe çemen-pīrā Һabīb-i Kibriyā
- 16 Ҙalzüm-i esrār-ı Һikmetde dūr-i ҡudret şadef
Kān-ı kevne gevher-i yektā Һabīb-i Kibriyā

[74]

17 Genc-i 'irfān ü kemālūñ gevher-i yek-dānesi

Bahr-i rāza lü'lü-i lālā Ḥabīb-i Kibriyā

18 Hıl'at-ārā-yı le-'amruk tāc-dār-ı ıstıfā

Faḥr-i dünyā mefḥar-ı 'uḳbā Ḥabīb-i Kibriyā

19 Taḥtgāh-ı 'arş-ı a'lā mesned-i şāhānesi

Zīb-i şadr-ı Yeşrib ü Baḥḥā Ḥabīb-i Kibriyā

20 Kuḥl-i mā-zāğa'l-başar maḥşüş-ı çeşm-i ekḫali

Hāk-pāyi sürme-i ḥavrā Ḥabīb-i Kibriyā

21 İns ü cānuñ maḥlab-ı a'lā olan cānānesi

Kā'ināta maḳşad-ı aḳsā Ḥabīb-i Kibriyā

22 Mest-i ser-germ-i ma'aşīdür bugün şeydā Naẓīm

Eyleye şefḳat meger ferdā Ḥabīb-i Kibriyā

23 Umaram ma'zūr ola evzā'-ı küstāḥānesi

Baḳma noḳşān-ı Naẓīm'e yā Ḥabīb-i Kibriyā

6

Müseddes-i na't-ı şerīf-i nebevī 'aleyhi't-taḥiyyet-i ve't-teslīm-i li-
cenāb-ı Şeyḫ Gālib ḳuddise sirruh

[mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün]

I

- 1 Sultān-ı rusūl şāh-ı mümeccedsin efendim
- 2 Bī-çārelere devlet-i sermedsin efendim
- 3 Dīvān-ı ilāhīde ser-āmedsin efendim
- 4 Menşūr-ı le-‘amrūkle mü’eyyedsin efendim
- 5 Sen Aḥmed ü Maḥmūd u Muḥammedsin efendim
- 6 Ḥaḫdan bize sultān-ı mü’eyyedsin efendim

II

- 1 Tābiş-dih-i ervāḫ-ı mücerred güheriñdir
- 2 Mālīşgeh-i ruḫsār-ı melek ḫāk-i deriñdir
- 3 Āyīne-i dīdār-ı tecellī nazariñdir
- 4 Bū Bekr ‘Ömer ‘Osmān u ‘Alī yārlariñdir
- 5 Sen Aḥmed ü Maḥmūd u Muḥammedsin efendim
- 6 Ḥaḫdan bize sultān-ı mü’eyyedsin efendim

[75]

III

- 1 Ḥuṭbeñ okunur minber-i iḫlīm-i beḫāda
- 2 Ḥükmüñ tutulur maḫkeme-i rüz-ı cezāda
- 3 Gül-bang-i ḫudūmuñ çekilir ‘arş-ı Ḥudā’da
- 4 Esmā’-ı şerīfiñ añılır arz u semāda
- 5 Sen Aḥmed ü Maḥmūd u Muḥammedsin efendim
- 6 Ḥaḫdan bize sultān-ı mü’eyyedsin efendim

IV

- 1 Ol dem ki velîlerle nebîler ala ayrn
- 2 Nefsî deyü dehşetle opa cümleden efgn
- 3 Ye's-ile 'uatıñ ola avli perîn
- 4 Destür-1 ef'atla seniñdir yine meydn
- 5 Sen Amed ü Mamüd u Muammedsin efendim
- 6 adan bize sultn-1 mü'eyyedsin efendim

V

- 1 Birgün ki alup bar-i ama fikrete gitdim
- 2 İlden yitirip kendimi bî-odlua yitdim
- 3 'ıynım aıp 'ıbetimden azer etdim
- 4 Bu mala'ı yd eyledi bir seyyid iitdim
- 5 Sen Amed ü Mamüd u Muammedsin efendim
- 6 adan bize sultn-1 mü'eyyedsin efendim

VI

- 1 Ümmîddeyiz ye's-ile h eylemeyiz biz
- 2 Ser-mye-i imnı tebh eylemeyiz biz
- 3 Bbıñ oyup ayrı penh eylemeyiz biz
- 4 Bir kimseye syeñde nigh eylemeyiz biz
- 5 Sen Amed ü Mamüd u Muammedsin efendim
- 6 adan bize sultn-1 mü'eyyedsin efendim

VII

- 1 Bî-çâredir ümmetleriñ işyânına bakma
- 2 Dest-i red urup hasret-ile düzağa yakma
- 3 Raḥm eyle amân âteş-i hicrânıña yakma
- 4 Ez-cümle kuluñ Ğâlib-i pür-cürmü biraḳma
- 5 Sen Aḥmed ü Maḥmūd u Muḥammedsin efendim
- 6 Ḥaḳdan bize sultân-ı mü'eyyedsin efendim

[76]

7

Der-vaşf-ı celîl-i ḥazret-i çehâr-yâr-ı güzîn-i rıdvanallâhu 'aleyhim
ecma'in

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

I

- 1 Olar kim çâr-yâr-ı meclis-i ḥaş-ı peyâm-berdir
- 2 Maḥall-i şıdk u 'adl ehl-i ḥayâ sâķî-i kevserdir
- 3 Medâr-ı fazl u rüçḥân her birinde feyz-i dîgerdir
- 4 Ḥulâşa vaşfdan mecmû'unuñ kadri füzüntedir
- 5 Ebū Bekr u 'Ömer 'Osmân u Ḥaydâr çâr-ı serverdir
- 6 Velî ma'nâda nūr-ı vâḥid-i ğayr-ı mükerrerdir

II

- 1 Birincisi cenâb-ı yâr-gâr-ı faḥr-i ekvândır
- 2 İkinci ḥazret-i fârûķ-ı dîn sultân-ı zî-şandır
- 3 Üçüncü şıhr-ı zi'n-nüreyn şâḥib-i ḥilm u 'irfândır

- 4 Daḥi dördüncüsü şāh-ı velāyet şīr-i yezdāndır
- 5 Ebū Bekr u ʿÖmer ʿOsmān u Ḥaydār çār-ı serverdir
- 6 Velī maʿnāda nūr-ı vāḥid-i ğayr-ı mükerrerdir

III

- 1 Biri şıdḳ u şafāda bī-bedel şiddīḳ-i aʿzamdır
- 2 Biri ʿadl u ʿaṭā mülkünde sulṭān-ı mükerrerdir
- 3 Biri ḥilm ü ḥayā vü ḥüsn-i ḥilḳatde müsellemdir
- 4 Fütüvvetde şecāʿatde biri muḥtār-ı ʿālemdir
- 5 Ebū Bekr u ʿÖmer ʿOsmān u Ḥaydār çār-ı serverdir
- 6 Velī maʿnāda nūr-ı vāḥid-i ğayr-ı mükerrerdir

IV

- 1 Biri itdi taşadduḳ rāh-ı ḥaḳḳda cümle-i varın
- 2 Biri iʿlān-ı dīnde pīşe kıldı kuvvet izhārın
- 3 Biri tevsīʿ-i mescid vaḳf-ı ber' itdi virüp varın
- 4 Birisi fetḥ-i Ḥayber kıldı açdı şarp pāzārın
- 5 Ebū Bekr u ʿÖmer ʿOsmān u Ḥaydār çār-ı serverdir
- 6 Velī maʿnāda nūr-ı vāḥid-i ğayr-ı mükerrerdir

V

- 1 Senīh-i zār-ı maḥşerdeyim ʿişyāna ḫaldıḳda
- 2 Coşup mevc-i hirās u bīm çār-etrāfın aldıḳda
- 3 Şefīʿ eyle ilāhī bunları ḥavfım çoğaldıḳda
- 4 İderler çāre elbetde baña bī-çāre ḫaldıḳda

- 5 Ebū Bekr u ‘Ömer ‘Osmān u Ḥaydār çār-ı serverdir
- 6 Velī ma‘nāda nūr-ı vāḥid-i ğayr-ı mükerrerdir

8

Müseddes-i na‘t-ı şerīf-i e‘imme-i işnā ‘aşer rıḍvānallāhu ‘aleyhim
ecma‘īn

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

I

- 1 Baḥr-i raḥmetdir Muḥammed ebr-i iḥsāndır ‘Alī
- 2 Mihr-i ḥikmetdir Muḥammed mäh-ı ‘irfāndır ‘Alī
- 3 Faḥr-i ‘ālemdir Muḥammed şāh-ı merdāndır ‘Alī
- 4 Cevher-i cāndır Muḥammed nūr-ı ĩmāndır ‘Alī
- 5 Nāzenīn-i Rabb-i ‘izzetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
- 6 Verd-i gülzār-ı nübüvvetdir Ḥüseyn-i Kerbelā

II

- 1 Şem‘-i miḥrāb-ı imāmetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
- 2 Minber-efrüz-ı ḥiṭābetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
- 3 Şu‘le-i mişkāt-ı fiṭratdır Ḥüseyn-i Kerbelā
- 4 Şems-i eyvān-ı ḥaḳīḳatdır Ḥüseyn-i Kerbelā
- 5 Bülbül-i bāğ-ı veşāyetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
- 6 Seyyid-i şebbān-ı cennetdir Ḥüseyn-i Kerbelā

III

- 1 Dest-i a‘dādan helāhil-nūş-ı şivendir Ḥasan
- 2 Dāğ-ber-dil bir şehīd-i mekr-i düşmendir Ḥasan
- 3 Ḥüsn-i ḥulḫ u ḥüsn-i sīret ile aḥsendir Ḥasan
- 4 Nūr-ı çeşm-i Fāṭıma maḥbūb-ı zı’lmendir Ḥasan
- 5 Nuḥbe-i şāh-ı velāyetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
- 6 Vāriş-i naḫd-ı sehāvetdir Ḥüseyn-i Kerbelā

IV

- 1 Maṭla‘-ı şemsü’l-münā‘imdir ‘Alī Zeyne’l-‘abā
- 2 Menba‘-ı luṭf u merāḥīmdir ‘Alī Zeyne’l-‘abā
- 3 Faḥr-i aşḫāb-ı mu‘ālimdir ‘Alī Zeyne’l-‘abā
- 4 Cāmi‘-i ḥalḫ-ı mekārımdır ‘Alī Zeyne’l-‘abā
- 5 Kıdve-i ehl-i siyādetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
- 6 Mebde‘-i feyz-i şerāfetdir Ḥüseyn-i Kerbelā

[78]

V

- 1 Bākır-ı ‘ilm-i ḥaḫīḫat ḥazret-i Bākır ki Ḥaḫ
- 2 Ḥızr ile zāt-ı şerīfin eylemişdir hem-sebāk
- 3 Nūh felek mecmū‘a-ı vaşfında güyā bir varak
- 4 Sābi‘-i seb‘a’l-meşānīdir bi-ḥükm-i müttefaḫ
- 5 Ḥāris-i ḥışn-ı şerī‘atdır Ḥüseyn-i Kerbelā
- 6 Hādī-i rükn-i tarīḫatdır Ḥüseyn-i Kerbelā

VI

- 1 Nağd-i mevrūs-ı nübüvvedir kemāl-i Ca'ferī
- 2 Mazhar-ı el-fakru fahrīdir hişāl-i Ca'ferī
- 3 Luţf-ı Hakk'dır ictihād-ı bī-mişāl-i Ca'ferī
- 4 Kıldı ser-hayl-i e'imme imtişāl-i Ca'ferī
- 5 Mesned-ārā-yı hilāfetdir Hüseyn-i Kerbelā
- 6 Şadr-pīrā-yı kerāmetdir Hüseyn-i Kerbelā

VII

- 1 Kāzım-ı ğayzu'l-e'ādī Mūsā-yı Mūsā-şiyem
- 2 Dest-i beyzā-yı mekārım şāh-ı kudsiyyet-şaşem
- 3 Şu'le-i Tūr-ı tecellā Eymen-ārā-yı hikem
- 4 Nūr-ı mişbāh-ı sa'adetdir o zāt-ı muhterem
- 5 Şaykal-ı mir'āt-i kudretdir Hüseyn-i Kerbelā
- 6 Revnağ-ı rüy-ı hüviyyetdir Hüseyn-i Kerbelā

VIII

- 1 Āftāb-ı evc-i hikmetdir 'Alī Mūsā Rızā
- 2 Māh-tāb-ı burc-ı vaḥdetdir 'Alī Mūsā Rızā
- 3 Zā'ik-ı zehr-āb-ı miḥnetdir 'Alī Mūsā Rızā
- 4 Mübtelā-yı kerb ü ğurbetdir 'Alī Mūsā Rızā
- 5 Gūy u çevgān-ı felāketdir Hüseyn-i Kerbelā
- 6 Ser-zeniş-dīd-i ihānetdir Hüseyn-i Kerbelā

IX

- [79]
- 1 Pādşāh-1 etkıyādır zāt-1 vālā-yı Taķī
 - 2 Dürr-i baħr-1 ıřtıfādır zāt-1 vālā-yı Taķī
 - 3 Őubħ-1 nev-rüz-1 hüdādır zāt-1 vālā-yı Taķī
 - 4 Mīve-i naħl-1 Rızā'dır zāt-1 vālā-yı Taķī
 - 5 Sebz-i büstān-1 semāħatdır Ĥüseyn-i Kerbelā
 - 6 Serv-i bāğ-1 ĥātemiyyetdir Ĥüseyn-i Kerbelā

X

- 1 'Āşir-i isnā 'aşer şāh-1 ser-āmeddir Naķī
- 2 Ma'şer-i İslām'a hādī-i mü'eyyeddir Naķī
- 3 'Urve-i vüşkā-yı ümmet kuţb-1 emceddir Naķī
- 4 Vefķ-i bāzū-yı yemīn-i şer'-i Aħmed'dir Naķī
- 5 Ma'nā-yı lafz-1 'adāletdir Ĥüseyn-i Kerbelā
- 6 Lafz-1 ma'nā-yı imāretdir Ĥüseyn-i Kerbelā

XI

- 1 Kible-i ĥācetdir ins ü cāna bāb-1 'Askerī
- 2 Ser-be-ser cünd-i melā'ikdir riķāb-1 'Askerī
- 3 Başķadır te'sīr-i şemşīr-i cevāb-1 'Askerī
- 4 Seyf-i meslül-i şerī'atdır cenāb-1 'Askerī
- 5 Cevher-i tīg-1 celādetdir Ĥüseyn-i Kerbelā
- 6 Şaf-der-i şaħn-1 şecā'atdır Ĥüseyn-i Kerbelā

XII

- 1 utb-ı eflāk-ı hüdādır Mehdī-i Őāhib-zemān
- 2 Zübde-i āl-i ‘abādır Mehdī-i Őāhib-zemān
- 3 Sırr-ı pāk-i MuŐtafā’dır Mehdī-i Őāhib-zemān
- 4 Hādī-i rāh-ı Rızā’dır Mehdī-i Őāhib-zemān
- 5 Reh-ber-i nehc-i hidāyetdir Hüseyn-i Kerbelā
- 6 Sā’i-i semt-i reŐādetdir Hüseyn-i Kerbelā

XIII

- 1 Geri ol Őehler ki bir bāıñ göl-i nesrīnidir
- 2 Cümlesi hep bir sipihriñ encüm-i pervīnidir
- 3 Bir nihālīñ bī-tefāvüt mīve-i nūŐīnidir
- 4 Her biri mülk-i beānīñ Őāh-ı pür-temkīnidir
- 5 Nūr-ı eŐm-i ehl-i sünnetdir Hüseyn-i Kerbelā
- 6 urre-i a’yān-ı ümmetdir Hüseyn-i Kerbelā

[80]

XIV

- 1 Olalı ser-dāde-i hubb-ı velā-yı hānedān
- 2 Hāmdülillāh eyledim kesb-i hayāt-ı cāvidān
- 3 Kāzımā olsam n’ola ru-sūde-i bāb-ı emān
- 4 EŐref āsā eyleyip bu mala‘ı vird-i zebān
- 5 Melce‘-i erbāb-ı hācetdir Hüseyn-i Kerbelā
- 6 Őāfi‘-i rüz-ı nedāmetdir Hüseyn-i Kerbelā

Tercî^c-bend-i laţîf berâ-y-ı nazîre-i Rûh-i Bağdâdî li-cenâb-ı Sâmi[mef^cülü mefâ^cîlü mefâ^cîlü fe^cülün]

I

- 1 Şüfî gibi zann itme bizi subha-be-destüz
Biz dâne-şumâr-ı güher-i ‘ahd-i elestüz
- 2 Erbâb-ı riyānuñ serine cur‘a-nişāruz
Peymāne-i ser-şār-ı mey-i ‘aşk ile mestüz
- 3 Kuhlü’l-başaruz sâye gibi dîde-i mihre
Hāk-i kâdem-i ehl-i melāmetde ki pestüz
- 4 Ka‘beyle şanem-hānede yek-reng-i sücūduz
Biz hānķah-ı dilde ki Allāh-perestüz
- 5 Bilmezse n’ola kâdrümüzi zāhid-i ĥod-bîn
Ol āyīneyüz kim kef-i zengīde şikestüz
- 6 Ser-geştelerüz dūr olalı menba‘umuzdan
Seyl-âb-ı şahārî gibi bî-cây nişestüz
- 7 Şāğar be-kef-i meykede-i ‘aşk-ı Hudāyuz
Farķ-ı felege cur‘a-feşān turfe gedāyuz

II

- 1 Ey zāhid-i kıṣrī-suḥan-ı da‘vī-i bāṭıl
Bī-zā‘ıka-i lübb-i kemālāt-ı efāzıl
 - 2 Tā key olasın münkir-i erbāb-ı ḥaḳīḳat
İnkār-ı selefde idüp ĩrād-ı delā‘il
 - 3 ‘Ālim geçinüp olmadasın ehl-i kemālūñ
Geh zendeka vü küfrine geh fıskına ḳā‘il
 - 4 Te‘vīle tevakkuf iden aḳvāl-i kibārı
Zāhirde ḳoyup itmedesın bāṭını zā‘il
 - 5 Ḥar-mühre-i inkārını ārāyiş idinmiş
Lā-yefhem olan ḥayl-i ḥarān-ı mütesāfil
- [81]
- 6 Lāyık mı olup mu‘teḳid-i cāde-i taşdıḳ
Dünbāle-rev-i ṭab‘un ola bir nice cāhil
 - 7 Ḥıfz itmek ile cerbeze-i felsefiyātı
Zann itme ki olduñ reh-i taḥḳıḳde ‘āḳıl
 - 8 Bildüñ mi nedür mebde‘ ile semt-i ma‘ādı
‘İlm añlama ey tīre-derün naḳş-ı sevādı

III

- 1 Erbāb-ı ŧühūduñ suḫanı keŧf-i ḫikemdür
Maḫbūl-i ŧanādīd-i suḫan-dān-ı ūmemdür
- 2 Endīŧe-i ḫüccāb-ı nihān-ḫāne-i esrār
Miftāḫ-ı ḫılısmāt-ı ma‘ānī-i ḫıdemdür
- 3 Āyīne-i ḫalbinde o rūŧen-güherānuñ
Jeng-i ene’iyyet eseri maḫz-ı ‘ademdür
- 4 Yektā-güher-i vaḫdete ḫālib olup anlar
Enhār gibi vāŧıl-ı ser-menzil-i yemdür
- 5 ŧüretde gedāyān-ı nemed-pūŧ-ı melāmet
Ma‘nāda selāḫīn-i melik-ḫayl u ḫaŧemdür
- 6 İn‘āmları baḫŧiŧ-i feyz-i ezelīdür
Anlar ḫulefā-yı rüsül-i pāk-ŧiyemdür
- 7 ‘Ādetleri hep bezl-i le‘ālī-i ḫaḫīḫat
İḫsānları gencīne-i naḫḫāŧ-ı himemdür
- 8 Gördükleri āŧār-ı ŧu’nūnāt-ı İläḫī
Seyr eylediler ḫaḫḫ’ı mezāhirde kemā-hī

IV

1 Gūş eyle merātibde nedür ‘ilm-i ḥaḳīḳat
Erbāb-ı şühūd eylediler böyle rivāyet

2 Olmuşdı o maḥbūb-ı serā-perde-i lā-reyb
İtlāk-ı niḳāb-ı ḥarem-i ḡayb-hüviyyet

3 Bi’z-zāt idüp şīve-i āḡāz-ı te‘ayyün
Āyīne-nümā oldı cemāl-i eḡadiyyet

4 Esmā vü şıfāt ile zūhūr eyledi a‘yān
Çün itdi duvum mertebede cilve maḥabbet

5 Ervāḡ-ı besā’iḡde ki oldı mütecellī
Ta‘yīn idemez anı ser-engüşt-i işāret

[82]

6 Düşdükde merāyā-yı mişāliyyeye ‘aksi
Şaḡrā-yı taḡayyülde göründi nice şüret

7 Bu mertebeden şoñra semāvāt-ı ‘anāşır
İtdise mevālīd ile tertīb-i şehādet

8 İnsān olup enmūzec-i kül zāt u şıfāta
Pes mazḡar-ı tām oldı bu cümle ḡazerāta

- 1 Oldı haṭ-ı mecmū‘a-ı pīṣānī-i insān
Hük-m-i ḥalaḳallāh ‘alā ṣūretihi raḥmān
- 2 Baḳ dāde-i ‘ibretle o āyīne-i pāke
Olsun dir iseñ pertev-i taḥḳīḳ nümāyān
- 3 ‘Ārif iseñ ey ṭālib-i Ḥaḳḳ sen seni añla
Gencīne-i maḥfiye maḥalldür dil-i vīrān
- 4 Bil geldigiñi mülk-i vücūda ne içündür
Sa‘y it olasıñ pādşeh-i kişver-i ‘irfān
- 5 Meftūḥdur ebvāb-ı kerem iste Ḥudā’dan
Olmaḳlıḡa zānū-zede-i şoḥbet-i pīrān
- 6 Şarf eyleme evḳātüñi bāzīçe-i lehve
Dīvāne gibi olma şaḳın suḥre-i şıbyān
- 7 Ancaḳ bu hevā vü heves-i nefis ise maḳşūd
Bu mādde müşterek oldı saña ḥayvān
- 8 Ref‘ eyle göñülden ḥücüb-i zulmet ü nūrı
Nezzāre-i dīdāra deḡiş cennet ü ḥūrı

VI

- 1 Ğārif iseñ ol perde-ber-endāz-ı ħafā
Tā kim olasın maħrem-i ħalvetgeh-i ma‘nā
- 2 Bir kerre nigāh eyle pes-i perde-i rāza
Üstād-ı şuver-bāz olur ol demde hüveydā
- 3 Çün kār-ı nihānī-i meşiyet ola ma‘lūm
Çekme ğam-ı imrūz ile endīşe-i ferda
- 4 Şıdķ ile rızā-dāde-i taķdīr-i Ĥudā ol
Virme ħalecān ħalbūñe tedbīr ile aşlā
- 5 Seng atsa da kūdek-menişān olma şikeste
Mecnūn-reviş ol ‘āķıl iseñ ey dil-i şeydā
- 6 Āyīne gibi taşfiye-i levħ-i derūn it
Tā saña keder virmeye nīk ü bed-i dünyā
- 7 Yek-reng ü müsāvāt gerekdür nazaruñda
Tevbīh-i ‘adū düst-nevāzī-i eħibbā
- 8 Mestāne-i ser-bāz-ı ħarab-ħāne-i cān ol
Müstāgnī-i ‘işretkede-i her dü cihān ol

[83]

VII

- 1 Sākī şun [o] meyden ki ola neş'e-dih-i tāk
Bir cām ile kıl def'ci humār-ı dil-i ğamnāk
- 2 Ol bāde ki nā-şüste-ruḥ-ı gerd-i riyāyı
Mīnā gibi şābūn-ı kef-i mevci ider pāk
- 3 Ol āteş-i seyyāle-i nāmūs-ı ḥired-sūz
Pā-māl-kon-ı zūhd ü vera' çün ḥas u ḥāşāk
- 4 Ol bāde-i pūr-feyz ki geldükde ḥurūşa
Teh cur'ası ḥāk oldu ḥabābı bu nūh eflāk
- 5 Şem'ci ḥarem-efrūz-ı dil-i tīre-nihādān
Bir ḳatresidür mışkal-ı āyīne-i idrāk
- 6 Ref' eyle bizi ḥākden ey pīr-i ḥarābāt
Ḳaldur bir ayağ ile yapış destime bī-bāk
- 7 Leb teşnelerüz cām-ı mey-i 'aşka Kelīm'üñ
Bu beytin idüp vird-i zebān-ı dil-i şad-çāk
- 8 Dil-beste-i sāzīm u esīr-i mī-nāyīm
Geh movc-i şerābīm gehī tār-ı rebābīm

VIII

- 1 Muṭrib ele al nāy-ı pesendīde-maḳāli
Germ eyle def āsā dil-i ber-hem-zede-ḫālī
- 2 Feyz-i naḡam-ı sāmī‘a-sūz ile zebānuñ
Āteşlere yaḳ sīne-i ‘uşşāḳ-ı cemālī
- 3 Def eyle meded çübek-i sanṭūr ile dilden
Ḍarb eyle uşūliyle ser-i şaḡş-ı melālī
- 4 Te’sīrini inkār idemem naḡme-i sāzuñ
Luṭf eyler iken cān u dile cezbe-i ḫālī
- 5 Nāy-ı şekerīn-naḡme ider ḫalka-i gūşı
Ḳand-ı ḳaşab-ı sūkker-i ḫālāt-ı me’ālī
- 6 Pürdür güher-i feyz ile şandūḳa-ı ṭanbūr
Meyl-i dil-i ‘uşşāḳ degüldür aña ḫālī
- 7 Mızrābda mı çübda mı mūda mı te’sīr
Zāhid bunı fehm it ḳo yeter ḳīl ile ḳālī
- 8 Çaldum taşa ben şīşe-i nāmūs ile nengi
Muṭrib kerem it sen daḫi çal barbeṭ ü çengi

[84]

IX

- 1 Dil-beste-i gīsū-yı ḥam-ender-ḥam-ı ‘aşqam
Dīvāne-i zencīr-be-pāy-ı ğam-ı ‘aşqam
- 2 Perverde-i āġūş-ı mevālīd-i selāse
Ḥayru’l-ḥalef-i silsile-i Ādem-i ‘aşqam
- 3 Geh vādī-i Eymen gehī Mūsī-yi tecellī
Geh ‘īsī-yi mu‘cīz-ı nefes-i Meryem-i ‘aşqam
- 4 Geh pīr-i sipihrüñ eline subḥa-ı pervīn
Geh sāz-ı kef-i zührede zīr ü bem-i ‘aşqam
- 5 Biñ şüret-ile zīb-i mecālī-i şu’ūnam
Geh ḥüsn ü gehī ‘āşık u geh ‘ālem-i ‘aşqam
- 6 Gāhī girih-i muşmat-ı ma‘nāda nihānam
Geh cilvegeh-i şāḥa-ı keyf-i kem-i ‘aşqam
- 7 Ma‘nā-yı basīṭ-i eşer-i kāf ile nūnam
Terkīb-i rumūz-ı kelimāt-ı fem-i ‘aşqam
- 8 Mersūm-ı cehül u gehī med‘uvv-ı zalūmam
Maḥmil-keş-i ser-bāz-ı emānāt-ı ‘ulūmam

- 1 Yā Rabb k̄anı ol dem ki nihān idi bu ḥāne
Nūr-efgen olan vuşlat idi çeşm-i cihāna
- 2 Ağyār nihān yār nihān dil daḥi nā-būd
Ne resm nümāyān idi ne nām u nişāne
- 3 Bir bezm idi ol bezm-i şafā kim yoğ-idi hīç
‘Uşşāka temāşā-yı cemāle bu bahāne
- 4 Pür-neşve idi cümlesi bir cām-ı şafādan
Hep bāde-i vaḥdet şunulurdu dil ü cāna
- 5 Keşret yoğ-idi vaḥdet-i maḥz idi bu ‘ālem
İsbāt-ı vücūd itmege yer yok digerāna
- 6 Hep ğarḳa-be-nūr-ı eḥadiyyet idi eşyā
Ma‘dūm idi a‘yānda temyīz-i miyāne
- 7 Ma‘lūme iken nükte-i elān kemā-kān
Şad ḥayf ki öldük yine pür-ḥ‘āb-ı fesāne
- 8 Dil-şifte-i ḥüsn-i ezel çeşm-i şuhūduz
Ḥayret-zede-i āyīne-i reng-i vücūduz

[85]

XI

- 1 Ey nūr-dih-i hestī-i eflāk-i ‘anāşır
Feyyāz-ı vücūd-ı şuver-ārā-yı mazāhir
- 2 Dānende-i her müşkil-i ser-beste-i ĩcād
Bīnende-i esrār-ı hafāyā-yı zamā’ir
- 3 Bilmekde kemālātuñı pā-der-gil-i hayret
‘Aql-ı hukemā vü ‘ulemā-yı mütebaħħir
- 4 Pīş-i nazār-ı ‘aqla temāşā-yı cemāle
Çekmekde izāfāt-ı neseb perde-i sātir
- 5 Ey mihr-i ‘amā burqa‘-ı ıtlāk-ı cemālũñ
Her zerrede pinhān yine her zerrede zāhir
- 6 Zātuñ ola ıtlāk-ı haķĩķĩ ile muṭlaķ
Derk eylemede dil olur elbet müteħayyir
- 7 Bu maṭla‘-ı rengīn ile bildürdi Ĥayālĩ
Ĥayret idügin ehl-i dile menzil-i āħir
- 8 Ey tĩr-i ğamet-rā dil-i ‘uşşāk nişāne
Ĥalkĩ be-to meşğul u to ğā’ib zi-miyāne

XII

- 1 Dil mu'tekif-i gūşe-i ebrū-yı Muḥammed
Cān silsile-der-gerden-i gīsū-yı Muḥammed
- 2 Gül-berg-i ruḥı munşabiğ-ı şıbgā-ı Raḥmān
Ezhār-ı ḥaḳāyıkda nihān būy-ı Muḥammed
- 3 Tevhīd ider inṭāḳ-ı ilāhī ile ta'lim
Ṭūṭī-i dile āyīne-i rūy-ı Muḥammed
- 4 Firdevs-i ḥaḳīkatde eb-i Ādem ü Ḥavvā
Eşyā ise hep zāde-i yek-mūy-ı Muḥammed
- 5 Ey 'aşḳ hidāyet demidür 'āşık-ı zāra
Düşdüm yola göster neredür kūy-ı Muḥammed
- 6 Vāşıl olayum menzil-i maḳşūda meded kıl
Cismüm ideyüm ferş-i reh-i kūy-ı Muḥammed
- 7 Şad 'acz-ile oldı dil-i mehcūr siyeh-kār
Bir bende-i nā-çiz-i senā-gūy-ı Muḥammed
- 8 Sāmī nice yüz biñ şalavāt ola ḥavāle
Ol rūḥ-ı şerīfe daḫi aşḫāb ile āle

[86]

XIII

- 1 Hestî-i mecâzîyi nihân eyle îlâhî
Esrâr-ı hafâyâyı ʿıyân eyle îlâhî
- 2 Müstağrak-ı envâr-ı şuhûd it dil-i zârı
Keşf-i hucub-ı dîde-i cân eyle îlâhî
- 3 Maḥv eyle gönülden eṣer-i naqş-ı sivâyı
Ġayriyyeti bî-nâm u nişân eyle îlâhî
- 4 Kıl ʿayn-ı yaqîn ile bizi vâkıf-ı esrâr
Ref-i tutuq-ı reyb ü gümân eyle îlâhî
- 5 Bir pîre kıl eyle beni kim zıll-ı Hudâ'dur
Maḥdûmumı ol şâhib-i şân eyle îlâhî
- 6 Ol maẓhar-ı zâta dilümi eyle muqâbil
Bir zerre iken mihr-i cihân eyle îlâhî
- 7 Mevc-i naẓar-ı luṭfi ile ol yem-i cûduñ
Ḳalbüm güher-i ḥubbuna kân eyle îlâhî
- 8 Luṭf it beni maḥcûb-ı vücûd eyleme yâ Rab
Nâ-maḥrem-i âşâr-ı şuhûd eyleme yâ Rab

Teyyemennā bi-zikru'llāhi'l-ḳadīmu ennehu hüve's-semī'u'l-ʿalīm.

Bismillāhi'r-raḥmani'r-raḥīm.

Fekad verede ennehu kāne hāzā mektūben fī'l-levḥi'l-maḥfūz.

Ennī ena'llāh. Lā ilāhe illā ene. Muḥammedun resūlī. Men istesleme'l-ḳazā'ī ve şabera ʿalā belā'ī ve şekere ʿalā niʿmā'ī ve rızā bi-ḥükmī ketebethu şiddīḳan ve be-ʿaştuhu yevme'l-ḳiyāme meʿa'ş-şiddīḳīn. Ve men lem yestesleme'l-ḳazā'ī ve lem yeşber ʿalā belā'ī ve lem yeşkur ʿalā niʿmā'ī ve lem yerza bi-ḥükmī felyeḥter ilāhen sevā'ī.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Allah'ın uğurlu zikri ezeli ve ebedidir. O duyan ve bilendir. Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla başlarım. O, bunu söyledi ve bu levh-i mahfuzda yazılıdır. Ben sizin Allah'ınızım. Benden başka ilah yoktur. Muhammed benim elçimdir. Kim benim kazama teslim olursa, benden gelen belaya sabrederse ve nimetlerime şükrederse onu bana sadık olanlardan yazarım ve onu kıyamet gününde doğru sözlü siddiklarla arkadaş ederim. Ve kim benim kazama teslim olmazsa, benden gelen belaya sabretmezse, benim nimetlerime şükretmezse ve benim hükmüme razı olmazsa o, kendine başka bir ilah seçsin.

[1]

3.4.2. ‘İlm-i Belāğat

3.4.2.1. [Fenn-i Beyān]¹⁴⁶

S Beyān luğatde neye derler?

C İzhāra derler.

S Beyān ıstılāhda neye derler?

C Murād u maqşūdu bir takım şuver u terākīb-i muhtelifi ile muhāṭaba izhār ve ifāde etmege denir.

S Bu ma‘nāca “fenn-i beyān” neye derler?

C Ma‘nā-yı vāḥidi tūruk-ı muhtelifi ile sāmi‘a ifāde ve beyān etmekden bahş eder bir ‘ilmdir.

S İfāde-i merāmıñ t̄ariķleri kaçdır?

C Yedidir: “Ḥaķīkat şarāḥat teşbīh kināye ta‘rīz mecāz ğalaṭ” olup bunlardan şarāḥat ile teşbīh ḥaķīkatde ve ta‘rīz kināyede dāḥil ğalaṭ daḥi ehl-i belāğat nezdinde ğayr-ı mu‘teber olduğundan ifāde-i merāmıñ t̄ariķlerini “ḥaķīkat mecāz kināye”ye ḥaşr etmişlerdir.

S Ḥaķīkat neye derler?

C İfāde-i merām mevzū‘-ı lehinde müsta‘mel olan elfāz ile olursa [2] ḥaķīkat derler: “Efendi kātibdir” gibi.

S Mecāz neye derler?

¹⁴⁶ Bu başlık metne tarafımızca eklenmiştir.

C Maḳām-ı ifādede ĩrād olunan elfāzı mevzū‘-ı lehleriniñ ğayrıda isti‘māl etmektir: “Şu desti aḳıyor” gibi.

S Kināye neye derler?

C Bir şey’i zıkr edip ḳarĭnesizce o şey’iñ lâzım-ı zihniyyesini murād etmektir: “Filāniñ boyu uzundur” gibi.

3.4.2.1.1. Teşbĭh

S Teşbĭh neye derler?

C İki şey’iñ bir keyfiyyetde iştirāk ve bir vaşfla ittişāflarına teşbĭh derler.

S Erkān-ı teşbĭh kaçdır?

C Dörtdür: “Müşebbehün bih müşebbeh vech-i şebeh edāt-ı teşbĭh”dir.

S Müşebbehün bih neye derler?

C Vech-i şebeh ile kemāl-i ittişāfla muttaşif olan şey’e derler.

S Müşebbeh neye derler?

C Vech-i şebeh ile ittişāfı nākış olan şey’e derler.

S Vech-i şebeh neye derler?

C Müşebbeh ile müşebbehün bihiñ müştareken muttaşif oldukları keyfiyyete derler. [3]

S Edāt-ı teşbĭh neye derler?

C Teşbĭhi irā’e eden edāta edāt-ı teşbĭh derler.

S Edāt-ı teşbĭh ḳanĝı kelimelerdir?

C Şānki nitekim ke-enne mişillü gibi [gūyā]¹⁴⁷.

S Erkān-ı teşbīhiñ mezkūr u maḥzūf olması i'tibāriyle teşbīh kaç kısmdır?

C Dört kısmdır: “Teşbīh-i ‘ādī veyā mufaşşal teşbīh-i mücmel teşbīh-i mürsel teşbīh-i belīg veyā teşbīh-i bi'l-kināye”.

S Teşbīh-i ‘ādī veyā teşbīh-i mufaşşal neye derler?

C Erkān-ı teşbīh kelāmda tamāmen mezkūr ise teşbīh-i ‘ādī denir: Efendi şehāvetde ḥātem gibidir.

S Teşbīh-i mücmel neye derler?

C Erkān-ı teşbīhden yalnız vech-i şebēh ḥazf olunursa teşbīh-i mücmel denir: Efendi ḥātem gibidir.

S Teşbīh-i mürsel neye derler?

C Erkān-ı teşbīhden yalnız edāt-ı teşbīh ḥazf olunursa: Efendi şehāvetde ḥātemdir.

S Teşbīh-i belīg neye derler?

C Erkān-ı teşbīhden vech-i şebēh ile edāt-ı teşbīh maḥzūf olunursa teşbīh-i belīg derler: Efendi ḥātemdir. [4]

S Müşebbeh ile müşebbehün bihiñ ḥazfı cā'iz olur mu?

C Çarīnesiz ḥazfı cā'iz olmaz.

S Niçün cā'iz olmaz?

C Zīrā müşebbeh birinci derecede müşebbehün bih ikinci derecede teşbīhde ‘umde olduklarından çarīnesiz ḥazfı cā'iz degildir. Lākin çarīne bulunur ise müşebbeh veyā müşebbehün bihden biriniñ çarīne ile ḥazf olunduğu isti‘āre baḥşinde gelir.

S Teşbīh taraflarına nazaran kaç kısmdır?

¹⁴⁷ Bu kelime metne sonradan ilave edilmiştir.

C Dört kısmıdır: Müşebbeh ile müşebbehün bihden ikisi birden yā maḥsūsātdan yā ma'kūlātdan olur veyāḥud biri maḥsūsātdan ve dīgeri ma'kūlātdan olur.

S Havāss-ı zāhire kaçdır?

C Beşdir: Lems başar sem' şemm zevk.

S Müşebbeh ile müşebbehün bih mubāşarātdan olduklarına mişāl getir.

C “Filāniñ ruḥsārı gül gibidir”, “Şu şu buz gibidir” mişillü.

S Müşebbeh ile müşebbehün bih melmūsātdan olduklarına mişāl getir.

C “Filāniñ şacı ipek gibidir” mişillü.

S Müşebbeh ile müşebbehün bih mesmū'ātdan olduklarına mişāl getir.

C “Filāniñ şadāsı bülbül şadāsı gibidir” mişillü. [5]

S Müşebbeh ile müşebbehün bih meşmūmātdan olduklarına mişāl getir.

C “Şu bāğniñ kokuşu 'anber gibidir” mişillü.

S Müşebbeh ile müşebbehün bih müzevkātdan olduklarına mişāl getir.

C “Şu şu şerbet gibidir” mişillü.

S Müşebbeh ile müşebbehün bih ikisi de ma'kūlātdan olduklarına mişāl getir.

C “İlm insāna fā'ide vermekde ḥayāt gibidir cehl mazarrat vermekde memāt gibidir” mişillü.

S Müşebbeh 'aqlī müşebbehün bih ḥissī olduklarına mişāl getir.

C “İlm deryā gibidir” mişillü.

S Müşebbeh ḥissī müşebbehün bih 'aqlī olduklarına mişāl getir.

C “Şu ḥammām cehennem gibidir”, “Filān kimse melek gibidir”, “Bu bāğçe cennet gibidir” mişillü.

S Vech-i şebek kaç kısımdır?

C İki kısımdır: Tahkîkî tahyîlî.

S Vech-i şebek-i tahkîkî neye derler?

C Vech-i şebek müşebbeh ile müşebbehün bihde muhakkağ olursa: “Filān zāt şecā‘atde arslan gibidir” gibi.

S Vech-i şebek-i tahyîlî neye derler?

C İkisinde muhayyel olursa veyāhud birinde muhakkağ birinde muhayyel olursa: [6] “Benim bahtım siyāhlıkda ‘arabşacı gibidir” gibi.

S Vech-i şebekden başka müşebbeh ile müşebbehün bihiñ mülāyimlerinden biriniñ zikri ve terki i‘tibāriyle teşbîh kaç kısımdır?

C Dört kısımdır: “Teşbîh-i muṭlağ teşbîh-i mücerred teşbîh-i müreşşah teşbîh-i mücerred ü müreşşah.”

S Teşbîh-i muṭlağ neye derler?

C Vech-i şebekden başka müşebbeh ile müşebbehün bihiñ mülāyimlerinden bir şey’ zikr olunursa: Filān zāt şecā‘atde arslan gibidir.

S Teşbîh-i mücerred neye derler?

C Eger müşebbehüñ mülāyimi zikr olunursa: Filān kimse ‘ulūm-ı ‘aqliyye vü naqliyyede deryā gibidir.

S Teşbîh-i müreşşah neye derler?

C Eger müşebbehün bihiñ mülāyimi zikr olunursa: Filān zāt arslan gibi yırtıcıdır.

S Teşbîh-i müreşşah u mücerred neye derler?

C İkisiniñ dağı mülāyimi zikr olunursa: Filān zāt kılıcıyla düşmenleri arslan gibi yırtar.

S Teşbîh-i ‘aşlî vü müstevî neye derler?

C Nākışlarıñ kāmillere teşbîhine derler: Efendi hâtem gibidir. [7]

S Teşbîh-i ma'kûs u albî neye derler?

C Kāmilleriñ nākışlara teşbîhine derler: Hâtem efendi gibidir.

3.4.2.1.2. Mecâz

S Mecâz neye derler?

C Cevâzdan müştak olup geme ma'nâsıdır.

S Mecâz iştilâhda neye derler?

C Maâm-ı ifâdede îrâd olunan elfâzı mevzû'-ı lehleriniñ ayrıda isti'mâl etmektedir.

S Mecâz kaç kısmdır?

C İki kısmdır: Mecâz-ı 'aqlî mecâz-ı luğavî.

S Mecâz-ı 'aqlî neye derler?

C Gerek mürekkebi-tâm gerek mürekkebi-nākış olsun elfâzı mâ-hüve lehiniñ ayrıya isnâd u nisbet etmektedir.

S Isnâd kaç kısmdır?

C İki kısmdır: Hâîat-i 'aqliyye mecâz-ı 'aqlî.

S Hâîat-i 'aqliyye neye derler?

C Fi'l-i ma'lûm fâ'il-i hâîiyye fi'l-i mechûl mef'ûleye hâîiyye veyâhud haber mübtedâ-i hâîiyye isnâd olunursa hâîat-i 'aqliyye denir: [8] “Efendi geldi yemek yenildi”, “Efendi kâtibdir” gibi.

S Mecâz-ı 'aqlî neye derler?

C Fi'l-i ma'lûm fâ'il-i haqîkîniñ ğayrı ve fi'l-i mechûl mef'ûlün bih-i haqîkîniñ ğayrı dġer mûte'alliklerine isnâd olunursa mecâz-ı 'aqlî olunur.

S Mûte'alliklerinden murâd nedir?

C Fi'l-i mezkûruñ maşdarı zemânî mekânî sebebî gibi mülâbeslerinden 'ibâretdir: “Şu şâhid 'adldır” ya'nî 'ādildir. “Feneri yak” ya'nî mumunu yak. “Şu dere aķıyor” ya'nî şuyunu aķıyor demek. “Bahâr vaķtı insâna feraħ verir” ya'nî Allâh bahâr vaķtinde insâna feraħ verir. “Bu cāmi'iñ bānîsi filān pādişâhdır”.

S Mecâz-ı luġavî neye derler?

C Elfāzı ma'nâ-yı haqîkatlerine münāsib dġer bir ma'nâda isti'mâl etmektir. İşbu ma'nâ-yı mecâzî ile ma'nâ-yı haqîkî beyninde bir 'alâķa bulunmaķ ve ma'nâ-yı haqîkîyi irâdeden muhâţabı men' edici bir ķarîne bulunmaķ lâzımdır.

S Mecâz-ı luġavî kaçdır?

C İkidir: Mecâz-ı mürsel ikincisi isti'âre. [9]

S Mecâz-ı mürsel neye derler?

C Eger mecâzıñ 'alâķası müşābihteñ ğayrı olursa mecâz-ı mürsel derler.

S İsti'âre neye derler?

C Eger mecâzıñ 'alâķası müşābehet olursa isti'âre derler.

S 'Alâķa kaçdır?

C İnde'l-ķavm yigirmi sekizdir: 1. Maşdariyyet 2. Mażhariyyet 3. Mücāveret 4. Cüz'iyet 5. Külliyyet 6. Sebebiyyet 7. Müsebbibiyyet 8. Kevn 9. Evvel 10. Hāliyyet 11. Maħalliyyet 12. İtlāķ 13. Taķyîd 14. 'Umûm 15. Huşuş 16. Lāzımiyyet 17. Melzûmiyyet 18. 'Aliyyet 19. Ma'lûliyyet 20. Şartıyyet 21. Meşrûtiyyet 22. Dāliyyet 23. Medlûliyyet 24. Kuvve 25. Āliyyet 26. Mûte'allıķıyyet 27. Mûte'allıķıyyet 28. Müşābehet.

S 1. Maşdariyyet neye derler?

C Ma‘nā-yı ḥaḳīkī ma‘nā-yı mecāzīniñ maḥall-i şudūru olmasıdır. Mişāl: “Eliñ ağızına bakma kendi işiñe bak”, “Filān kimse şatlı dillidir”.

S 2. Mażhariyyet neye derler?

C Ma‘nā-yı ḥaḳīkī ma‘nā-yı mecāzīniñ maḥall-i zūhūru olmasıdır. Mişāli: “Bu iş seniñ eliñden gelir” ya‘nī ḳādırsiñ demektir.

S 3. Mücāveret neye derler?

C Ma‘nā-yı ḥaḳīkī ile ma‘nā-yı mecāzī beyninde [10] mücāveret bulunmasıdır: “Şu sebīlden şu içdim” ya‘nī şasından içdim demek.

S 4. Cüz’iyyet 5. Külliyyet neye derler?

C Ma‘nā-yı ḥaḳīkī ile ma‘nā-yı mecāzīden biri dīgeriniñ cüz’ü olmağıdır mişāl: “Başıñ sağ olsun” ya‘nī vücūduñ sağ olsun demek. “Parmağımyı ḳulağıma tıḳadım” ya‘nī ucunu tıḳadım demektir.

S 6. Sebebiyyet 7. Müsebbibiyyet neye derler?

C Ma‘nā-yı ḥaḳīkī ile ma‘nā-yı mecāzīden biri sebep dīgeri müsebbib olmağıdır. Mişāl: “Bereket yağıyor” ya‘nī yağmur yağıyor demek. “Oḫa ateş geldi” ya‘nī ḫarāretlendi.

S 8. Kevn neye derler?

C Bir şey’i ḫāl-i sābıḳınıñ ismiyle tesmiye etmektir. Mişāl: Bu hafta bizim çocuğıñ bir kerīmesi dünyāya geldi.

S 9. Evvel neye derler?

C Bir şey’i ḫāl-i ātisiniñ ismiyle tesmiye etmektir. Mişāl: “Āteşi yak” ya‘nī oḫunu yak demek. “Çorbayı pişir”, “Tarlada arpalar yeşillendi”. [11]

S 10. Ḥāliyyet 11. Maḥalliyyet neye derler?

C Ma'nā-yı ḥaḳīkī ile ma'nā-yı mecāzīden biri dīgerine maḥall olmaḳdır: "Ġazı getir" ya'nī lāmbayı getir. "Şem'dānı yak" ya'nī mumunu yak.

S 12. İtlāk 13. Takyīd neye derler?

C Ma'nā-yı ḥaḳīkī ile ma'nā-yı mecāzīden biri muṭlaḳ dīgeri muḳayyed olmaḳdır: "Bu gidişle sen ādem olmazsın" gibi ya'nī kāmīl ādem olmazsın. "Aḳ aḳçe kara gün içindir" gibi ya'nī aḳçe.

S 14. 'Umūm 15. Huşūş neye derler?

C Ma'nā-yı ḥaḳīkī ile ma'nā-yı mecāzīden biri e'amm biri ḥāşş olmaḳdır: "Ḥayvānı ḥāzırlasınlar" ya'nī atı. "Her iş altun ile görölür" ya'nī para ile.

S 16. Lāzımiyyet 17. Melzūmiyyet neye derler?

C Ma'nā-yı ḥaḳīkī ile ma'nā-yı mecāzīden biri lāzım dīgeri melzūm olmaḳdır: "Bugün çok yoruldum" ya'nī çok çalışdım. "Bugün bir şey yemedim" ya'nī açım demektir. "Bizim çocuġu döġdüm" ya'nī terbiye etdim demektir.

S 18. 'Aliyyet 19. Ma'lūliyyet neye derler?

C Ma'nā-yı ḥaḳīkī ile ma'nā-yı mecāzīden biri 'illet dīgeri ma'lūl [12] olmaḳdır: "Ḥastanıñ vücūdunda çok āteş var" ya'nī ḥarāret var demek. "Şular bayaġı bulanmış" ya'nī şoġuk demektir.

S 20. Şartıyyet 21. Meşrūtiyyet neye derler?

C Ma'nā-yı ḥaḳīkī ile ma'nā-yı mecāzīden biri şart dīgeri meşrūṭ olmaḳdır: "Müşālahaya karar verildi" ya'nī müşālahanıñ şartlarına karar verildi demektir "Allāh ĩmānımızı zāyi' etmesin" ya'nī namāzımızı zāyi' etmesin demektir.

S 22. Dāliyyet 23. Medlūliyyet neye derler?

C Ma'nā-yı ḥaḳīkī ile ma'nā-yı mecāzīden biri dāll dīgeri medlūl olmaḳdır. Mişāl: "Şu 'ibāreyi anladım" ya'nī ma'nāsını anladım. "Fā'iller fi'llerden şoñra gelir" ya'nī lafzları.

S 24. uvve neye derler?

C Ma'nā-yı mecāzīniñ ma'nā-yı haıķī ile ittişāfa şālih olmasıdır: "Şu şarāb mūskirdir" ya'nī sekr vermek şānındandır demektir.

S 25. Āliyyet neye derler?

C Ma'nā-yı haıķīniñ ma'nā-yı mecāzīye ālet olmasıdır. Mişāl: "Ora biçiliyor" ya'nī ekin biçiliyor demektir. [13]

S 26. Mūte'allıiyet 27. Mūte'allaiyet neye derler?

C Maşdarları zıkr edip ism-i fā'il yāhud ism-i mef'ūllerini murād etmektir veyāhud ism-i fā'il veyā ism-i mef'ūlleri zıkr edip maşdarlarını murād etmektir. Mişāl: "Halk 'acāyib olmuş" ya'nī maħlū. "Bu ādem şāhid-i zūrdur" ya'nī mūzevvirdir.

S 28. Mūşābehet neye derler?

C Ma'nā-yı haıķī ma'nā-yı mecāzīye beñzemesidir ki isti'āre baħşinde görülecektir.

3.4.2.1.3. İsti'āre

S İsti'āre luğatde neye derler?

C Bir şey'i 'āriyet ve emānet almağa derler.

S İştılāħda neye derler?

C Ma'nā-yı haıķī ile ma'nā-yı mecāzī beyninde dā'imā 'alākası mūşābehet olup mūşebbeh ile mūşebbehün biħden biri 'ibāreden terk edilerek diğeri aniñ maāmında 'āriyeten isti'māl olunmadır.

S Mūşebbeh ile mūşebbehün biħiñ mezkūr ve maħzūf olması i'tibāriyle isti'āre kaç kısmdır?

C İki kısımdır: Muşarraha mekniyye.

S İsti'āre-i muşarraha neye derler?

C Erkān-ı teşbīhden vech-i şebēh edāt-ı teşbīh müşebbeh lafzlarını [14] ḥazf ile 'ibārede yalnız müşebbehün bihi müşebbeh maḳāmında 'āriyeten isti'māl etmektir. Mişāl: Güzel tekellüm eden bir arslan ile konuşudum.

S İsti'āre-i mekniyye neye derler?

C Erkān-ı teşbīhden vech-i şebēh edāt-ı teşbīh müşebbehün bih lafzlarını terk ile 'ibārede yalnız müşebbehi isti'māl etmektir: Filān kimseye ölüm tırnaqlarını taḳdı.

S İsti'āre-i muşarraha kaç kısımdır?

C İki: Müfrede mürekkebe.

S İsti'āre-i muşarraha-i müfrede neye derler?

C Müfredi müfrede teşbīh olursa: "Ḥammāmda bir arslan gördüm" gibi.

S İsti'āre-i muşarraha-i mürekkebe neye derler?

C Müfredi mürekkebe yāḥud mürekkebi müfrede yāḥud mürekkebi mürekkebe teşbīh olursa isti'āre-i muşarraha-i mürekkebe denir. Mişāl: Fetvā vermekde mütereddid olan müftiye ḥiṭāben "Ben seni bir kerre ayağını ileri ve bir kerre de geri atar görüyorum" gibi.

S İsti'āre-i muşarraha lafz-ı müste'ār i'tibāriyle kaç kısımdır?

C İki kısımdır: Aşliyye tebe'iyye. [15]

S İsti'āre-i muşarraha-i aşliyye neye derler?

C Eger müşebbeh-i mezkūr ism cinsi veyāḥud maşdar olursa isti'āre-i muşarraha-i aşliyyedir.

S İsti'āre-i muşarraha-i tebe'iyye neye derler?

C Eger müşebbeh-i mezkûr fi'l veyâ müştakḳ veyâḥud edevâtdan olursa isti'âre-i muşarraḥa-i tebe'iyedir. Müşebbehün bih fi'l olduğuna mişâl: “Şu yoḳuşu çıkıncaya kadar öldüm” ya'nî yoruldu. “Filân kimse tebdîl-i hevâ edeli canlandı” ya'nî şıḥhat buldu. “İḥsânınız bizi iḥyâ etdi”. Edevâtda cereyânına misâl: “Filân bugün deñizdedir” ya'nî deñiziñ üzerindedir.

S İsti'âre-i tebe'iyeye isti'âre-i tebe'iyeye niçün denildi?

C Fi'lerde ibtidâ isti'âre maşdarında yapılıp aña tebe'an fi'lerde icrâ olduğundan ve edevâtda ibtidâ isti'âre muṭlaḳlarında icrâ olunup ba'de edevâtda icrâ olduğundan isti'âre-i tebe'iyeye tesmiye olundu.

S İsti'âre vech-i şebeh i'tibâriyle kaç kısmdır?

C Dört kısmdır: İsti'âre-i muṭlaḳa mücerrede müreşşaḥa mücerrede vü müreşşaḥa. [16]

S İsti'âre-i muṭlaḳa neye derler?

C Ḳarîneden başḳa müşebbeh ile müşebbehün bihiñ mülâyimlerinden 'ibârede bir şey zıkr olunmazsa isti'âre-i muṭlaḳa denir. Mişâl: “Bugün ḥammâmda bir arslan gördüm” gibi.

S İsti'âre-i mücerrede neye derler?

C 'İbârede ḳarîneden başḳa müşebbehün bihiñ mülâyimlerinden bir şey zıkr olunursa isti'âre-i mücerrede denir. Mişâl: “Ḥammâmda iki ayaklı arslan gördüm” gibi.

S İsti'âre-i müreşşaḥa neye derler?

C Ḳarîneden başḳa 'ibârede müşebbehiñ mülâyimi zıkr olunursa isti'âre-i müreşşaḥa denir. Mişâl: “Ḥammâmda sivri tırnaḳlı bir arslan gördüm” gibi.

S İsti'âre-i mücerrede ve müreşşaḥa neye derler?

C Çarīneden başka müşebbeh ile müşebbehün bihiñ mülāyimleri zıkr olunursa isti‘āre-i mücerrede ve müreşşaha denir. Mişāl: “Ḥammāmda güzel tekellüm eden ḥün-rīz bir arslan gördüm” gibi.

3.4.2.1.4. Kināye

S Kināye luğatde neye derler?

C Bir şey’i zıkr edip andan diğere şey’i murād etmektir. [17]

S Kināye iştilāḥda neye derler?

C Bir şey’i zıkr edip bilā-ķarine-i māni‘a o şey’iñ lāzım-ı zihniyyesini murād etmektir. Mişāl: “Filānıñ kılıcınıñ bağı uzundur” gibi.

S Kināye mekniyyun ‘anh i‘tibāriyle kaç kısımdır?

C Üç kısımdır: Yā zātdan veyā vaşfdan veyāḥud nisbetden kināye olur.

S Zātdan kināye ne vaktde olur?

C Bir şey’in ba‘zı vaşfları zıkr olunup andan kināye tarīķiyle mevşūf olan zāta intikāl olunur. Mişāl: “Ṭaşrada ṭuran şarı şakallı yeşil cübbeliyi çağırınız” gibi.

S Vaşfdan kināye ne vaktde olur?

C Bir şey’iñ vaşfı zıkr olunup andan diğere bir vaşfına intikāl olunur. Mişāl: “Filānıñ kafası kalandır” ya‘nī aḥmaķdır gibi.

S Nisbetden kināye ne vaktde olur?

C Bir şıfatı mevşūfa nisbet etmek veyāḥud o şıfatı mevşūfdan nefy etmektir. Mişāl: “Luṭf u kerem filān zātıñ ḥānesindedir”, “Filān zātıñ yüzünde ḥayr yokdur” gibi.

S Kināye vāsıta i‘tibāriyle kaç kısımdır?

C İki kısımdır: Karībe ba‘īde. Ta‘bīr-i āherle: Celiyye hafıyye. [18]

S Kināye-i karībe veyā celiyye neye derler?

C Mekniyyun bihden meknī ‘anha bilā-vāşıta intikāl olunan kināyeye derler. Mişāl: “Filān ādem arīzü’l-kaḫādır” gibi.

S Kināye-i ba‘īde veyā hafıyye neye derler?

C Mekniyyun bihden meknī ‘anha bi’l-vāşıta intikāl olunan kināyeye derler. Mişāl: “Filān kimse ‘arīzü’l-visādedir” gibi ki ‘arīzü’l-kaḫā vāşıtasıyla aḫmaḫ murād olunur. “Filānıñ külü çoḫdur” gibi.

S Kināyeden maḫsad nedir?

C Belīgāne bir şüretde mekniyyun ‘anhiñ ḫālını ĩzāḫ ve beyān etmektir.

S Kināyeler niçün zıkr olunur?

C Yā medḫ için zıkr olunur: “Filānıñ sofrası meydādadır” gibi. Yā zemm için zıkr olunur: “Filānıñ eli bayraḫlıdır” gibi. Yā murādı ḡayrıdan ketm için zıkr olunur: “Ben bu işi cebren yaptım” gibi. Veyāḫud mekniyyun ‘anhiñ zıkrı müstehcen olduḡu için zıkr olunur: “Abdest tāzeledim” gibi.

3.4.2.1.5. Ta‘rīz

S Ta‘rīz neye derler?

C Murādı remz ve işāret ḫarīkiyle ifāde etmektir. Mişāl: “Şoḡuḫlar [19] başladı kömür de almadıḫ bilmem ne yapmalı” gibi.

3.4.2.2. Fenn-i Bedī'

S Fenn-i bedī' kaçığı fenne derler?

C Şaded-i ifādede sevķ ve ĩrād olunan 'ibāreyi tescī' ve tezyīn zımnında vaz' olunan fenne derler.

S Fenn-i bedī'de neden baħş olunur?

C Muħassināt-ı lafziyye muħassināt-ı ma'neviyyeden baħş olunur.

S Muħassināt-ı lafziyye kaçdır ve nedir?

C On ikidir: "1. Sec' 2. Cinās 3. Ķalb 4. İktibās 5. Tazmīn 6. Telmīħ 7. İttibā' 8. Reddü'l 'acüz 'ale's-şadr yāħud irşād 9. İzdivāc 10. İrsāl-i meşel 11. Tensīķu's-şifāt 12. Siyāķu'l-a'dād

S Sec' luğatde neye derler?

C Ķumru āvāzına derler.

S Sec' iştilāħda neye derler?

C Kelām-ı menşūruñ şāmil olduğu fāşıla veyā cümleleriñ āħirinde bulunan ĥarfleriñ ittiħād u ĥareket u sekenātta ittifaķlarına derler ve ol ĥarflere ĥarf-i sec' ve ĥarf-i ķāfiye derler. [20]

S İfāde-i merām için ĩrād olunan kelām kaç kısmdır?

C İki kısmdır: Mevzūn ya'nī şī'r ve menşūr.

S Kelām-ı mevzūn ve şī'r neye derler?

C Bi'l-ķaşd vezn ve ķāfiyeli olan kelāma derler.

S Kelām-ı menşūr neye derler?

C Bi'l-ķaşd vezn ve ķāfiyeli olmayan kelāma derler.

S Sec^c kaç kısımdır?

C Dört kısımdır: 1. Sec^c-i muraşşa^c 2. Sec^c-i mütevāzin 3. Sec^c-i mütevāzī 4. Sec^c-i muṭarraf.

S 1. Sec^c-i muraşşa^c neye derler?

C Fāşıla veyā cümle-i ūlānīñ şāmil olduğu elfāzīñ cümlesi veyā ekserīsi mā-ba^cdında bulunan fāşıla veyā cümle-i mütevāliyyede muḳābili bulunan lafzlar ile hem vezn ve hem sec^cde tevāfuḳ etmesidir. Mişāl: Muṭābıḳ-ı ḥiṣāl ekābir-i selef olduğu ve muvāfiḳ-ı fi‘āl efāḥir-i ḥalef bulunduğu.

S 2. Sec^c-i mütevāzin neye derler?

C Fāşıla veyā cümle-i ūlānīñ şāmil olduğu elfāzīñ her biri fāşıla veyā cümle-i mütevāliyyede muḳābili bulunan lafzlar ile yalnız [21] veznde ve lafz-ı aḥīri hem vezn ve hem sec^cde tevāfuḳ etmesidir. Mişāl: Sulṭān Orḥan menba^c-ı ‘ilm ü ‘irfān olduğu gibi menşe^c-i ādl ü iḥsān idi.

S 3. Sec^c-i mütevāzī neye derler?

C Fāşıla veyā cümle-i ūlānīñ yalnız lafz-ı aḥīri ile fāşıla veyā cümle-i mütevāliyyeniñ lafz-ı aḥīri hem veznde ve hem de sec^cde tevāfuḳ etmesidir. Mişāl: ‘Ālim-i kāmīl her yerde hüner ü fazl ile ferzāne ve merd-i cāhil maskaṭ-ı re^csinde bile bīgānedir.

S 4. Sec^c-i muṭarraf neye derler?

C Fāşıla veyā cümle-i ūlānīñ lafz-ı aḥīri fāşıla veyā cümle-i mütevāliyyeniñ lafz-ı aḥīri ile yalnız sec^cde tevāfuḳ etmesidir. Mişāl: “Dünyānīñ māl ü menālī ḥayyiz-i zevāle olduğu gibi iḳbāl ü idbārı daḥi her ḥālde inḳılāb u intiḳāldedir” gibi.

[S Cinās neye derler?

C Lāfzen birbirine müşābih ma‘nen muġāyir olan lā-aqall iki lafzı bir fāşıla veyā bir cümlede cem‘ etmektedir.]¹⁴⁸

S Cinās kaç kısmdır?

C Üç kısmdır: Cinās-ı tām cinās-ı nāķış cinās-ı muħarref.

S 1. Cinās-ı tām neye derler?

C Cemī‘ ħurūf ve ħarekāt u sekenātda tevāfuķ edip ma‘naları muħtelif olan iki lafzı bir cümlede cem‘ etmektedir. Mişāl: “Ebnā-yı [22] cinsiniñ ‘ırz u nāmūsuna göz dikeniniñ gözlerine dikenler batsın”, “Cāh-ile cāhile rif‘at mi gelir ‘ālemde” gibi.

Dāma düşdi aldanıp dil ħāliñe

Ĥāline raħm eyle bir şor ħāli ne

Men lem yekün zā-hibetin fe-devletühü zāhibetün¹⁴⁹

S 2. Cinās-ı nāķış neye derler?

C ‘Aded ve tertīb-i ħurūf ve ħarekāt u sekenātda müttefik yalnız bir ħarfle nev‘-i ħurūfda muħtelif olan iki lafzı bir fāşılada cem‘ etmektedir. Bu iħtilāf yā evvelde olur “yemīn semīn” gibi. Yā vasaťda olur “caħd ceħd” gibi. Yā āħirde olur “mektüb mektüm” gibi.

S 3. Cinās-ı muħarref neye derler?

¹⁴⁸ Bu bölüm metne sonradan ilave edilmiştir.

¹⁴⁹ Her kim ki; hibe sahibi (bağışlayıcı ve verici) olmaz ise, onun devleti (elindeki varlığı ve gücü) bir gün elinden gider. “Bu Arapça kibār-ı kelamdaki birinci “zâ-hibe” kelimesiyle, ikinci “zâhibe” kelimesi, (ses itibariyle) birbirlerine benzese de anlamları farklıdır. Birinci kelimedeki “zâ” sahiplik manasındadır, devamındaki (bağışlama anlamına gelen) “hibe” kelimesiyle aralarında izafet vardır ki; “hibe sahibi, bağışlayıcı ve verici” demektir. İkinci “zâhibe” kelimesi (gidici, giden) anlamında, izafetsiz ve müstakil bir kelimedir.”

C ‘Aded ve tertīb ve nev‘-i ħurūfda müttefik olup yalnız ħarekāt u sekenātda muhtelif olan iki lafzı bir cümlede cem‘ etmeĖdir: “Ĥimār ħumār derc dürc el-bürdü yemne‘ü’l-berde¹⁵⁰”

S Cinās-ı muşahħaf yāħud cinās-ı ħaṭṭī neye derler?

C ‘Aded-i ħurūf ve ħarekāt u sekenātda müttefik yalnız noğtalar ile muhtelif olan iki lafzı bir cümlede cem‘ etmeğdir. Mişāl: “Ĥafā cefā şeref seref zāhir ṭāhir şevĖ şevĖ” gibi.

[23]

S 4 Ėalb neye derler?

C Lafz-ı maĖlūbda ma‘nā bulunmaĖ şartıyla bir lafz yāħud bir terkībiñ ħarflerini ‘aks ederek maĖlūb ile maĖlūbun ‘anhı bir fāşılada cem‘ etmeĖdir.

S Ėalb kaç kısımdır?

C Üç kısımdır: 1. Ėalb-i tām 2. Ėalb-i nāĖış 3. Ėalb-i müstevī.

S 1. Ėalb-i tām neye derler?

C Bir lafzıñ cemī‘ ħarflerini ‘aks ederek maĖlūb ile maĖlūbun ‘anhı bir cümlede cem‘ etmeĖdir. Mişāl: “Tārīħ ħayrāt āteş şitā iĖbāl lā-beĖā vezāret terāzū raĖam maĖarr” gibi.

S 2. Ėalb-i nāĖış neye derler?

C Bir lafzıñ ba‘zı ħarflerini ‘aks ederek maĖlūb ile maĖlūbun ‘anhı bir fāşılada cem‘ etmeĖdir. Mişāl: “Nebāt benāt elem emel kerem kemer” gibi.

S 3. Ėalb-i müstevī neye derler?

C Bir terkībiñ cem‘-i ħarflerini ‘aks ederek maĖlūb ile maĖlūbun ‘anhı bir fāşılada cem‘ etmeĖdir. Mişāl: Seyf nefīs mālīk kelām kemālīñ taħt kelāmıñ Rabbeke fe-kebbir¹⁵¹ Küllün fī felekin¹⁵² [24]

¹⁵⁰ Örtü (hırka), soğuğa engeldir.

Beyt:

Şekker be-terāzū-yı vezāret ber-keş

Şev hem-reh-i bolbol be-leb-i her mehveş¹⁵³

Şi'r:

Meveddetuhû tedûmu li-külle hevlin

Ve hel küllün meveddetuhu tedûmu¹⁵⁴

S 4. İktibās neye derler?

C Murād u maqşūdu te'kīd ve ĩzāh için Qur'ān-ı Kerīm yāhud eḥādīs-i şerīfeden bir mürekkeb aḥz olunup bilā-tenbīh 'ibārede derc u zıkr olunmaqdır. Āyetden iktibāsa mişāl: "El-evḳāt temurru merre's-seḥāb"¹⁵⁵ müfādınca evḳāt-ı insāniyye mişāl-i seḥāb seri'ü'z-zevāl bir keyfiyyet-i cismāniyyedir gibi.

Beyt:

Çünkü yok o şāhibinden fā'ide

Rabbenā enzil 'aleynā mā'ide¹⁵⁶

¹⁵¹ Rabbini yücelt. (Mudessir-3)

¹⁵² Her biri birer yörüngede. (Enbiyâ-33)

¹⁵³ Terazi ağırlığınca şeker tat, her ay yüzünün dudağıyla bülbüle yoldaş ol.

¹⁵⁴ Onun sevgisi bütün sıkıntılar içinde devam eder. Herkesin sevgisi (her zaman) devam edebilir mi?

¹⁵⁵ Zaman, "bulut gibi hareket eder". (Neml-88)

¹⁵⁶ Rabb'imiz bizim üzerimize semadan bir sofrayı indir. (Mâide-114)

Hadī̄sden iktibāsa mişāl: “Ḥayru’l-umūri evsaṭuhā”¹⁵⁷ medlūlü üzere ḥayr ve menfa‘at dā’imā her şey’iñ vasaṭ ve i‘tidālindedir.

S 5. Tazmīn neye derler?

C Murād u maqşūdu te’kīd ve ĩzāḥ için dīgeriñ nesr ü nazmından bir mürekkeḥ aḥz olunup kendi kelāmında derc etmektir. Mişāl: “Kār-ı evvelde kişi ‘āḳıbet-endīş gerek” müfādı üzere bir işe mübāşeret olunmazdan evvel dā’imā ol işiñ netice ve ‘āḳıbetini der-pīş ve müṭāla‘a [25] etmek lāzımdandır. Beyt:

Şükr-i ni‘met ni‘metet efzūn koned

Küfr-i ni‘met ez-kefet bīrūn koned¹⁵⁸

mefhūmunca şükr ü maḥmidet ni‘metleriñ beḳā vü tezāyüdüne sebep ü ‘illet olduđu gibi küfrān-ı ni‘met daḫi ni‘metleri bi’l-izāle bā‘is-i mezellet olur.

S 6. Telmīḥ neye derler?

C Qur‘ān-ı Kerīm veyā eḥādīs-i şerīfeden bir lafz yer alarak feḥvā-yı kelāmda bir mesel ve kışşaya remz ü işāret etmege derler. Beyt:

Nūr-ı faḥr-i ‘āleme eyle teveccüh dā’imā

Māh-ı ḳalbiñ ede engüşt-i ‘ināyet iki şaḳḳ

¹⁵⁷ İşlerin hayırlısı orta yol (dengede) olanıdır. Mehmet Yılmaz’a göre bu söz sahih hadis kitaplarında bulunmamaktadır (Yılmaz, 1992: 101).

¹⁵⁸ Nimete şükür, nimeti artırır; küfrān-ı nimet ise onu elden çıkarır.

Dīger:

Ḥamd bī-ġāyedir Allāh'a sezā

Ki anıñ ni'metidir bī-iḥşā

S 7. İttibā' kaç kısmdır?

C İki kısmdır.

S Kısm-1 evveli nedir?

C Ma'nā bulunmaḡ şartıyla bir fāşıla veyā bir cümlede derc olunan mühmelātdır: Ḳāni' māni' ṭāhir māhir ḳum mum gül mül evfaḳ tüfek.

S Kısm-1 şānisi nedir?

C Ma'nā bulunmamaḡ şartıyla bir fāşıla veyā bir cümlede derc olunan mühmelātdır. [26]

S İttibā'dan maḡşad nedir?

C Tezyīn-i lafzdır.

S 8. Reddū'l-'acüz 'ale's-şadr yāḥud irşād neye derler?

C Āḥir-i fāşılada veyāḥud āḥir-i mişrā'da zıkr olunan bir lafzı fāşıla-i müte'ākibe veyā mişrā'-ı ātīniñ evvelinde zıkr etmek veyāḥud bir fāşılanıñ ve mişrā'ıñ evvelinde bulunan lafzı āḥirinde daḡı ityān etmektir. Mişāl: İsrāfda ḡayr olmadıḡı gibi ḡayrda daḡı isrāf yoḡdur. Mişāl: "Kibāriñ kelāmi kelāmiñ kibāridir", "Kelāmü'l-mülük melikü'l-kelām" gibi.

[S] 9. İzdivāc neye derler?

C Vezn ve sec'de yāḥud yalnız sec'de birbirine münāsib olan iki lafzı bir fāşıla veyā bir cümlede cem' etmektir: Sebe' nebe'. Henī'en mer'ien. Filān derdmend-i müstemend şatdıḡı kitāb için 'itāba müsteḡaḡ oldu. Vezīr-i Felāṭūn-tedbīr. Zāt-ı me'ālī-simāt. Pīr-i

rūşen-zamīr. Sāye-i ma‘ārif-vāye. Filān dervīş-i dil-rīşīñ ‘abā-yı sālūs edāsı pek eskimişdir.

[S] 10. İrsāl-i meşel neye derler?

C Kelāmıñ şāmil olduđu hūkmüñ taķviyesi-çün emsāl-i hikemiyyeden bir meşel ĩrād olunup ma‘nā-yı kelāmı anıñ üzerine tefrīc etmekdir. [27] Mişāl: “Bal tutan parmađını yalar” meşel-i meşhūru vechile ser-kārda bulunan her bir ādem az çok hıdmet-i me‘mūresinden istifāde eder gibi.

[S] 11. Tensīķu’s-şifāt neye derler?

C Bir şey’iñ evşāf-ı hūsne veyā kabīhasını beyān zımnında ol şey’i bilā-‘atf şifāt-ı müte‘addidesiyle tavşīf etmekdir. Mişāl: “Destūr-ı mūkerrem müşīr-i mufahhām nizāmü’l-‘ālem devletlü filān paşa” gibi.

[S] 12. Siyāķu’l-a‘dād neye derler?

C Bir şey’i müte‘addid vaşflar ile zıkr etdikden şoñra o vaşfları ayrı ayrı beyān u tafşīl etmekdir. Mişāl: Ėazete lisān-ı devlet tercümān-ı millet miftāķ-ı bāb-ı medeniyyetdir. Lisān-ı devletdir ki aşhāb-ı politikıyyeniñ tereşşuķ-ı efkārına vāsıţadır. Tercümān-ı millettir ki dūnyāniñ bir ucunda bulunan bir ādemiñ fikrini dīđer ucunda bulunanlara teblīge vāsıţadır. Miftāķ-ı bāb-ı medeniyyetdir ki ahālī-yi mütemeddineye ebvāb-ı ma‘ārifiñ küşādıyla ta‘mīm u intişārına vāsıţadır.

S Muħassināt-i ma‘neviyye kaçdır?

C On dördür: 1. Tevriye yāħud ĩhām 2. Teşbīb 3. Leff ü neşr 4. Cem‘ 5. Tefrīķ 6. Taķsīm 7. Müşākele [28] 8. Tecāhülü’l-‘ārif 9. Rücū‘ 10. Mūrā‘āt-i nazīr 11. Tıbāķ 12. Tecrīd 13. Te’kīdü’l-medħ bimā yüşbihü’z-zemm [14. Te’kīdü’z-zemm bimā yüşbihü’l-medħ]¹⁵⁹

S 1. Tevriye yāħud ĩhām neye derler?

¹⁵⁹ Bu sanat metne sonradan eklenmiştir.

C arīb ve ba‘īd iki ma‘nāsı olan bir lafzı bir fāşıla veyā bir cümlede zıkr ederek ba‘zı arīneler ile ma‘nā-yı ba‘īdi murād etmektedir.

Beyt:

Hāk-i pāye bir rikāb ihdāsı nā-ız ise de

ılma red (ır atı) vir yā (al) bağışla bir (ula)

Beyt:

Miyān-ı nāzikiñi mūya beñzedirsem eger

Gürūh-ı ehl-i şafā öyledir (belī) dirler

[S] 2. Teşbīb neye derler?

C Maşada şürū‘ etmezden evvel ‘ibāreniñ evvelinde bir muaddime ĩrād etmektedir. Kelām-ı mevzūnda olur ise nesīb kelām-ı menşūrda olur ise taalluş ta‘bīr olunur.

S Eger mezkūr muaddime maşada münāsib elfāz ile olur ise ne tesmiye olunur?

C Berā‘at-i istihlāl denir. Eger maşada münāsib olmazsa itiđāb ve fazl-ı hıāb tesmiye olunur. [29]

[S] 3. Leff ü neşr neye derler?

C Bir akım umūr-ı müte‘addide ‘ibārede zıkr olunduğdan şoñra bunlardan her biriniñ levāzım ve müte‘alliklerini tafşīl ü beyān etmektedir.

Mollā Cāmī'niñ Kıt'ası

Āhū zi-to āmūht be-hengām-i devīden

Rem kerden u istāden u vāpes ne-kerīden

Şem' ez-men u pervāne zi-men gol zi-men āmūht

Efrūhten u sūhten u cāme derīden¹⁶⁰

Beyt:

Bedre degil niğāhı cihānıñ hilāledir

Noğşanadır nażarları şanma ki kemāledir

[S] 4. Cem' neye derler?

C Bir ıaķım umūr-ı müte'addideyi bir vaşf ve bir hūkmde cem' etmekdir.

Beyt:

'Aşka düşmüş ibtidā bir nāy bir ben bir göñül

Dāğ dāğ-ı ibtilā bir nāy bir ben bir göñül

¹⁶⁰ Ceylan, koşma hengâmında senden öğrendi
Dizginlemeyi, durmayı ve geriye bakmayı
Pervane, mum ve gül de benden öğrendi
Yanmayı, tutuşmayı ve elbisesini yırtmayı

[S] 5. Tefrîk neye derler?

C İki şey'i ba'zı vaşflaryla yek-dīgerinden [30] tefrîk ederek zıkr etmektir mişāl:

Mā nevālu'l-ġamāmi vaḳte rabbī'i

Ke nevāli'l-emīri yevme seḥā'i

Fe nevālu'l-emīri bedretu 'aynin

Ve nevālu'l-ġamāmi ḳaṭretu mā'i¹⁶¹

[S] 6. Taḳsīm neye derler?

C Bir ṭaḳım umūr-ı müte'addideyi kelāmda derc edip bunlardan her birini levāzımıyla ber-ā-ber tafşil etmektir. Beyt:

Ruḥuyla gerden u ġisūsı dilberin yek-ser

Biri gül biri kāfūr u ol biri 'anber

[S] 7. Müşākele neye derler?

C Eṣnā-yı muḥāverede dīgerin elfāzıyla başka ma'nā ifāde etmektir. Mişāl: "Filān nefer memlekete gitmek için cān atıyor" cevābında "Cān atacağına düşmene ḳurşun atsa daha ḥayrlıdır".

[S] 8. Tecāhülü'l-'ārif neye derler?

¹⁶¹ İlbahar bulutunun ihsanı, cömertlik vaktindeki emîrin ihsanı gibi olamaz. Emîrin ihsanı, içinde 1000 dinar bulunan para kesesiyken; bulutun ihsanı sadece su damlalarıdır.

C Tevbîh yâhud medh u zemm veyâ taḥayyürde mübâlağa kaşdıyla ber-â-ber ma'îlümü ğayr-ı ma'îlüm menzilesine tenzîl ederek kelâmı sevķ etmektedir.

Beyt:

‘Aceb ‘aks-i ruḥuñ mı eylemiş rüşen bu şeb çarḫı

Şerār-ı sîneden yanmış mı yoḫsa ḫırmen-i encüm

[31]

[S] 9. Rücū‘ neye derler?

C Bir sözü söyledikten sonra dönüp li-nüknetin anı nakz etmektedir.

Beyt:

Çeşm-i im‘ân ile baқdıķça vücūd u ‘ademe

Şaḫn-ı cennet görünür [ādeme]¹⁶² şaḫrā-yı ‘adem

Ġalaṭ itdim ne revā cennete teşbîh itmek

Başkadur ni‘met ü āsāyiş-i şaḫrā-yı ‘adem

¹⁶² Bu kelime metne sonradan eklenmiştir.

Beyt:

Gūş it ey gönül beyān-ı miyān söylerüm saña

Yok belki rişte-i dil ü cān söylerüm saña

[S] 10. Mürā'āt-i nazīr neye derler?

C Birbirine müsāvī olan bir takım ma'naları bir cümlede veyā bir fāşılada cem' etmektedir.

Beyt:

Dilde āteş serde dūdu eşk yem dü dīde çarḥ

Cism-i 'āşık şūretā vapur şeklin gösterir

[S] 11. Tıbāk neye derler?

C Beynlerinde teķābül bulunan şeyleri bir kelāmda cem' etmektedir.

[32] Beyt:

Dilde şafā-yı 'aşkıñ dīde ğamıñla pür-nem

Bir evde 'ayş u şādī bir evde ye's ü mātem

[S] Teķābül kaçdır?

C Dörttür: 1. Teķābülü'l-‘adem ve'l-meleke: “‘Amā ile başar” gibi 2. Teķābülü'l-‘icāb ve’s-selb 3. Teķābül-i tezād: “Arz ile semā” gibi 4. Teķābül-i tezāyüf: “Eb ile ibn” gibi.

[S] 12. Tecdīd neye derler?

C Bir şifat ile mevşüf olan bir şeyden yine o şifatda dīger bir şey’ intizā‘ ederek kelāmı sevķ etmektedir.

Beyt:

Ey çeşm-i girye-ħiz eřerüñ yok mıdur senüñ

[Āteř] iēindeyim ħaberüñ yok mıdur senüñ

[S] 13. Te’kīdü’l-medħ bimā yüşbihü’z-zemm neye derler?

C Bir şey’iñ řifāt-ı memdūhesinden bir vařfı řifāt-ı zamīmeden farz ederek mübālağa kařdıyla o řifātı řifāt-ı memdūheden istiřnā etmektedir.

Beyt:

İtdim imrār-ı nazar esbāb-ı ħüsn-i dilbere

Bir kuşursuzdur faķaķ ħaddi meşābe-i ‘ar‘ara

[33]

[S] Te’kīdü’z-zemm bimā yüşbihü’l-medħ neye derler?

C Bir şey'in şifât-ı zamîmesinden bir vaşfı şifât-ı memdüheden farz ederek mübâlağa kaçdıyla o şifâtı şifât-ı zamîmeden istiṣnâ etmektir. Miṣâl: Filân âdemiñ oruç yedigini gördüm ammâ namâz kıldığını görmedim.

Dîger Miṣâl:

“Filân kimse pek kâtibdir faḳaṭ yazı yazmasını bilmez” gibi.

3.4.2.3. ʿİlm-i Meʿānī

S ʿİlm-i meʿānī nasıl fenndir?

C Muḳtezâ-yı ḥâl ve zemâna göre tertîb ve irâd olunan kelâmiñ kavâʿid-i külliyyesinden bahş eder bir fenndir.

S ʿİlm-i beyân ʿilm-i bedīʿ fennlerine taḳbîkan irâd olunan kelâm kaç kısmdır?

C Üç kısmdır: 1. Faşîḥ 2. Belîğ 3. ʿĀdī.

S Faşîḥ luğatde neye derler?

C Ḥâliş maʿnâsına derler.

S İştîlâḥda neye derler?

C Kelâmiñ feşâḥate muḥill olan şeylerden ḥâli olmasdır. [34]

S Feşâḥatde muḥill olan şeyler kaçdır?

C Yedidir: 1. Tenâfür 2. Żaʿf-ı teʿlîf 3. Muḥâlefet-i kıyâs 4. Taʿkîd 5. Ğarâbet 6. Tetâbuʿ-ı izâfet 7. Keşret-i tekrâr.

S Tenāfūr kaç dürlüdür?

C Üç dürlüdür: 1. Tenāfūr-i fi'l-ḥurūf 2. Tenāfūr-i fi'l-ḥareke 3. Tenāfūr-i fi'l-kelime.

S 1. Tenāfūr-i fi'l-ḥurūf neye derler?

C Maḥrecleri ve şadaları birbirine yakın veyāḥud müteḥarrrik olarak ikiden ziyāde ḥarfiñ mütevāliyen bir kelimedede yāḥud kelimeteynden biriniñ evvelinde dīgeriniñ āhirinde bulunmaḡdır.

S O ḥarfler ḡaḡılarıdır?

C “t, d, ṭ”, “s, s, ş”, “z, z, z, z”, “ḥ, ḥ, ʿ, h”. Mişāl: “Yahūdī dedi ki”, “filān sebebe bināen”, “ḡışaş-ı şaḡābe”, “filāniñ saʿyı şaḡīlleşdi”, “filān medresesi sākinlerinden”, “Dervīşde ḡanāʿat ḡalmadı. Dedeʿde de”. [35]

S 2. Żaʿf-ı teʿlīf neye derler?

C Bilā-nükte ḡavāʿid-i naḡviyyeye muḡāyir olarak kelāmiñ eczāsını taḡdīm ve teʿḡir etmektir.

S Türkçede teʿlīf-i kelāmda ḡaʿide nedir?

C 1. Müsnedün ileyh 2. Mefʿülün bih ḡayr-ı şariḡ 3. Mefʿülün bih şariḡ 4. Mütemmimāt-ı sāʿire 5. Müsned.

S 3. Muḡālefet-i ḡiyās neye derler?

C Elfāzı lisāniñ ḡavaʿid-i şarfiyyesine muḡālefet olarak istiʿmāl etmektir. Mişāl: “Alalım” denecek yerde “alaḡ yāḥud alaḡ”, “gidelim” denecek yerde “gidek”, “yiyelim” denecek yerde “yiyek”.

S 4. Taʿḡid kaç kısmdır?

C İki kısmdır: 1. Taʿḡid-i lafzī 2. Taʿḡid-i maʿnevīdir. Taʿḡid-i lafzī muḡālefet-i ḡiyāsda dāḡildir.

S Ta'kid-i ma'nevî neye derler?

C Ma'nâ-yı ma'şûda delâleti gayr-i zâhir olan kelâmdır ki bir takım kinâyât-ı ba'ide ve elfâz-ı müşterekiyi bilâ-ķarîne kelâmda derc etmektir. Mişâl: “İnsânîñ bir takım aġrâz-ı nefsâniyye icrâsıyla iki yüzlü [36] ‘kılıcı’ mücerred menâfi'-i şahşiyye istihşâline sevķ eden hırş ve tama'dır” gibi.

[S] 5. Ġarâbet neye derler?

C İsti'mâli gayr-i me'nûs olan elfâzı 'ibârede derc etmektir. Mişâl: Āteş ma'nâsına “od”. “Ķaşmer” şeytân ma'nâsına. “Ķalap” Allâh ma'nâsına. Elfâz-ı ecnebiyye daħi bu kabîldendir: “Sekvestiro, balo “da'vet” ma'nâsına, prodesto, ķiro” vesâ'ire gibi.

S 6. Tetâbu'-ı izâfet neye derler?

C Üçden ziyâde elfâzıñ yek-dîgere izâfetlerinden 'ibâretidir. İzâfet-i Fârisiyyeye mişâl: “Rütbe-i refî'-i sâmiye-i vezâret”. İzâfet-i Türkiyyeye mişâl: “Efendiniñ maħdûmunuñ lâlâsınıñ pederiniñ birâderi”.

[S] 7. Keşret-i tekrâr neye derler?

C Bir fâşıla veyâ bir cümlede bilâ-nükte bir lafzı üçden ziyâde 'aynen i'ade etmektir. Edâtîñ tekrârına mişâl: “Şamsun'da meyve pâzârında Ķal'a zûķâ'ında sekizinci numerolu maġazada muķîm filân Aġa”. İsmiñ tekrârına mişâl: “Bir şâkird dersi oķurken dersini güzelce diñleyip o dersde şübhe etdigi ģâlde dersden soñra o dersi veren ģ'âceye mürâca'at etmeli” gibi. [37]

S 2. Belîġ neye derler?

C Kelâmîñ şâmil olduġu elfâzıñ fesâħatiyle ber-â-ber muķtezâ-yı ģâle göre tertîb ve sevķ olunan kelâmdır.

S Belîġ kaç kısmdır?

C Üç kısmdır: A'lâ evsať ednâ.

S A'lā kaç kısmdır?

C Üç kısmdır: 'Aliyyü'l-a'lā a'lā qarībü'l-a'lā.

S 'Aliyyü'l-a'lā ile a'lā kangı kelāmlar gibi.

C Kelām-ı Bārī'ye maḥşūş olup bu vechile kelām ĩrād etmek tavķ-ı beşerden ḥāricdir.

Qıta⁶:

Der-feşāhat der-belāgat key buved yeksān suḥen

Gerçi gūyende buved çun Ḥāfiż u çun Aşma'ī

Der-kelām-ı ĩzid-i bī-çun ki vaḥy-i munzelest

Key buved tebbet yedā¹⁶³ mānend yā arzuble'ī¹⁶⁴

S Qarībü'l-a'lā kangı kelāmlar gibi.

C Eḥādīs-i şerīfeye maḥşūşdur.

S Evsat ile ednā kangı kelāmlar gibi

C Sā'ir fuşāḥā kelāmları gibi

S Muḳtezā-yı ḥāl neye derler?

C Muḥāṭab ve maḳām ve zemāna göre kelām söylemege dā'ī olan bir taqım aḥvāl-i mer'iyedir. [38]

S Muḥāṭaba nazaran muḳtezā-yı ḥāl kaçdır?

C Üçdür: Ḥulüvv-i zihn tereddüd inkār.

S Ḥulüvv-ı zihn neye derler?

¹⁶³ İki eli kurudu. (Tebbet-1)

¹⁶⁴ Ya arz yut. (Hud-44)

C Eger muhāṭab ihbār ve ifādede olunan hükmi kelāmiñ vuḳū‘ ve ‘adem-i vuḳū‘unda inkār ve tereddüd ve şübhe bulunmazsa hulüvv-i zihni denir.

S Hāliyyü’z-zihne ilkā olunan kelāma ne denir?

C Kelām-ı ibtidāi denir ki bilā-tenbīh bilā-te’kīd irād olunmak muḳtezā-yı hāldendir. Mişāl: “Kişi etdiği fenālıđıñ cezāsını görür” gibi.

S Tereddüd neye derler?

C Eger muhāṭab ihbār ve ifāde olunan hükmi kelāmiñ vuḳū‘ ve ‘adem-i vuḳū‘unda şübhe ederse tereddüd denir.

S Mütereddide ilkā olunan kelāma ne denir?

C Kelām-ı talebī denir ki tenbīh ve te’kīd ile irād olunmak muḳtezā-yı hāldendir. Mişāl: “Kişi etdiği fenālıđıñ cezāsını elbette görür” gibi.

S İnkār neye derler?

C Eger muhāṭab hükmi kelāmiñ vuḳū‘ ve ‘adem-i vuḳū‘na inanmazsa inkār denilir. [39]

S Münkire ilkā olunan kelāma ne denir?

C Kelām-ı inkārī denilir ki te’kīd ve delīl ile irād olunmak muḳtezā-yı hāldendir. Mişāl: “‘Ālem müteğayyir olduğıçün hādişdir” gibi.

S Eger muhāṭab mechūlü’l-hāl olursa veyāhud muhāṭab bir kavim ve cemā‘at olup içlerinde hāliyyü’z-zihni münkir mütereddid bulunursa kelām nasıl sevḳ olunur?

C Cümlesi münkir menzilesine tenzīl olup şunūf-ı selāşeye ri‘āyet için kelām-ı te’kīd ve delīl ile irād olunur.

S Fā’ide-i haber neye derler?

C Sevḳ-i kelāmdan mütekellimiñ maḳşadı bir hükmi muhāṭaba ifāde ve i‘lām etmege denir. Meşāl: Yer kürevīdir.

S Lāzım-ı fā'ide-i haber neye derler?

C Sevḳ-i kelāmdan mütekellimiñ maḳşadı hūkm-i kelāma kendiniñ 'ilmini muḫāṭaba ifāde etmege denir. Meselā: “Sen ḫāfızsıñ” gibi.

S Kelām-ı inşā'ilerde tenbīh ve te'kīd olunan nedir?

C Muḫāṭabıñ emre imtişāli te'kīd ve tenbīh olunur. Mişāl: Aḫşam ders çalış. Aḫşam ders çalış ha. Aḫşam elbette ders çalış. [40]

S Muḫāṭabıñ aḫvāl-i ṭabī'iyesine nazaran muḫtezā-yı ḫāl kaçdır?

C Üçdür: Zekāvet, gabāvet, vasat.

S Muḫāṭab zekī olursa aña göre kelām nasıl ilḳā olunur?

C İcāz ṭarīḳiyle.

S Eger muḫāṭab ḡabī olursa nasıl kelām ilḳā olunur?

C İtnāb ṭarīḳiyle.

S Eger muḫāṭab mutavassıṭu'l-‘aḳl olursa nasıl kelām ilḳā olunur?

C Müsāvāt ṭarīḳiyle.

S İcāz neye derler?

C Eñ kışa 'ibāre ile ifāde etmek veyāḫud maḳşada şāmil olan kelāmiñ ḳarīne ile ba'zı eczāsını ḫazf ederek kelāmı iḫtişār etmektir. Mişāl: “Dil bir ḳulaḳ iki”, “Bir söyle iki diñle” gibi. “Efendi Burusa'ya gitti mi” cevābında “Evet” gibi.

S İtnāb neye derler?

C Muḫāṭaba fütür vermeyecek şüretde li-fā'ideten kelāma ba'zı eczā 'ilāvesiyle kelāmı taṭvīl etmektir. Mişāl: Efendi “Burusa'dan geldi mi” [41] cevābında “Evet efendi Burusa'dan geldi”. “Ben ḫırsız elimle ṭuttum”. “Ben filānı gözümle gördüm”. “Yok yok anı götürme”. “Ben filānı gördüm nerdubāndan yuḳarı çıkıyordu”.

S Müsāvāt neye derler?

C Maqşada hāvī olan ‘ibāreniñ eczāsını tamāmiyla zıkr etmektir. Mişāl: “Bu risāle neden bahş eder” cevābında “Bu risāle belāgatden bahş eder”.

S Bu altı hālden başka aḥvāl-i mer‘iyye var mıdır?

C Muḥāṭab ile mütekellim beyninde sinnen ‘ilmen şerefen rüçḥāniyyet ve muḥāṭabıñ meserret ve keder gibi bir takım ḥāller vardır. Mişāl: “Pādişāhim fuḳarāya merḥamet et” yāḥud “merḥamet buyur” veyāḥud “merḥamet buyuruñuz” veyāḥud “merḥamet buyurur” veyā “buyururlar”.

S Eczā-yı cümleye nazaran muḳtezā-yı ḥāl nedir?

C Aḥvāl-i müsnedün ileyh ve aḥvāl-i müsned ve sa’ir aḥvāl gibi.

S Müsnedün ileyhde aşl olan nedir?

C Zıkr ve taḳdīm olunmaḳdır.

S Müsnedün ileyh terk veyā te’ḥīr olunursa ne lāzımdır?

C Bir nükteye müstenid olmaḳ iḳtizā eder. [42] Mışrā‘: “Ḳalsın cihānda ḥayr ile nām u nişānımız” gibi ki nām u nişānımız müsnedün ileyhi zarūret-i şı‘r için te’ḥīr olunmuşdur.

S Müsnedün ileyhiñ ḥazfına mişāl getir:

C “Efendi geldi mi” cevābında “Evet geldi” gibi. “Ebnā-yı beşer mücerred-i nuṭḳ u lisān vāsıtasıyla merāmını āḥere teblīg eyler ve bi’t-ṭab‘ eczāsından bulunduḡu ḳavmiñ lisānı üzere söyler bu nev‘ ḥayvāndır” gibi ki mişāl-i evvelde “efendi” mişāl-i şānīde “ebnā-yı beşer” müsnedün ileyhleri tekrārdan iḥtirāz için ḥazf olunmuşdur.

S Şak ve sebk luḡatde neye derler?

C Şak ḳāzī ḥüccetine sebk eritmek ma‘nāsınadır.

S İştılāḥda neye derler?

C Zihnde müretteb olan ma'nâyı kavâlib-i elfâza ifrâğ etmege derler.

S Sebk kaç kısmdır?

C Üç kısmdır: 1. Sebk-i 'ādī 2. Sebk-i mutavassıt 3. Sebk-i 'ālī.

S Sebk-i 'ādī neye derler?

C Me'ānī-yi mutaşavvereyi bir takım elfâz-ı 'ādī ve ta'bīrāt-ı meşhûre ile [43] ifâde etmekdir ki kâffe-i mükâlemât ve mekâtib-i 'umūmiyye ve bi'l-cümle meşel ve hikâye ve iştilâhât-ı fenniyye buña taṭbīkan yapılır.

S Sebk-i mutavassıt neye derler?

C Me'ānī-yi mutaşavvereyi bir takım elfâz-ı faşîhe ve ta'bīrāt-ı laṭife ile ifâde etmekdir ki kâffe-i muḥâverât-ı resmiyye ve bi'l-cümle mevâ'iz ve tevârîh buña taṭbīkan yapılır.

S Sebk-i 'ālī neye derler?

C Muḥassinât-ı lafziyye ve ma'neviyye ile müzeyyen olan bir takım elfâz-ı faşîhe ve ta'bīrāt-ı belîge ile merâmı ifâde etmekdir ki bir takım nuṭk-ı 'umūmī huṭbe fermân muḥaddimât ketb u resâ'il buña taṭbīkan yapılır.

S Bunlardan her birerleri kaç kısmdır?

C İki kısmdır: Sebk-i mevşûl sebk-i mefşûl.

S Sebk-i mevşûl neye derler?

C Sebklerden birine taṭbīkan ĩrâd olunan 'ibâreniñ ḥāvī olduğu fıkralar rabṭ u 'atf olunarak ĩrâd edilmekdir. Mişâl: "Filân zât vefât edince familyası tağılıp bütün şervet ü sāmānı maḥv u telef [44] olup merḥūmuñ çocukları babalarına beñzemeyip kalan mĩrās kendilerine şüret-i kâfiyyede ser-māye olur iken sefâhatle kâffesini telef ederek şimdi sürünüyorlar." gibi.

S Sebk-i mefşûl neye derler?

C Sebklerden birine taṭbīḳan ĩrād olunan ‘ibāreniñ ḥāvī olduğu fıḳralar faşl u tefrīḳ olunarak ĩrād edilmekdir. Mişāl: “Filān zāt vefāt etdi. Familyası tağıldı. Bütün servet ü sāmānı maḥv u telef oldu. Merḥūmuñ çocukları babalarına beñzemediler, kalan mĩrās kendilerine şūret-i ḳāfiyede ser-māye oluyordu; lākin sefāhatle kāffesini telef eylediler. Şimdi de sürünüyorlar.” gibi.

SONUÇ

Osmanlı'da Batılılaşma gayretlerinin dönüm noktası olarak kabul edilen Tanzimat Dönemi'nde eğitim ve öğretim alanında önemli yenilikler yapılmıştır. Bu dönemde Batılılaşma sürecinin hız kazanmasıyla birlikte, modern anlamda eğitim kurumları açılmış ve ülke geneline yaygınlaştırılmıştır. Yeni açılan eğitim kurumlarının ders programlarına dil bilgisi ve yazışma konularının öğretilmesi amacıyla usûl-i inşâ ve kitâbet ile belâgat dersleri de alınmıştır. Bundan dolayı bu dönemde öğrencilere edebiyat bilgisi vermek üzere çok sayıda kitap yazılmıştır. Bu kitapların büyük bir çoğunluğu ders kitabı mahiyetindedir.

Çalışmamıza konu olan eserin de inşâ ve belâgat çalışmalarına katkı sağlama çabasıyla yazıldığını söylemek mümkündür. Bu çalışmada kimliği bilinmeyen bir yazar tarafından kaleme alınan bir eserin *İnşâ Kitabı* ve *İlm-i Belâgat* kısımları ele alınarak incelenmiştir. Çalışma sonunda elde ettiğimiz verilere göre XIX. yüzyılda kaleme alınan *İnşâ Kitabı* ve *İlm-i Belâgat*'in eğitim kurumlarında okutulmak üzere hazırlanmış ders notlarından oluştuğunu söylemek mümkündür.

İnşâ Kitabı, inşâ sanatı hakkında bilgi veren kuramsal bir eserdir. Beş bölüm hâlinde düzenlenen eser 86 sayfadan oluşmaktadır. Eserin başlangıcında çeşitli makamlara hitaben kullanılacak elkap ve hitap sözleri yer alır. Ardından arz-ı hâl ile ilgili teorik bilgiler verilir ve örnek metinler sunulur. Daha sonra râbîta çeşitleri yedi alt başlık altında açıklanarak örneklendirilir. Mektup başlığı altında husûs, teşekkür, tebrik, tavsiye, hulûs, taziye ve akraba mektupları ele alınır. Bunların yazımıyla ilgili verilen bilgilerin ardından rûkûnleri sıralanır. *İnşâ Kitabı*'nın bu bölümlerinde uygulamaya yönelik olarak 74 tane temsilî mektup örneği bulunmaktadır. Ayrıca eserin sonunda çeşitli şairlere ait manzum parçalar yer almaktadır.

Eserde Arapça ve Farsça kelime, deyim ve ibareler sıklıkla kullanılmakla birlikte, eser estetik nesir üslubuna sahip değildir. Örnek metinlerdeki dil ve üslup mektubun gönderildiği kişinin makamına göre değişmektedir. Özellikle teşekkür, tebrik ve hulûs mektuplarında dil ağırlaşmakta ve Arapça ve Farsça kelimelerin sık kullanıldığı zincirleme tamlamalara yer verilmektedir. İş mektupları ile akraba mektupları ise sade, açık ve

anlaşılır bir yapıya sahiptir. Eserdeki cümlelerin çoğunda kalıplaşmış ifadeler yer almaktadır.

İnşâ Kitabı'nda yer alan mektup örnekleri belirli bir şablona uygun olarak kaleme alınmıştır. Çok çeşitli konular hakkında yazılan mektuplar üstten asta doğru bir hiyerarşiye göre sıralanmıştır. Yazışma örnekleri belirli bir durum ve olay karşısında, kiminle nasıl yazışılması gerektiğine dair bilgi ve örnekleri içeren kalıp mektuplardır.

Bu mektuplarda dönemin sosyal ve kültürel hayatına dair izlere rastlanmaktadır. Mektuplarda dönemin ticarî meseleleri, aile içi ilişkileri, üst makamlardan talep edilen istekler gibi çok çeşitli konulara dair kesitler bulabilmek mümkündür. Ayrıca metinlerde döneminin eğitim kurumları ile devlet dairelerinin adı da sıklıkla geçmektedir.

İlm-i Belâgat ise belâgatin beyân, bedî ve meânî konularını muhtasar düzeyde ele alan 44 sayfalık bir eserdir. Eserde belâgate dair temel meseleler, soru-cevap yöntemiyle ele alınmış ve kısaca açıklanarak örneklendirilmiştir. *İlm-i Belâgat*'te Batı retorikine ait konulara değinilmemiştir. Eser klasik belâgat geleneğini devam ettirmektedir. Ancak yazar eserini kaleme alırken hangi kaynaklardan yararlandığına dair bir bilgi vermemiştir.

Fenn-i Beyân, Fenn-i Bedî ve İlm-i Meânî olmak üzere üç bölüm hâlinde düzenlenen eser, belâgati üç şubesiyle veren eserler arasındadır. Fenn-i Beyân'da belâgat terimleri “teşbîh, mecâz, istiâre, kinâye ve tariz” alt başlıkları altında incelenmiştir. Fenn-i Bedî' ve İlm-i Meânî'de ise böyle bir bölümlendirme yoktur.

Giriş bölümü bulunmayan eser doğrudan Fenn-i Beyân ile başlamıştır. Bu bölümde belâgat terimleri teşbîh, mecâz, istiâre, kinâye ve tariz alt başlıkları altında açıklanarak örneklendirilmiştir. Fenn-i Bedî' klasik belâgat kitaplarında olduğu gibi muhassinât-ı lafziyye ve muhassinât-ı maneviyye olarak ikiye ayrılmıştır. Muhassinât-ı lafziyye bölümünde on iki lafzî sanat; muhassinât-ı maneviyyede ise on dört manevî sanat yer almaktadır. Klasik belâgat kitaplarında başta yer alan meânî bölümü, *İlm-i Belâgat*'in en

sonunda bulunmaktadır. İlm-i Meânî’de fesâhate dair konular oldukça kapsamlı bir şekilde incelenmiş, muktezâ-yı hâle uygun olan kelâmın durumlarından bahsedilmiştir.

Eserde açıklanan terimleri destekleyici örneklere yer verilmiştir. Örneklerin büyük bir çoğunluğu Türkçe olmakla birlikte, Arapça ve Farsça örneklere de rastlanmaktadır. Eserde verilen örneklerin çoğu klasik belâgat kitaplarında yaygın olarak kullanılan örneklerdir.

Sonuç olarak incelediğimiz eser inşâ ve belâgat ilimlerinin tarihî süreçlerine ışık tutar mahiyettedir. Yazıldığı dönemin orijinal vesikası niteliğinde olan eser Türk edebiyatı araştırmalarına kaynaklık etme özelliğine sahiptir. *İnşâ Kitabı* ve *İlm-i Belâgat* resmî ve özel yazışmaların öğretimini sağlamak; sözü açık, anlaşılır ve en etkili biçimde ifade edebilmek amacıyla dilin yazılı ve sözlü boyutunu ele almaktadır.

KAYNAKLAR

- Ahmed Cevdet Paşa. (2017). *Belâgat-ı Osmâniye*. (2. Baskı). (haz. Turgut Karabey, Mehmet Atalay). Ankara: Akçağ Kitabevi.
- Aksoyak, İ. H. (2014). "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Menşeu'l-İnşâ'sı". *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 225-244.
- Aristo. (2018). *Retorik*. (16. Baskı). (çev. M. H. Doğan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2008). *Kubbealtı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. C.2. (3. Baskı). İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Berkes, N (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bilgegil, K. (2015). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Bolelli, N. (2018). *Belâgat Tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Coşkun, M. (2012). *Sözün Büyüsü: Edebi Sanatlar*. (3. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Daş, A. (2003). *Osmanlılarda Münşeât Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Münşeâtı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Derdiyok, İ. (1994a). *XV. Yüzyıl Şâirlerinden Mesihî'nin Gül-i Sad-Berg'i*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Derdiyok, Ç. (1994b). "Ahmed-i Dâî'nin Teressül'ü". *Toplumsal Tarih*, 1 (6) 56-59.
- Derdiyok, İ. (1997). "Eski Edebiyatımızdan Günümüze Mektuplarda Biçim". *Türk Kültürü*, 415, 665-671.
- Durmuş, İ. (2000). İnşâ: Arap Edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 22. İstanbul: TDV Yayınları, 334-337.
- Durmuş, İ. (2003). Meânî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. Ankara: TDV Yayınları, 204-206.
- Erünsal, İ. E. (2005). Miftâhu't-Teşbih. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 30. Ankara: TDV Yayınları, 19-20.
- Esir, H. A. (2016). "Bursalı Lamiî Çelebi'nin Klasik Türk Edebiyatındaki Yeri ve Münşeât'ındaki Farsça Şiirler". *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 2, 25-42.
- Gökçe, R. (2006). *Eski Türk Edebiyatında Mektup ve Bir Mecmû'a-i Münşeât*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Gökyay, O. Ş. (1974). "Tanzimat Dönemine Değın Mektup". *Türk Dili Mektup Özel Sayısı*, XXX (274), 17-23.

- Gültekin, H. (2009). “İnşâ ve Tarihi Gelişimi”. *International Journal of Central Asian Studies*, 13, 317-341.
- Gültekin, H. (2015). *Türk Edebiyatında İnşâ*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Hacımuftuoğlu, N. (1988). “Belâgat Ekolleri ve Anadolu Belâgat Çalışmaları”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 115-127.
- Hacımuftuoğlu, N. (1992). Bedî’. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: TDV Yayınları, 320-322.
- Hacımuftuoğlu, N. (1992). Beyân. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 6. İstanbul: TDV Yayınları, 22-23.
- Haksever, H. İ. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisi'nin Münşeati*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Haksever, H. İ. (1998). “Münşe’ât Mecmuaları ve Edebiyat Tarihimiz İçin Önemi”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 65-76.
- Haksever, H. İ. (2011). “Ahmed-i Dâî'nin Teressülü”. *Turkish Studies*. 6 (1), 1265-1273.
- İnalçık, H. (1988). “Şikâyet Hakkı: ‘Arz-ı Hâl ve ‘Arz-ı Mahzar’lar”. *Osmanlı Araştırmaları*, 7-8, 33-54.
- İnce, Ö. (2009). “Toplumsal Hayatın Münşeât Geleneğindeki İzleri”. *Turkish Studies*, 4 (2), 634-653.
- İsen, M. (2006). “Estetik Nesir”. *Türk Edebiyatı Tarihi*. C. 2. T. S. Halman. (Genel editör). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 82-90.
- Kanar, M., Kurtuluş, R. (2000). İnşâ: Fars Edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 22. İstanbul: TDV Yayınları, 337-338.
- Kılıç, A. (2007). “Altıparmak Mehmed Efendi ve Şerh-i Telhîs-i Miftâh’ında Şerh Metodu”. *Turkish Studies*. 3 (2), 332-339.
- Kılıç, H. (1992). Belâgat. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: TDV Yayınları, 380-383.
- Köksal, M. F., Tok, V. A. (2013). *Osmanlı Edebiyatı: Belâgat*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Küçükaşçı, M. S. (2002). Kâtip. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 25. Ankara: TDV Yayınları, 49-52.
- Kütükoğlu, Bekir (1988). “Münşeât Mecmûalarının Osmanlı Diplomatîği Bakımından Ehemmiyeti”. *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri-Bildiriler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kütükoğlu, M. S. (1994). *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Kütükoğlu, Mübahat (2004). “Mektup: Osmanlı Bürokrasisinde Mektup”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 29. İstanbul: TDV Yayınları, 18-21.

- Levend, A. S. (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi I.* (4. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Menemenlizâde Mehmet Tâhir. (2013). *Osmanlı Edebiyatı: Belâgat.* (haz. M. Fatih Köksal, Vedat Ali Tok). Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Muallim Naci. (2017). *Istılâhât-ı Edebiyye.* (haz. M. A. Yekta Saraç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Oktay, A. (2017). *Münşeât-ı Nâbî.* İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Olgun, T. (1994). *Edebiyat Lügatı.* (haz. Kemâl Edib Kürkçüoğlu). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Orak, K. Y. (2013). *Belâgat Geleneğimiz ve Belâgat-i Lisân-i Osmanî.* İstanbul: Kitabevi.
- Öztürk, F. (2016). *Recâzâde Mahmûd Ekrem: Ta'lim-i Edebiyât Eleştirel Basım.* İstanbul: DBY Yayınları.
- Redhouse, J. W. (1978). *A Turkish and English Lexicon.* I-III. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Roemer, H. R. (1994). "İnşa". (çev. Nezahat Öztekin). *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8, 187-190.
- Saraç, M. A. Y. (2004). "Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları". *Journal of Turkish Studies*, 28 (1), 311-344.
- Saraç, M. A. Y. (2014). *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat.* (12. Baskı). İstanbul: Gökkuşbe.
- Saraç, M. A. Y. (2017). *Muallim Naci Istılâhât-ı Edebiyye.* Ankara: TDK Yayınları.
- Shareef, M. A. (2015). *El-Hatîb El-Kazvînî'nin Telhîsu'l-Miftâh Eseri Işığında Klâsik Türk Edebiyatı Belâgat Terimlerinin Tasnîfi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tanpınar, A. H. (2014). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi.* (23. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tolasa, H. (1986). "18. YY.'da Yazılmış Bir Divan Edebiyatı Terimleri Sözlüğü-Müstakîmzâde'nin Istılâhâtü"ş-Şi'riyye'si-II". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. XXIV-XXV, 363-379.
- Uzun, M. (2000). İnşâ: Türk Edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 22. İstanbul: TDV Yayınları, 338-339.
- Uzun, M. (2003). Meânî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. Ankara: TDV Yayınları, 206-207.
- Uzun, M. (2006). Münşeât. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: TDV Yayınları, 18-20.
- Woodhead, C. (2006). "Estetik Nesir". *Türk Edebiyatı Tarihi*. C. 2. T. S. Halman. (Genel editör). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 317-326.

- Woodhead, C. (2012). “Yazışma Çevreleri: Onyedinci Yüzyıl Başlarında Osmanlı Mektup Yazımı”. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler*. (haz. Hatice Aynur vd.). İstanbul: Turkuaz Yayınları, 214-235.
- Yalar, M. (1997). *El-Hatib El-Kazvîni ve Belâgat İlmindeki Yeri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Yanık, N. H., Kılıçlı, M., Çöğenli, M. S. (Tarihsiz). *Telhîs ve Tercümesi Kur’ân’ın Eşsiz Belâgatı*. İstanbul: Huzur Yayınevi.
- Yazıcı, T. (1992). Belâgat: Fars Edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: TDV Yayınları, 383-384.
- Yetiş, K. (1992). Belâgat: Türk Edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: TDV Yayınları, 384-387.
- Yetiş, K. (1996). *Talîm-i Edebiyat’ın Retorik ve Edebiyat Nazariyâtı Sâhasında Getirdiği Yenilikler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Yetiş, K. (2006). *Belâgattan Retoriğe*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yılmaz, M. (1992). *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : AYDIN, Fatma
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 10.07.1981, Bozkır
Medeni hali : Bekâr
Telefon : 05384187883
Faks :
e-mail : fatmaydin2@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam ediyor
Lisans	Ankara Üniversitesi	02.07.2018
Lisans	Ankara Üniversitesi	12.06.2017
Lise	Açık Öğretim Lisesi	30.07.2012

Yabancı Dil

İngilizce, Farsça

